

‘પુષ્પહાર’ ના આદરકોને ભેટ

શૈલબાબા

આદર્શ પત્ની.

ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાલા.
તંત્રી “ પુષ્પહાર ”

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૪૬૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ શૈલબાપી

વિષય ૬-૩

શૈલબાપા

—અર્થાત્—

આદર્શપત્ની.

—પ્રવેશક અને પ્રકાશક—

ચંપકલાલ ગિરધરલાલ
જરીવાલા, તંત્રી-પુષ્પહાર.
જેઝમપુરા-મુરત.

અપાઠીયા ચકલા ઉપર આવેલા શા. ખુ. અ. ના
મી મુરત ‘જૈન’ એન્જીન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
પ્રબુદ્ધ કર નરભેરામ બ્યાસે છાપી.

મૂલ્ય આઠ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૭૪૬૫

નિવેદન.

સાહિત્યના વિકાસ ઉપર પ્રજાની ઉન્નતિનો મોટો આધાર છે. જે પ્રજામાં વાંચનનો શોખ નથી તે પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી કારણ કે સમાજની ઉન્નતિનો આધાર તેની ઉચ્ચાભિલાષી ભાવનાઓ ઉપર રહે છે. ઉચ્ચ સાહિત્ય ભાવનાઓને પ્રતિભાશાળી અને ઉદાર બનાવે છે અને એ રીતે સાહિત્ય રાષ્ટ્રીય વિકાસનું મોટામાં મોટું અંગ છે.

ગુર્જર વાંચક વર્ગમાં આજકાલ વાર્તાસાહિત્યનો શોખ ખુબજ ફેલાયો છે અને વાર્તા સાહિત્યથી વાંચકવર્ગની ભાવનાઓને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે યશસ્વી થાય એમ અમારી માન્યતા છે અને એ માન્યતાની સીદ્ધી અમે ‘પુષ્પહાર’ ના બહોળા ફેલાવા ઉપરથી જોઈ શક્યા છીએ. પ્રથમ વર્ષમાં પુષ્પહારનો દરેક અંક માત્ર ૨૦ થી ૨૪ પૃષ્ઠનો પ્રગટ થતો હતો ત્યાર પછી દ્વિતીય વર્ષમાં કાગળોની બચાંકર મહામારી, સુરતમાં સખ્ત પ્લેગ અને અમારા પિતાનો દેહવિલય વગેરે ઘેર્યે છોડવનારા પ્રસંગો આવી પડ્યા છતાં અમે દરેક અંક ૪૮ પૃષ્ઠનો પ્રગટ કરવા માંડ્યો. ‘પુષ્પહાર’ ને ચલાનારા તેના આહોકોએ પણ અમારા શ્રમની કદર કરી અને પરીણામે આહક સંખ્યા એટલી વધી ગઈ કે આગલા અંકોની નકલો ખુટી પડવાથી અમારે કેટલાક આહકોને સાતમા અંકથી આહક ગણી અંકો મોકલવા પડ્યા. એ રીતે અનેક મુશ્કેલીઓ ખમવા છતાં વાર્તા સાહિત્યદ્વારા

જનસેવા યજ્ઞવવાની અમારી ઇચ્છાનો વિજય થયો અને દ્વિતિય વર્ષમાં આશરે ૫૫૦ પૃષ્ઠનું વાંચન ‘પુષ્પહાર’ માં આપવાં પછી અમારા કદરદાન ગ્રાહકોની વધુ સેવા યજ્ઞવવા આજે આ નવલકથા બેટ તરીકે તેમના હસ્તમાં મૂકાય છે.

પ્રજ્ઞની ઉત્તતીનો પ્રથમ મંત્ર સમાજ સુધારણા છે : અને તેથી ઐતિહાસીક નવલકથામાં આપણી પ્રાચીન ઉત્તતીના વર્ણન કરી હાલની સ્થિતી ઉપર રોદ્ધણા રડવાં કરતાં હાલની દશામાંજ ઉત્તતી કરવા માટે, હાલની સામાજિક સ્થિતીનું ચિત્ર વાંચક વર્ગ પાસે મૂકી તે દ્વારાજ જડ ધાલી બેઠેલા કુરિવાળો, દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે અમે બેટ તરીકે આ સામાજિક નવલકથાજ વાંચક વર્ગ સમક્ષ મૂકી છે. આશા છે કે વાંચકવર્ગ અમારી શુભેચ્છાનો સત્કાર કરશેજ.

નવલકથા લખવાનો મારો આ પ્રથમ પ્રયાસ છે અને તેથી પ્રયત્નમાં કંઈક ન્યુનતા આવે તે માટે વાંચક વર્ગ પાસે પ્રથમથીજ ક્ષમાની ભીક્ષા ઇચ્છું છું. આ પુસ્તક મુળ ઉડીયા ભાષામાં સુપ્રસિદ્ધ લેખક પં. જનાર્દન પુઝરીએ લખ્યું છે અને તેના હિન્દી અનુવાદને આધારે મેં ગુજરાતીમાં લખ્યું છે એટલે નવલકથાના ઉત્તમપણા માટે તેના મૂળ લેખકને તથા હિન્દી અનુવાદક શ્રીયુત પાણ્ડેય મુરલીધર અને પાણ્ડેય મુકુટધર શર્માનેજ તથા પ્રકાશક હરિદાસ એન્ડ કંપનીને ધન્યવાદ ઘટે છે. ગુર્જર સંસ્કારને અનુકુળ કરવા માટે તેમાં પુષ્કળ ફેરફાર કરવો પડ્યો છે અને તેથી કથામાં કંઈક ન્યુનતા હોય તો તેને માટે દોષ પાત્ર હું છું.

લી. સર્વનો સ્નેહાલિલાથી,

ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાલા

પ્રયોજક—“પુષ્પહાર”

ચરણમાં

મારી સાહિત્ય સેવાની ભાવનાને પોષનારા
અને સમાજ સેવાની અભિલાષાને ટેકા આપનાર
મારા 'સદ્ગત' માતાપિતા—જેવા માતાપિતાની
એકજ વખતની પ્રદક્ષિણાથી શ્રીગણેશ ભગવાને સકળ
વિશ્વના પરિક્રમણતું ક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું—એવા
પુજ્ય પિતાના ચરણમાંજ ગુર્જર સંસાર સુધારણાનો
આ અલ્પ પ્રયત્ન મૂકી મારા જનસેવાના કાર્યમાં
સ્વર્ગમાંથી પણ તેમના ગુલાશિર્વાદની પ્રાર્થના
કરું છું.

હીંચ ચર્ચુરજ ખાળક,

ચંપકલાલ,

શેલબાબાજી

અર્થાત્

આદર્શ પત્ની.

(૧) “ લગ્ન થયાં. ”

સંજલપુરમાં રામનાથ મિશ્ર નામે શ્રીમંત બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તેમને પાંચ પુત્ર અને એક પુત્રી હતી. પુત્રી સર્વની નાની હતી. ધરના સર્વ તેની તરફ બહુજ સ્નેહની દ્રષ્ટીથી જોતા હતા. જે સમયે આ બાલિકાનું નામ પાડવાનો દિવસ આવ્યો ત્યારે તેણીના, પાંચે બંધુઓ પોતાની બહેનને માટે નવા નવા સુંદર નામો શોધવા લાગ્યાં. ચન્દ્રમુખી, કલમમુખી, વિમળા, સરલા, કમળા, સુશીલા, ચંપા, વિનોદિની, પદ્મિની, કનકલતા, દેવહૂતી, ભગવતી, ચન્દ્રપ્રભા તથા લક્ષ્મી વગેરે અનેક નામો યાદ કરવા લાગ્યાં. આ સર્વમાં કયું નામ સર્વથી સુંદર

અને મધુર છે તેનો તુરત નિશ્ચય થઈ શક્યો નહિ. એ પછી પુષ્કળ વિચાર કરી સાથી નાના ભાઈએ જ્ઞેનને માટે “ શૈલખાળા ” નામ શોધી કાઢ્યું અને તે સર્વને પસંદ પડ્યું. શુભ મુહૂર્ત જોઈ રામનાથે પુત્રીનું નામ “ શૈલખાળા ” પાડ્યું. રમાડતી વખતે તેણીને સર્વ શૈલ, શૈલી અથવા શૈલજી વગેરેમાંથી પોતાને પસંદ આવે તે ટુંકા નામથી બોલાવતા. એ રીતે પોતાના મધુર હાસ્ય અને કાલાધેલા શાખ્દોથી સર્વનો રનેહ પ્રાપ્ત કરતાં શૈલખાળાની ઉંમર આઠ વર્ષની થઈ. શૈલખાળાના પાંચે ભાઈઓ ભણતા હતા. તેઓએ પોતાની નાની જ્ઞેનને પણ શીખવવાનું શરૂ કર્યું. શૈલખાળાની સ્મરણશક્તિ બહુજ તીવ્ર હતી અને તેથી તેને જે શીખવવામાં આવતું તે ઝટ શીખી લેતી.

રામનાથની ગૃહિણી પણ બુદ્ધીશાળી હતી. ગૃહસ્થની છોકરીનું પ્રેમપૂર્વક પરિપાલન કરી વાંચતાં લખતાં શીખવવું એમ માનતી એટલુંજ નહિ પણ ગૃહસ્થીના તમામ કામો શીખવવા આવશ્યક છે એ વિચારથી ગૃહિણી પોતાની કન્યાને ધરતું કામ કાજ પણ શીખવવા લાગી.

જોતજોતામાં શૈલખાળાની વય દસ વર્ષની થઈ ગઈ. હવે તેના વિવાહ કરવાનો વિચાર તેના માત પિતાને આવશ્યક લાગ્યો. રામનાથ વર અને ધરનો વિચાર કરવા લાગ્યો અને તેની સાથે સંબંધ જોડવાની ઇચ્છાથી ઘાતિબંધુઓ તેને ત્યાં આવવા લાગ્યા. શૈલખાળા બહુજ સ્વરૂપવતી હતી અને તેથી સર્વ જણ તેને જોઈ પોતાને ત્યાં વિવાહ કરવા આગ્રહ કરવા લાગ્યા.

શૈલખાળાની મુખની કાન્તી ચંદ્રના જેવી તેજસ્વી હતી. તેનું શરીર નવવિકસિત પુષ્પના જેવું સુંદર, લાવણ્યમય અને ગૌરવાળું હતું. તેના કેશરાશિની શોભા અત્યંત મનોહર હતી.

મૃગ સમ ચપળ પાણીદાર નેત્રો, અર્ધ ચન્દ્રાકાર
કપોલ સર્વ મનોમુગ્ધ કરનારા હતા. શૈલખાળા સુંદરી હતી. તેના
કામળ પગ જમીન પર ચાલતી વખતે બહુજ સુંદર ચાલ દેખાડતા
હતા અને સહજ પણ અવાજ કરતા નહોતા.

આ અપૂર્વ સૌન્દર્યનું કૃળ એ થયું કે શૈલખાળાને જોયો
એકવાર જોતા તેઓ તેણીને પોતાની કુળવધુ બનાવી ભાગ્યશાળી
થવાની ઇચ્છા રાખતા હતા. બહુ સમય વહી ગયો પણ શૈલખાળાના
વિવાહનો નિશ્ચય ન થયો. શૈલખાળાની માતાનો વિચાર પોતાની
કન્યાને કોઈ યુવાન શ્રીમંત અને સારા કુટુંબવાળા વરને આપવાનો
હતો. બંધુઓની ઇચ્છા કોઈ વિદ્વાન અને સુશીલ પાત્ર સાથે વિવાહ
કરવાની હતી અને રામનાથની ઇચ્છા કોઈ ઉચ્ચ કુળના પાત્ર સાથે
વિવાહ કરવાની હતી.

એકજ વરમાં આ સર્વ ગુણો એક સાથે હોવાં શક્ય ન
હોતા. ધર સાર હોય તો વર નહિ અને ધર વર બંને સારા હોય તો
આર્થિક સ્થિતિ ઠીક નહિ. આ પ્રમાણે વિચારમાંને વિચારમાં
શૈલખાળાની ઉમ્મર અગીયાર વર્ષની થઈ.

રામનાથને હવે બહુ ચિન્તા થવા લાગી.

કેટલાક સમયે પછી ઇચ્છાનુસાર વર મળ્યો. તે વરે સર્વને
પસંદ આવ્યો પણ ગૃહિણીને પસંદ પડ્યો નહિ કારણ કે વરનું
ધર જે ગામમાં હતું તે સંબલપુરથી બહુજ દૂર હતું. સંબલપુરથી ત્યાં
જતાં આશરે બે દિવસ લાગતા હતા. જળમાર્ગથી મોટી મોટી
નદીઓ પસાર કરી ત્યાં જવાતું હતું. પણ હવે કરવું શું? બીજો વર
શોધવા જેટલો સમય નહોતો. એજ વર સાથે શૈલખાળાના વિવાહ

નક્કી થયા. વરનું નામ નારાયણપ્રસાદ હતું. તેના પિતા જગન્નાથપ્રસાદ શુકલ સોનપુર નિવાસી હતા અને બહુજ સંપત્તીવાળા હતા. તેમની વાર્ષિક આવક ખેતી વ્યાજ વગેરેની મળી દસ ખાર હજારની હતી. નારાયણ તેમનો એકનો એક પુત્ર હતો. તેની ઉંમર ૧૮-૧૯ વર્ષની હતી. તે બે પરીક્ષાઓ પસાર કરી એન્ડ્રસનો અભ્યાસ કરતો હતો અને સ્વભાવે સુશીલ હતો. શુકલજી શૈલખાળાને જોઈ તેને પોતાની મુત્રવધુ બનાવવાને બહુજ ઉત્સુક હતા. અસ્તુ. શુભ દિવસે શૈલખાળા ના લગ્ન નારાયણ સાથે થયા.

લગ્ન થતાની સાથેજ શૈલખાળા અને તેની માતાના જીવનનો આમોદ પ્રમોદ અને હાસ્ય વિલાસનો અંત આવ્યો. કન્યાને સાસરે વિદાગ્ર કરતી વખતે કન્યા અને તેની માતા રડવા લાગ્યા. અનેક સ્થળે આવા સમયે સહજ શોક દેખાયા પછી થોડા સમયમાંજ તે બૂલી જવાય છે પણ શૈલખાળા અને તેની માતા એક ખીમને સંભારી એક દિવસ નહિ પણ અનેક દિવસ અશ્રુ-પ્રવાહ વહેવડાવતા રહ્યા.

૨ 'આ તો બહુ અન્યાય થાય છે.'

૧૬ મનાય શ્રીમંત તો હતા પણ જેને બહુજ શ્રીમંત

મણવામાં આવે છે તેવા નહોતા અર્થાત્ સાધારણ સ્થિતીના સુખી ગૃહસ્થ હતા. નોકરીથી તેને દર વર્ષે માસિક સો રૂપિયા પ્રાપ્ત થાય છે. ખર્ચ પણ બચરવાળા કુટુંબ હોવાથી પુષ્કળ થાય છે. પાંચ પુત્રોને બાણાવવાનો તથા નોકર ચાકરો સાથે પંદર

સોળ માણસના ભરણપોષણનો ખર્ચ સર્વ આટલીજ આવકમાં ચલાવવો પડતો હતો. એ ઉપરાંત માતા પિતાના શ્રાદ્ધ, વાર તહેવારો, મહોત્સવ, સર્વ શુભ કાર્યો પણ એમાંથીજ થતા. આથી આવકમાંથી કંઈ બચી શકતું નહિ. એક બે વર્ષથી ખર્ચ કંઈક ઓછો કરી રામનાથે પુત્રીના લગ્નને માટે કેટલીક રકમ બચાવી હતી. શૈલખાળાના લગ્ન સમયે તેણે આશરે એક હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો. એટલાથી ન પતવાથી તેને કેટલુંક દેવું પણ કરવું પડ્યું. પરંતુ ખેદની વાત છે કે આ સર્વ કરવાં છતાં વેવાઈ સંતોષ પામ્યા નહિ.

જગન્નાથ શુક્લ ધનવાન હોવા છતાં બહુજ કંજુસ હતા. શૈલખાળાને તેના પિતાએ લગ્ન સમયે ખસો રૂપિયાના ઘરેણા આપ્યા હતા પણ બુદ્ધા શુક્લજીની લોભાન્ધ આંખોની તેથી તૃપ્તિ થઈ નહિ. જમાઈને એક સોનાની વીટી તથા રેશમી અબોટીયું પણ આપ્યું હતું છતાં તેના ઉપર પણ અનેક ટીકાઓ થઈ.

શુક્લજીએ વેવાઈના આ અવિવેકપણાની ફરીયાદ પોતાની ગૃહિણી પાસે કરી. શ્રીમતી જાતે પણ ઓછા લોભી નહોતા. બદલો કેવી રીતે લેવો તેનો સહજ વાર વિચાર કરી તેમણે કહ્યું “આપણી ઇચ્છાનુસાર દ્રવ્ય મળ્યા શિવાય કન્યાને તેના પિતાને સાં જવા દેઈ શકું નહિ.”

શુક્લજીએ પણ ગૃહિણીના જજમેંટને ટેકા આપતાં કહ્યું કે “એ વિચાર બહુજ ઉત્તમ છે.”

આ નિશ્ચય પ્રમાણે શૈલખાળા તેના પિતાને સાં જઈ શકી નહિ. તેનો નાનો ભાઈ કેટલાક સંબંધીઓ સાથે તેડવા આવ્યો હતો. તેણે શુક્લજીને બહુજ સમજાવ્યા પણ સર્વ ફાગટ ગયું. ગૃહિણીના જજમેંટ

ઉપર અપીલ કરવાનું શુકલજીમાં સામર્થ્યજ નહોતું. હિલડું શૈલબાળાની સાસુએ તે નિદોષ બાળકને અનેક ગાળો દીધી અને તેનો તિરસ્કાર કર્યો. આ પ્રમાણે અભાગી શૈલબાળા સાસરાના ક્રોધબાનામાં રૂઢીની શીક્ષા ભોગવવા લાગી.

રામનાથ આ સમાચાર સાંભળી બહુજ દુઃખી થયા. તેની સ્ત્રી પણ આ સર્વ જાણી કલ્પાંત કરવા લાગી. રામનાથે ફરીથી શૈલને સાસરે માણસો મોકલી નમ્રતાપૂર્વક વિનયથી પ્રાર્થના કરી પણ કંઈ ફાયદો થયો નહિ. તેડવા આવેલા લોકો સાથે શુકલ મહાશયે કહેવડાવ્યું કે “ મેં જૂલથી મારા પુત્ર માટે તમારા જેવા બીખારીની કન્યા લીધી છે પણ હવે તમારી સાથે વધારે સંબંધ રાખી હલકો પડવા ઇચ્છતો નથી. મારી પુત્રવધુને હવે તેના બીખારી પિતાને ત્યાં મોકલી ચકાશ નહિ.

આ પ્રકારે નુતન સંબંધીઓમાં વૈરભાવ ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. રામનાથે તેની પત્નીને સમજાવી દીધું કે હવે ત્યાંનું નામ પણ દેવું નહિ. કર્મમાં લખ્યું હતું તે થયું. શૈલબાળાની માતા પોતાની પુત્રીનું સ્મરણ કરી બહુ દિવસો સુધી રડી અને પછી પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર શાન્ત થઈ.

અહીં સાસરામાં શૈલબાળાની શું સ્થિતી હતી ? તે હમેશા અશ્રુપાત કરી દહાડા કાઢતી હતી. ધણા દિવસો સુધી તેણે બરાબર ખાધું પણ નહિ. તે કોઈની સાથે વધારે બોલતી પણ નહિ. શૈલની આ સ્થિતી જોઈ તેની સાસુ, નણંદ અનેક મેણાં મારતી. બહુજિવિસ મહી શૈલબાળા પણ આ દુઃખમય જીવનને કર્મદોષ સમજી કંઈક શાંત થઈ તેણે વિચાર કર્યો કે જે પાતનું સ્વપ્ન પણ નહોતું કે

સાક્ષાત્ અનુભવવાનો વખત આવી પહોંચ્યો. હશે, હવે બની શકે તો જેમની સાથે જીંદગી કાઢવાની છે તેમનો સ્નેહ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે. સાસરામાં સાસુ-સસરા માખાપની જગ્યાએ હોય છે માટે તેમની પાસેથીજ હવે માખાપનો સ્નેહ પ્રાપ્ત કરે. આ વિચારે શૈલ તનમનથી સાસુ-સસરાની સેવા કરવા લાગી પણ તેના ભાગ્યમાં એ સુખ નહોતું. અત્યંત શ્રમ કરવાં છતાં કોઈ તેના તરફ પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોતું નહિ!

શૈલખાળાને લક્ષ્મી નામે એક નણુંદ પણ હતી. તેનું લગ્ન એક શ્રીમંત ગૃહસ્થને ત્યાં થયું હતું. તેણીનો સ્વામી અત્યંત બુદ્ધિવાન અને સુશીલ માણસ હતો પણ લક્ષ્મીના ભાગ્યમાં સાસરે રહેવાનું લખ્યું નહોતું. એકવાર તે પોતાને સાસરે જઈ દોઢ માસ રહી હતી પણ એટલા સમયમાં પોતાની સાસુ નણુંદ સાથે લઢીવઢીને રડતી કકળતી પાછી પીયર ચાલી આવી. જ્યારે સાસુ સાથે લઢીને તે પીયર આવવા નીકળી ત્યારે ક્રોધથી તેણીની સાસુએ તેના સર્વ દાગીના લઈ લીધા. આ સર્વ જોઈને લક્ષ્મીના માતૃપિતા તેના સાસરીયા સાથે બહુ લડ્યા અને લક્ષ્મી પણ સાસરાના બધા માણસોની નીંદા કરવા લાગી. તેણી સર્વને કહેવા લાગી કે “તેઓ પહેરવાને કપડાં તો શું પણ પુરં આવવાનું પણ આપતા નહોતા ઉપરાંત હંમેશા શાળો દેતા હતા. ” આ સર્વ વાતો સાંભળી લક્ષ્મીની માતાને બહુજ ક્રોધ ચઢ્યો અને તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે લક્ષ્મીને કઠી પણ સાસરે મોકલવી નહિ.

કેટલીએ વાર લક્ષ્મીનો સ્વામી તેણીને તેડવા આવ્યો પણ તેણે પોતાની પુત્રીને મોકલી નહિ. જેવી રીતે શુકલજીએ પોતાની પુત્રવધુના માતૃપિતા સાથે ખરાબ વ્યવહાર કર્યો હતો તેવાજ વ્યવહાર પોતાની

પુત્રના સાસુ સસરા સાથે પણ કર્યો. કેટલીએ વખત તેડવા છતાં જ્યારે શુકલજીએ પુત્રીને મોકલી નહિ ત્યારે તેના જમાઇએ નિરાશ થઈ બીજે સ્થળે લઈ ગયાં અને ત્યારપછી લક્ષ્મીનું નામ 'પણ દીધું' નહિ.

પોતાની મા શિવાય બીજા સર્વ સાથે લક્ષ્મી બહુજ બહુજ ખરાબ રીતે વર્તતી હતી. પડોસીઓ સાથે હંમેશા લડાલદી કરી તેમની નીંદા કરવી એ લક્ષ્મીનું મુખ્ય કામ હતું. લક્ષ્મીએ આ સદ્ગુણ (!) તેની માતા પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યો હતો. જે પક્ષમાં આ મા દીકરી રહેતા તે પક્ષનો હંમેશા વિનયજ થતો. શૈલબાળા પહેલાં તો શરમાઇને કાઠ સાથે બોલતી ચાલતી નહિ પણ એમ ક્યાં સુધી રહેવાય ? તેમાંએ તેને સાસરાનું સુખ નહોતું એટલે સુખ દુઃખની એ વાતો કાઠ સાથે કર્યા શિવાય તેને કેમ શાન્તિ થાય ? લક્ષ્મી અને શૈલબાળાની વચ્ચે લગભગ સરખી હતી એટલે શૈલે વિચાર કર્યો કે લક્ષ્મી સાથે હળીમળીને રહેવાય તો મને સુખ દુઃખની વાતો કરવાને કીક પડે. આવો વિચાર આવવાથી શૈલ વાત કરવાનું બહાનું શોધવા લાગી. તેણે લક્ષ્મીને બહુજ વિનયથી પ્રેમપૂર્વક કહ્યું “જરા કાનમાંથી માઈ એરીંગ કાઢશો ? મને બહુજ દરદ થાય છે.”

લક્ષ્મી પોતાની મા જેવાજ દુષ્ટ સ્વભાવવાળી અને લલકણી હતી. શૈલની મધુર વાત સાંભળીને તેને લલવાનું બહાનું જડ્યું. તેણે કહ્યું “હું શું કામ કાઢું ? હું થોડીજ તમારી નોકરડી છું ? શું મને ખગાર આપો છો ?”

સરળ સ્વભાવની શૈલ સમજી કે તણુંદ મારી નિર્દોષ ભાવથી અરકરી કરે છે માટે તેનો જવાબ પણ તેવાજ ભાવથી આપવો

જોઈએ. તેણે પ્રજ્ઞા વિત્તે કહ્યું “ મહેનત કરશો તો જરૂર કંઈક બદલો મળશે. ”

આટલાજ શબ્દો સાંભળતા લક્ષ્મીએ ક્રોધથી ઉગ્ર સ્વરે ધારણ કર્યું. મોં ચઢાવી તેણે જવાબ આપ્યો “ તમારા માં બાપ શ્રીમંત છે તેથી તેમણે તમને ધરેણા આપ્યા છે. અમે તો ગરીબ છીએ. સોનું ચાંદી તો અમે દીકાજ નહિ હોય તે તમે અમને ખતાવવા આવ્યા છો કેમ ? ”

શૈલબાળા તો મરકરીતું આવું પરીણામ જોઈ અવાક થઈ ગઈ. અશ્રુ ભરેલાં નેત્રોથી તે લક્ષ્મી તરફ જોવા લાગી. લક્ષ્મીને તેથી સંતોષ થયો નહિ તે ઘાંટો પાડીને બોલી ઉઠી “ આ સાધારણ ધરેણા પર આટલો ફાંકો રાખો છો ? કોઈ કીમતી ચીજ હોત તો ફાણ જાણે શું યે કરત ? હું તો જાણે તમારી નોકરડી છું. રાણીજીને ધરેણા પહેરાવવા અને કાઢવાનું કામ પણ મારે કરવાનું. ”

આ શબ્દો શૈલબાળાથી સહન થઈ શક્યા નહિ. તે જોરથી રડી પડી. તેની સાસુ રડવાનો અવાજ સાંભળી ત્યાં આવી પહોંચી. લક્ષ્મી તેને જોઈ બોલી ઉઠી “ બા આ ટોંગ તો જો. જાણે રડીને ઓશિયાળા પાડે છે. રડશે તેથી ખ્હી જઈશું કેમ ? ” લક્ષ્મીની માતાએ પૂછ્યું “ લક્ષ્મી શું થયું ? ”

લક્ષ્મીએ કહ્યું “ થવાનું શું હતું ? હું આજથી આ તમારો મોંઘી વહુની નોકરડી થઈ. બા ! તું તારી વહુને બહુજ માથે ચડાવે છે. આવું અપમાન મારાથી સહન નહિ થાય. ” એટલું બોલી લક્ષ્મી એકદમ રડવા લાગી. પુત્રીને રડતી જોઈ માતાને બહુ કષ્ટ થયું. તે વિચારવા લાગી કે વહુએ લક્ષ્મીને

શું કહ્યું હશે ? પછી શૈલ તરફ જોઈ ક્રોધથી બોલી “જે થોડાજ દિવસ થયા તુ મારા ઘરમાં આવી છે એટલામાં તે તારી જાત જણાવવા માંડી કેમ ? તારાથી મને સ્વર્ગ મળવાનું નથી. મારે તો આ એકની એક છોકરી છે તેની સાથે આવી રીતે વર્તશે તે કદી ચાલવાનું નથી.”

શૈલ આ સાંભળી માનસિક વેદનાથી બહુજ દુઃખી થઈ. સાસુ પાસે જઈ નમ્રતા અને લયપૂર્વક બોલી “મેં તો એમને ખોટું લાગે એવું કંઈ કહ્યું નથી.”

લક્ષ્મી વચ્ચેજ બોલી ઉઠી “કહેવાનું બાકી પણ શું રાખ્યું છે ?” શૈલ—“મેં તમને જાણી જોઈને કંઈ કહ્યું નથી. મરકરીમાં કહ્યું હતું છતાં તમને ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરો.”

લક્ષ્મીએ કહ્યું “બા આ મીઠી મીઠી વાત પર બોળવાઈશ નહિ. બિચારી કંઈ જાણતીજ નથી. કેવી ચાલાકી ? ‘મને માફ કરો’ વાહ ! ચાર છ મહિના તો થયાં નથી એટલામાં કેટલી ચાલાકી ?”

માતાએ પુત્રીનો પક્ષ લઈ કહ્યું “બીજી શું ? મારું નસીબજ એવું છે. છોકરીના લગ્ન કર્યાં તેમાં પણ સંતોષ ન થયો. છોકરાના લગ્ન કરી વહુ લાવ્યા તેમાં પણ આ દશા. બીજાને દોષ દીધાથી શું વળશે ? લક્ષ્મી તું એને કંઈ કહીશ નહિ. જેમની મુત્રવધુ છે અને જે એને લાવ્યા છે તેનેજ એ મુખ આપશે. શૈલબાળા આ વાત સાંભળી સહન કરી શકી નહિ. તેને આશા હતી કે સાસુ આવ્યા છે તે જરૂર ન્યાયપૂર્વકજ બોલશે. નહુંદ ગમે તેમ બોલે પણ સાસુ ખરાખર વિચાર કરશે પણ આ તો કલટું થયું. તે પોતાના બાળને ધિક્કારતી માથે હાથ દઈ રહ્યા લાગી. લક્ષ્મીએ

માતાને સમજાવ્યું કે વહુ મને એમ કહે છે કે ‘તું’ રાજા : મારા કપડાં ધરેણાં પહેરાવજો અને ચોટલો વાળજો હર મહીને હું તને કંઈક આપીશ.”

લક્ષ્મી અને તેની માતાએ શૈલનો ખુબજ તિરસ્કાર કર્યો અને મેણાં માર્યાં. શુકલજીને કાને આ વાત પહોંચતા તેમણે વહુને કહ્યું કે “આ તો કે ખહુ અન્યાય થાય છે.”

૩ હત્તમાગી શૈલ.

લક્ષ્મીના કેટલાક ગુણોના વર્ણના કરીએ ? આજે એના મહોદ્દામાં

પંડીતજીને ત્યાં કન્યાના લગ્ન હતાં. આજીવ્યાજીવના સર્વને નિમંત્રણ કર્યો હતાં. લક્ષ્મીની માતાએ કહ્યું “લક્ષ્મી, પંડીતજીને ત્યાંથી નિમંત્રણ છે જશે ને ?”

લક્ષ્મીએ મોઢું ચઢાવી કહ્યું “નહિ.”

માતાએ કહ્યું “કેમ નહિ ? નિમંત્રણ છે પછી શા માટે નહિ જાય ? બધા જાય છે. તું પણ જ નહિ તો ખરાબ દેખાશે.”

લક્ષ્મીએ કહ્યું “શું મોઢું લઇને જઈ ? બધાની વહુ દીકરીઓ સારા સારા ધરેણાં પહેરી જાય છે અને હું આવા બીખારી વેશે જઈ ? મારી તરફ જોઈ બધાને હસાવવા છે ? નહિં જઈ તેજ સાઈ છે.”

લક્ષ્મીના હાથમાં માત્ર કાચની ચાર બંગડી હતી બાકીના સર્વ ધરેણા તેની સાસુએ ઉતારી લીધા હતા. પતા પણ લોભી સ્વભાવના હતાં. નાણાંના ધરેણાં ધરાવવા કરતાં તેનું બ્યાજ ઉત્પન્ન કરવાનું તેમને

વધારે પસંદ હતું. છોકરીને માટે દાગીનામાં રૂપિયા રોકવાની તેમનાં અર્થશાસ્ત્રમાં રગ્ન નહોતી.

આ કારણોથી લક્ષ્મીને ધરેણીની આશા છોડવી પડી હતી. લક્ષ્મીના મનની વાત સાંભળી તેની માતાને બહુ દુઃખ થયું અને તે તેની સાસુને ગાળો દેવા લાગી. શૈલ આ વખતે ત્યાં આવી પહોંચી. લક્ષ્મીની માતાએ કહ્યું “શૈલ, તારી પેટીમાંથી ધરેણાં કાઢીને લક્ષ્મીને આપ. જા લક્ષ્મી હવે પંડીતજીને ત્યાં જા.”

લક્ષ્મીનું હૃદય માત્ર વૈરભાવથી ભરેલું હતું. તે બોલી “નહિ, મારા જવાથી ફાયદો નથી. કોઈની પાસથી ભાડે ધરેણાં લઈ વળી તેનાં મ્હેણાં સાંભળવા મને પસંદ નથી.”

શૈલે કહ્યું “મોટી બહેન એ શું કહો છો ? શું મારા ધરેણાં તમે પારકા સમજો છો ? જે માફ છે તે તમારું જ છે. આવો હું મારે હાથેજ તમને સર્વ પહેરાવું.”

શૈલે પેટી બોલી એક પછી એક સર્વ દાગીના લક્ષ્મીને પહેરાવ્યા. પોતાના હાથોમાં પહેરેલી બંગડીઓ સુધ્ધાં લક્ષ્મીને પહેરાવી માત્ર પોતાનો ચુડો રહેવા દીધો. લક્ષ્મીનું શરીર શામળું હતું. ધરેણાં બહુજ સુંદર હતાં એટલે લક્ષ્મીનું સ્વરૂપ બહુ સુંદર દેખાવા લાગ્યું પણ તેના મુખ ઉપર એક જાતની વિકૃતિ હતી. “મેં મારી બાબીના ધરેણાં પહેર્યાં છે” વિગેરે વિચારો તેના મનમાં રમી રહ્યા હતા અને તેથી તે વિચલિત થઈ રહી હતી. જેના ચિત્તને સ્વસ્થતા નથી તે લાખો ધરેણાં પહેરવા છતાં સુંદર દેખાતું નથી. ગમે તેમ થયું પણ ધરેણાં પહેરી લક્ષ્મી પંડીતજીને ત્યાં ગઈ.

કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી તે પાછી ઘેર આવી. આવતાં આવતાં રસ્તામાંથીજ તેણે બૂમ પાડી “ભાભી ! તમારા ધરેણું લો, બુએ કંઈ બાંધ્યું તો નથી ?” એ પ્રમાણે ધાંટા પાડતી પાડતી ધરેણું ઉતારવા લાગી. લક્ષ્મીને જાણીથી ધરેણું ઉતારતી જોઈ શૈલે કહ્યું “શું કરવા કાઢી નાખો છો ? રહેવાઘોને થોડા દિવસ ! શું એ તમારા નથી કે આટલી ઉતાવળ કરો છો ? તમને એ બહુ શોભે :છે. વાહ ! આ અછોડો તમારા ગળામાં કેવો સારો લાગે છે ? આજથી એ તમેજ પહેરજો.”

શૈલના આ શબ્દોથી પણ લક્ષ્મીને સંતોષ ન થયો. તે મનમાંજ વિચાર કરવા લાગી કે આ ધરેણું લેવાથી ભાભી સાથે લઢી શકાશે નહિ. શૈલે અછોડો હંમેશા તેનેજ પહેરવા આપ્યો હતો તેથી પણ તે પ્રસન્ન થઈ નહિ. તેને એજ દુઃખ થવા લાગ્યું કે ભાભીની પાસેથી માગીને ધરેણું પહેરવા એ શું બોધી શરમની વાત છે ? શું કરવાથી આ સર્વ ધરેણું મારા થાય ?

ખરેખર દુષ્ટ મનુષ્યોની પ્રકૃતિ બહુ વિચિત્ર હોય છે. શૈલની વાતમાં કંઈ બહાનું જડે તેમ ન હોવાથી લક્ષ્મી મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે “ભાભી બહુ ચાલાક છે. મારે એનાં ધરેણું પહેરવા પડ્યા તેથી એને અભિમાન આવ્યું છે.” શૈલના મનમાં આવો સ્ફેજ પણ વિચાર આવ્યો નહોતો પણ લક્ષ્મીને આ વિચારથી બહુ ખટકો લાગ્યો. કારણ જેનો જેવો સ્વભાવ હોય છે તેવુંજ તે સામાને બુએ છે. મનમાંજ લક્ષ્મીએ આ સર્વ વિચાર કર્યા પછી મોટેથી તે પંડીતજીને ત્યાંની લમની વાતો કરવા લાગી.

શૈલે નણુંદના મોઢે આવી સારી વાતો કાઢી દિવસ સાંભળી નહોતી. આજ તેના મોઢેથી લમ સંબંધી વાતો સાંભળી તેને ખૂબ આનંદ થયો અને તે પણ પોતાની નણુંદની સાથે મધુરતાથી વાત કરવા લાગી. અનેક તરેહના ગપ્પા-સપ્પા ચાલવા પછી શૈલે લક્ષ્મીને કહ્યું કે “તમારા સ્વામી મોટા ધરના છોકરા છે પણ કેવા આશ્ચર્યની વાત છે કે તમારી સામુ પણ જોના નથી. તેઓ એમ કેમ કરેછે?”

શૈલેનો આ પ્રશ્ન સાંભળી લક્ષ્મી વિરક્ત થઈ કહેવા લાગી “જવા દો. એ વાત ન કરશો. એવા મોટા ધરના માણસના મોઢે આગ લાગો.”

શૈલે કહ્યું “રામ રામ. આવું બોલવું શું તમને વ્યાજબી છે? તમે સાસરે જતા નથી તેથી તેઓ તમારા ઉપર પ્રેમ રાખતા નથી. જો તમે ત્યાં રહેતા હોત તો તેઓ જરૂર તમને સુખી કરતે. તેમને ત્યાં એટલી ધન સંપત્તી છે કે તમે જોછો તેવી મોજમાં રહી શકતે.”

“એવી ધનસંપત્તી ઉપર દીવાસળી મૂકો. હું બીજા માગીને દિવસ કાઢું પણ એવે ઘેર કદી ન જાઉં.”

શૈલે કહ્યું “મોટી ખુદેન, એવું ન બોલો. આપણે સ્ત્રીઓ પુરુષની દાસી છીએ. સ્વામી આપણા દેવસ્વરૂપ છે. હૃદયથી પતિ દેવતાની સેવા કરવી સ્ત્રીઓનો મૂખ્ય ધર્મ છે. જે સ્ત્રી સ્વામીની તનમનથી સેવા કરતી નથી તેનો સંસારમાં સ્ત્રી જન્મ નિષ્ફળ મનાય છે. સ્વામી સારા હોય કે નહારા પણ સ્ત્રીઓને તો તે હંમેશા પૂજ્ય હોય છે. સાસરે સુખ હોય કે દુઃખ પણ તે હંમેશા સ્વર્ગ જેવુંજ ગણવું જોઈએ. કારણ કે જ્યાં દેવતાનો વાસ હોય તે સ્વર્ગ તો પછી પતિ દેવતા જે સ્થળે રહે તે સ્વર્ગ કેમ નહિ? સ્વામીના

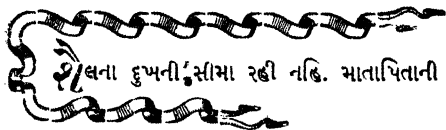
ધરનેજ પોતાનું ધર ગણવું જોઈએ કારણ કે હજારો દુઃખો હોવા છતાં ત્યાં સ્વતંત્રતાથી રહી શકાય છે. અને ખીજે સ્થળે અનેક પ્રકારના સુખ હોવા છતાં પરાધિન રહેવું પડે છે તેમજ ઓશિયાળો અવતાર કાઢવો પડે છે. જુઓ જ્યારે ભગવાન રામચંદ્ર વનમાં ગયાં ત્યારે સીતાદેવી પણ રાજ્યસુખનો ત્યાગ કરી તેમની પાછળ પ્રસન્નતાથી ગયા હતાં.”

શૈલની આવી ઉપદેશપૂર્ણ વાતો સાંભળીને લક્ષ્મીને લઘવાનો લાગ જડ્યો. તે વિચાર કરવા લાગી કે ભાભી માત્ર બે મહીનાથી આવી છે એટલામાં તો મને આવો ઉપદેશ કરે છે. તે ક્રોધથી કંપી ઉઠી અને ડોળા કાઢી બોલી “હવે બહુ થયું. બંધ કરો. મારે તમારૂં ભાષણ સાંભળવું નથી. તમે તો મોટા પંડીતની દીકરી છો એટલે તમે બધું સમજો. હું તો સાધારણ માણસની છોકરી છું એટલે મને ક્યાંથી સમજાય? તમે તમારી પંડીતાઈ તમારા બાપને ત્યાજ બતાવી તેમનુંજ કલ્યાણ કરજો. તમે આજકાલના આવેલા મને કહેનાર કાણ? હું સમજું છું કે મેં તમારી પાસે ધરેણા પહેરવા લીધા તેથી ‘ઓશિયાળો અવતાર છે’ એમ કહી તમે મને મ્હેણું મારો છો. ત્યો તમારૂં ધરેણું.” એમ કહીને લક્ષ્મી બધા ધરેણા કાઢી શૈલની સામે ફેંકવા લાગી. ઉતાવળથી ધરેણા કાઢતાં લક્ષ્મીના હાથમાં વાગ્યું અને લોહી પણ નીકળ્યું. એટલામાં ધાંટાધાંટ સાંભળી લક્ષ્મીની માતા ભાં આવી પહોંચી. પોતાની માને જોઈ લક્ષ્મી જોરથી ધાંટો પાડી રડવા લાગી અને રડતાં રડતાં બોલી “બા, મેં તને પહેલેથીજ નહોતું કહ્યું કે મારે લગનમાં નથી જવું? તેં નાહક મને ભાભીના ધરેણા પહેરાવી મોકલી. હું તને કહેતીજ હતી

કે મારે પાછળથી મ્હેણાં સાંભળવા પડશે. જો આ ભાભી મને કેવી કેવી વાતો સાંભળાવે છે ? હે વિધાતા ! શું મારા નસીબમાં તે આવુંજ લખ્યું છે. આવા શબ્દો સાંભળતાં પહેલાં હું મરી કેમ જતી નથી ? ” એટલું કહી તે માથું કુટવા લાગી. પોતાની પુત્રીની આવી દશા જોઈ લક્ષ્મીની માના હૃદયને બહુ આઘાત થયો. તે ક્રોધથી કહેવા લાગી “ વહુ, તું હંમેશા આમ કરે છે. નાના મોટે મોટી વાતો કરવાની તને ટેવ પડી છે. મારી છોકરી તો જાણે તારી દુરમનજ છે. ઠીક છે. જે ધરેણાને લીધે તે મારી છોકરીને મ્હેણાં માર્યાં છે તે ધરેણાં હવે હું તને પહેરવા દેનાર નથી. ” એટલું કહી શૈલના સર્વ દાગીના ઉપાડી તેણે પોતાની પેટીમાં મૂક્યા. હવેજ લક્ષ્મીની ઈચ્છા પુરી થવાથી તેને શાંતી થઈ તોપણ હજી તેના મનમાં એક ઈચ્છા બાકી રહી. આ ધરેણાંને લીધેજ તેણે લઢાઈ કરવા માંડી હતી અને તેમાં તો તેને સફળતા પણ મળી છતાં આ બીજી ઈચ્છા પુરી થયા શિવાય તેનો અન્તરાત્મા પુરેપુરો શાંત થયો નહિ. શૈલ પોતાના પિતાને લાંથી પોતાની સાથે સારા સારા પુસ્તકો લાવી હતી અને નવરાસની વખતે તે વાંચતી હતી. લક્ષ્મી અજણ હતી તેથી શૈલને વાંચતા જોઈ અને પુસ્તકોની ઉપદેશપૂર્ણ વાતો સાંભળી શૈલના શિક્ષણ તરફ તેને ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ. એક સમયે લાગ જોઈ લક્ષ્મીએ શૈલના સર્વ પુસ્તકો ખુંચવી લઈ “ ગૃહસ્થની પત્નીને આખો દિવસ વાંચવું લખવું શું ? એ તમારા બાપને લાં પાલવે અમારે લાં નહિ ચાલે. એવું કરવું હતું તો કાંઈ મોટા શહેરમાં માસ્તરાણી ચાલે રહેવું હતું. અહિં શું કામ આવ્યા ? ” એટલું બોલી એક કપાટમાં પુસ્તકો સંતાડી તાણ માર્યું.

આ અણુધારી ઘટના જોઈ શૈલ અવાક થઈ ગઈ. હતભાગી
સૈલ ! પુરસદની વખતે પુસ્તકો વાંચી દુઃખમાં સંતોષ મેળવતી હતી
તેણે સાધન પણ ગુમાવી બેઠી.

૪ દોષારોપણ.

શૈલના દુખની સીમા રહી નહિ. માતાપિતાની લાડકી પુત્રી,

પાંચ ભાઈઓની પ્યારી બહેન શૈલના દુઃખનો પાર નહોતો. બાર વર્ષ
સુધી બહુજ લાડમાં ઉછરતાં દુઃખ શૈલે કહે છે તે સ્વપ્નમાં પણ
જાણતી નહોતી. કોઈ બૂલથી પણ તેને ધમકાવતું નહોતું. આજ તેજ
શૈલખાળા માતાપિતાથી દૂર, વિદેશમાં અનેક પ્રકારના દુઃખોનો અનુભવ
કરી રહી છે. અહીં ધીમે ધીમે આ રીતેજ છ મહીના વીસ્યા પણ
અત્યાર સુધીમાં તેની સાથે કોઈ પ્રેમપૂર્વક બોલ્યું પણ નહોતું.
અત્યાર સુધી તે પણ કોઈને પોતાના હૃદયના ભાવ જણાવી શકી ન
હોતી. તેના હૃદયમાં હંમેશ દુઃખ અને ચિન્તાનો અમિ પ્રજ્વલિત
થઈ રહ્યો હતો.

મનોવેદનાથી ત્રાસ થવા છતાં તેને રડવાને પણ વખત મળતો
નહોતો. આખો દિવસ ધરતું કામ કરવામાં જતો હતો. તેના સાસરામાં
માત્ર સસરા. સાસુ અને નણંદજ હતાં. તેનો સ્વામી કટકમાં જાયતો
હતો. પોતાના નાનકડા કુટુંબને માટે નોકરોનો ખર્ચ કરવો શુકલજ
ઉચિત સમજતા નહોતા. પહેલા બધું કામ તેની ગૃહિણી અને ભણેલી

કરતાં હતાં. પણ હવે સાસુ-નાણુંદે ધરનો બધો ભાર વહુના ઉપરજ નાખી દીધો.

ધરનું કામકાજ કરવામાં શૈલને અધરૂં લાગતું નહિ કારણ કે તેણીની માતાએ બાળપણથીજ તેને તેમાં પ્રવિણ બનાવી હતી. પરંતુ કામ કાજમાંથી પરવારતા પહેલાંજ ઈર્ષ્યાખેર સાસુ-નાણુંદે તેને માટે નવા કામ શોધીજ રાખતા. આથી શૈલને સહેજ પણ આરામ મળતો નહિ. વહુના આવતા પહેલાં તો લક્ષ્મી કંઈ કામકાજ કરતી પણ હવે તે પુરેપુરી શેઠાણી બની બેઠી, તે હંમેશા પોતાની તખીયત સારી ન હોવાથી ફરીયાદ કરતી. તેને માટે ખાવાનું પણ તેના ઓરડામાં આપી આવવું પડતું. આખો દિવસ મહોદ્ધાના ધર ગણતી વખતે તેની તખીયત કેમ સારી થઈ જતી તે લગવાનું જાણે !

આટલું કરવા છતાં સાસુ-સસરાના કૃપા પાત્ર થઈ શકાતું હોત તો શૈલને કંઈક સંતોષ થાત પણ વહુ સાથે સારો વ્યવહાર કરવાની શૈલના સાસરાના શાસ્ત્રમાં મનાઈ હતી. ઠાઠક વખત આનંદમાં હોય ત્યારે શુકલજી કંઈક પ્રેમપૂર્વક વાત કરતા કારણ કે તેમને સ્વચ્છતા બહુ પસંદ હતી. શૈલના આવ્યા પહેલાં ધરનું આંગણું તેમને જાતે સાફ કરવું પડતું પણ શૈલે એવા પ્રકારના બધાજ કામ પોતાને માથે ઉપાડી લીધા હતા. શૈલના આવ્યા પછી તેમને બોજન પણ ઉત્તમ પ્રકારનું મળતું હતું કારણ કે શૈલ પોતાની માતા પાસે ઉત્તમ પ્રકારે રાંધતા શીખી હતી. શૈલના આવ્યા પહેલાં શુકલજીને એ બાબતમાં પણ અસં-
તોષ હતો.

આ કારણથી શુકલજી કાષ્ટ વખત ખોલી ઉઠતા કે “વહુ ખીજી રીતે ગમે તેવી હોય તોપણ રાંધવામાં અને કામકાજમાં બહુ કુશિયાર છે.” આ વાત સાંભળી તરતજ લક્ષ્મી અને તેની માતા ખોલી ઉઠતા કે “રહેવા ઘો. જાણ્યું હવે ! અમને શું નહિ આવડતું હોય ? માલ્ય મસાલા પુખ્ત પડે તો રસોઈ જોઈએ તેવી થાય ! ચાર ચીજ કરવામાં જોડલો મસાલો જોઈએ તેટલો એક ચીજમાં નાખે એટલે તમને સ્વાદીષ્ટ લાગેજ તો. અને કામ-કાજ શું વહુ એકલીજ કરે છે ? આ અમે જાત તોડીને મરીએ છીએ તેના તો તમને હીસાબજ નથી,”

ખેનો ! અવિશ્વાસ ન કરશો. આર્ય સંસારમાં આવી કુળવાન (!) સાસુ-નણુંદોની ખોટ નથી. કદી તમને સાસુ બનવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તો વિચારજો કે તમે પણ એક વખત તમારી સાસુની વહુ હતા અને તેમના દુષ્ટ વર્તનથી તમારા આત્માને કબેશ થતો હતો. અસ્તુ.

શુકલજીના મહોદ્ધામાંજ રહેતા પંડીતજીને વિમળા નામે એક પુત્રી હતી. તળાવપર નહાવા અને પાણી ભરવા જતી વખતે તેના અને શૈલનો ઘણી વખત મેળાપ થતો અને ધીમે ધીમે બંને વચ્ચે સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો. શૈલને સુખદુઃખની વાત કરવા ખેનપણીની ધ્વજા હતી તે પૂર્ણ યથા. વિમળા બહુ મજાતાવડા સ્વભાવની હતી. દુરસહની વખતે શૈલ પાસે આવી તે કામકાજમાં મદદ કરવા લાગતી. શૈલનું કષ્ટ જોઈ તેને દિલાસો આપતી અને કદી કદી પોતાના સુખદુઃખની વાતો પણ કરતી.

એક દિવસ સાસુ-નણુંદે શૈલને બહુ ગાળો દીધી. શૈલ રહતી

રડતી તળાવપર વાસણ માંજતી હતી તે સમયે વિમળા પણ આવી પહોંચી. શૈલને રડતી જોઈ વિમળાએ મધુર સ્વરથી કહ્યું “શૈલ ! કેમ રડે છે ? આજ શું તારી સાસુએ કંઈ કહ્યું છે ? વિધાતાને પણ ધિક્કાર છે કે જોયે તારા પ્રારબ્ધમાં આટલું બધું દુઃખ લખ્યું છે.”

શૈલે આંસુ લુછતાં કહ્યું “વિમળા ! જ્ઞેન ! શું કહું ? આ જાગ્યુંજ ફળ છે. મને માત્ર તારોજ દિલાસો છે.

વિમળાએ કહ્યું “તું તારા બાપને કેમ પત્ર નથી લખતી ?”

શૈલે કહ્યું “જ્ઞેન ! એમ કેમ બને ? મારા માબાપ શું મોટું લખને તેડવા આવે ? તે લોકોનું આ બધાએ એવું અપમાન કર્યું છે કે હવે તેમનો આ સ્થળે પગ મૂકવાનો પણ ધર્મ રહ્યો નથી. મારે લીધે બિચારા મારા બા-બાપ અને ભાઈઓએ બહુ કષ્ટ સહન કર્યું છે. એક વખત મેં મારી માતા ઉપર પત્ર લખ્યો હતો મારા દુઃખની વીગત બધી તેમને બહુ દુઃખ થયું અને મને તેડાવવા બહુ વિનય પૂર્વક તેમણે પત્ર લખ્યો હતો પણ તેમાં કંઈ વળ્યું નહિ. હું મારી માને કાગળ લખતી હતી તે વાત મારી નણંદને ખબર પડી તેથી મારે પુબ્ધજ સહન કરવું પડ્યું છે. પત્ર લખવાથી નાહક માતાના જીવને કલેશ થાય છે.”

વિમળા આ વાત સાંભળી રડી પડી. અશ્રુપુરિત નેત્રે તેણે કહ્યું “અરે ! આ બધાનું હૃદય પથ્થર કરતાં પણ કઠણ છે, કે આવી ભક્તી વહુને નાહક કષ્ટ આપે છે. ભગવાનની એમાં પણ કાણ જાણે શું અરજ હશે ! શૈલ, હવે તું તારા ધણીને પત્ર લખ. તે યુદ્ધીવાન છે

એટલે તારા દુઃખના સમાચાર વાંચી જરૂર કંઈ ઉપાય શોધી કાઢશે.”

શૈલ શરમાઈ ગઈ અને કંઈ જવાબ ન આપ્યો.

વિમળાએ “કહ્યું કેમ ચુપ થઈ ગઈ?”

શૈલે કહ્યું “એમ કરવાથી શું થશે?”

વિમળાએ કહ્યું “કેમ શું થશે? એમાં ખોટું પણ શું છે? પત્ર લખીને મને આપજો હું ગુપ્ત ચુપ મોકલી દઈશ. કોઈ બાણવાનું નથી.”

શૈલે કહ્યું “લમ સમયેજ માત્ર તેમને જોયા હતા. મારે તેમની સાથે રહેજ વાતચીત પણ થઈ નથી” વિમળાએ કહ્યું “તેમાં શું? વાતચીત નથી થઈ તોપણ શું હરકત છે? પત્ર લખવામાં તારું શું બચે!”

શૈલે કહ્યું “તેમને પત્ર લખવાથી શું વળશે? તેઓ થોડુંજ મારું દુખ દૂર કરી શકવાના હતા? મારા દુઃખની વીગત બધી નાહક તેઓ દુઃખી થશે. હાલ તેઓ બાણવાની ચિંતામાં પડ્યા છે તેવે સમયે પત્ર લખી તેમની ચિંતામાં વધારો કરવો મને ઠીક લાગતો નથી. વિમળા, જેમ ચાલે છે તેમજ ચાલવા દે. ઈશ્વરની ઈચ્છા હશે તો મારું દુઃખ આપોઆપ નષ્ટ થશે.

વિમળા—જ્ઞેન! મેં તારા જેવી સહગુણશાળી સ્ત્રી કોઈ જોઈ નહિ. હવે તને સાફ લાગે તેમ કર. હું જાઉં છું, તું પણ ઘેર જઈ જા. મોડું થવાથી અમથી ગાળો સાંભળવી પડશે.

શૈલ—વિમળા જરા ઉભી રહે હજી એક વાત કહેવી છે.

વિમળા—ઠીક, કહે શું કહેવું છે?

શૈલ—કાલે હું ઘાટ ઉપર નહાતી હતી ત્યારે પેલી જમના ડોસી પણ ત્યાં નહાવા આવી, મને જોઈને તે મીઠી મીઠી વાતો કરવા

લાગી. હું તો તેની સાથે ઠાઠ વખત બોલતી નહોતી તેથી તેની સાથે વાત કરતા મને શરમ લાગી. પણ શું કરું ? એણે મારાં કેડો છેડ્યો નહિ અને બહુ આગ્રહથી મને બોલાવવા લાગી એટલે મારે ન છુટકે તેની સાથે બોલવું પડ્યું.

વિમળા—જમનાડોસી ? જો જે બૂલ ન ખાતી. એવીને એવીજ મીઠી વાતો કરી પેલા પંડ્યાના ઘરની વહનું એણેજ સલાનાશ કાઢ્યું હતું. બિચારી નિર્દોષ અને જીંદગી સુધી કલંકીત કરી મૂકી. ઠીક, તે તને શું કહેતી હતી ?

શૈલ—અનેક પ્રકારની મીઠી મીઠી વાતો કર્યા પછી તેણે મને શિખામણ આપી કે “તું નાહક શું કામ દુઃખ વેઠે છે તારા પીયર કેમ ચાલી જતી નથી ? ” “ મેં કશું મારી મરજી હોવા છતાં પણ ક્યાં જઈ શકાય તેમ છે ? ” તે બોલી “ તું એક કામ કર. ગમે તે રીતે નાસીને મારે ઘેર ચાલી આવે તો હું તારા બાપને ઘેર પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરી આપીશ. ”

વિમળા—હા, પછી તેં શું કહ્યું ?

શૈલ—વિમળા ! ન્હાનપણમાં મેં મારી માને મોઢે સાંભળ્યું હતું કે દુષ્ટ માણસોની સોળત કંટકમય વૃક્ષોની છાયા જેવી હોય છે. મેં વિચાર્યું કે નસીબમાં જે લખ્યું છે તે મુંજે માઢે સહન કરવુંજ હિમિત છે. દુષ્ટ માણસોના સંબંધથી પોતાને હાથે પોતાનો નાશ કરવો ઠીક નથી. એવો વિચાર કરી મેં કહ્યું “હું મારે પીયર બચા છોડતી નથી. મને અહીં શું દુઃખ છે ? ” એ સાંભળી તે કંઈક અસ્સે થઈ બોલી “ન જવું હોય તો તારી મરજી. માફ શું જાય છે ? ખુશીથી સામુની ગાળો સાંભળ.” એટલુંજ કહી ચાલી ગઈ. વિમળા

પણ મનમાં જ શૈલને અનેક ધન્યવાદ આપતી ઘેર ગઈ. શૈલ પણ વિચાર માંને વિચારમાં ઘેર આવી. તેણે વિચાર કરવા માંડ્યો કે “વિમળાએ એમને કાગળ લખવાનું કહ્યું છે લખું કે નહિ? કોઈ વખત લખ્યો નથી એટલે શરમ આવે છે. કોઈ વાર રહેજ વાત પણ થઈ નથી. કદી કાગળ લખું અને એ મને નિર્ભય સમજે તો? મારા દુઃખની વાત સાંભળી તેમને બહુ કષ્ટ થશે. બલે તેઓ સુખમાં રહે. માત્ર એકજ વાર હું તેમના દર્શન કરી શકતો તો કષ્ટમાં પણ મને બહુ સુખ થતે. કાગળ તો નહિ લખું. રજામાં તો એ ઘેર આવશેજ. મા દુર્ગા! તું એમને કુશળ રાખજે. આ ભાગ્યહીનને સમગ્ર સંસારમાં માત્ર એ એકજ આશ્રય છે.”

પોતાના સ્વામીનો વિચાર કરતાં શૈલના સંતપ્ત હૃદયને પરમાનંદ થયો. પત્ર લખવાનો વિચાર નહોતો છતાં મનોવેગથી પ્રેરાઈ તેણે પત્ર લખવા માંડ્યો.

“દેવ !

આ દુઃખના સમયમાં પણ આપના સ્મરણથી સર્વ દુઃખ બુલી જાઉં છું. તમને યાદ કરવાથી મને કેટલો આનંદ થાય છે ?”

શૈલે એ શિવાય પત્રમાં અનેક વાતો લખી એટલામાં લક્ષ્મી ત્યાં આવી પહોંચી. ધરતું કામકાજ કરવાનું મુકી શૈલ કાગળ લખવામાં વખત શુભાવે છે તે જોઈ લક્ષ્મી ક્રોધથી સળગી ઉઠી. તેણે એકદમ શૈલના હાથમાંથી કાગળ અને કલમ છીનવી લીધા. લક્ષ્મીએ ચોદ વિદ્વાનો બાણ કાઢી નાખ્યો હતો તેથી કામજ તો વાંચી શકી નહિ. માત્ર એટલું અનુમાન કરી શકી કે આ પત્ર કોઈના ઉપર મોકલવાનું શૈલે લખ્યો છે. તેણે ધાર્યું કે શૈલ સાચું નહોતું નીંદા લખી આ

પત્ર તેના બાપ ઉપર મોકલાવતી હશે. એવા વિચાર કરતી કરતી ક્રોધથી બોલી “ કેમ તમારા પિતાજી પાસે સાસુ-નણ્ણની ફરીયાદ કરવાની અરજી લખતા હતા કે ? કેવા નિર્ભય છે. આજ વરસ દહાડો થયા સામુ પશ્ચુ બેતાં નથી એવા બાપ ભાઈ ઉપર કાગળ લખવા બેઠા છે. તમારી જગાએ હું હોત તો એવા મા બાપનું નામ પશ્ચુ ન દેત. ”

લક્ષ્મીનો અવાજ સાંભળી તેની મા આવી પહોંચી. લક્ષ્મીએ મા સામે કાગળ ફેંકી કહ્યું “ આ બુઝો તમારી વહુના પરાક્રમ. બાપને કાગળ લખી રહ્યા છે. ”

સાસુજીને એ સાંભળી બહુ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે બોલી “ આ તો તદ્દન શરમ વગરની છે. ઠીક, એમાં શું લખ્યું છે ? ”

લક્ષ્મી તરતજ મહોજ્જામાંથી એક ઊકરાને કાગળ વંચાવવા બોલાવી લાવી. પહેલા તો કંઈ સમજ પડી નહિ પશ્ચુ તરતજ તેણે તેની માને કહ્યું કે “ શૈલ ખરાબ ચાલચલણની છે અને કાંઈ પર પ્રુષ્પ ઉપર આ પ્રેમપત્ર લખતી હતી. ” પુત્રીની વાતમાં માતાને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. તેણે શૈલને બહુ માળો દીધી અને ત્યાર પછી મા દીકરી શુકલજી પાસે ફરીયાદ કરવા ગયા. શૈલ ભય અને શરમથી સુનમુન બની ગઈ અને ચારે તરફ વ્યાકુળ દ્રષ્ટીથી જોવા લાગી.

શુકલજી પાસે જઈ લક્ષ્મી અને તેની માતાએ પેલો કાગળ તેમની સામે ફેંકી કહ્યું “ બુઝો, તમારી પુત્ર વહુના સહગુણ ! અમે તો પહેલેથીજ જાણતા હતા કે એ કાંઈ દહાડો કલંક લગાડશે. ”

શુકલજીએ ચરમા ચઢાવી કાગળ એ ત્રણવાર વાંચ્યો પણ ગૃહિણીનું કહેવું સમજી શક્યા નહિ. તેમણે પૂછ્યું “ આમાં શું છે ? ”

ગૃહિણી ક્રોધથી બોલી “ શું છે ? જાણે પોતે તો કંઈ સમજતાજ નથી. કાગળ વાંચ્યાથી સમજાતું નથી ? ”

શુકલજીએ કહ્યું “ સમજાય છે કે આ પત્ર નારાયણ ઉપર લખાયો છે. ”

ગૃહિણી—હા, હું ધારતીજ હતી કે તમારી ખ્યાનમાં એ વાત નહિ આવે. નારાયણ સાથે એને વાતચીતનો પણ પ્રસંગ મળ્યો નથી તો તેના ઉપર કાગળ કેમ લખે ? આ કમજાત આપણે ત્યાં ક્યાંથી આવી ? એના જાદુથી તમારી ભુલ્લીને પણ ભ્રમ થઈ ગયો છે. ભગવાન મારા પુત્રનું મંગળ કરે.”

પોતાની પત્નીની આ વાત સાંભળી શુકલજી હાર્યા અને ગુપચુપ સાંભળવા લાગ્યા લક્ષ્મીની માએ કહ્યું કે ‘ કે તમારી પુત્ર વધુ પર પુરૂષમાં આશક્ત છે. તે વ્યભિચારીણી આપણા કુળને કલંક લગાડે છે. એવી શંખણીનું આપણા ઘરમાં કામ મથી.

આ પ્રપંચ કથા સાંભળી શુકલજી પણ ગુસ્સે થઈ બોલ્યા “ જો એમ હોય તો વહુને હવે અહીં રાખવાની જરૂર નથી. તેના બાપને ત્યાં મોકલી દઈશું અને નારાયણને માટે બીજી કન્યા શોધી કાઢશું.”

શુકલજી અને ગૃહિણી આ વાત કરતા હતા તે વખતે લક્ષ્મી પાસેજ બેઠી હતી. તેણે શૈલને તેના પિતાને ત્યાં મોકલવાની વાત સાંભળી વિચાર કર્યો કે આ તો ખોટું થાય છે. જો બાબી એના બાપને ત્યાં આવી જશે તો ઘરનું બધું કામ મારેજ કરવું પડશે એવો વિચાર આવવાથી તે બોલી કે નહિ એમ કરવું સારું નથી. તમે

એને કાઢી મૂકશો તો લોકોમાં આપણે માટે વાતો થશે અને એમ થવાથી બાધને માટે બીજી કન્યા લાવતા : મુશ્કેલી પડશે.” લક્ષ્મીની વાતને તેની માએ પણ ટેકો આપ્યો. શુક્લ મહાશય શરમાધને ચુપ થયા. સહજવાર પછી તેમણે કહ્યું “જો એમ હોય તો એને અહીં રાખો પણ હું હવે તેના હાથનું રાંધેલું ખાઈશ નહિ એટલુંજ નહિ પણ પાણી સુદ્ધાં પીશ નહિં. એના હાથનું પાણી પીને હું અપવિત્ર નહિ બનું.”

શુક્લજીની આ વાત સાંભળી લક્ષ્મી અને તેની માતાને બહુ કષ્ટ થયું તે બંને વિચાર કરવા લાગી કે ‘હવે આપણે રાંધેલું પડશે તેમજ ધરનું કામ પણ આપણેજ કરવું પડશે. આ તો બકરું કાઢતાં હાંટ પેહું. એને કલંકિત કરવા જતાં ઘર કામનો બોજ આપણે માથે આવી પડ્યો.’

બિચારા બલા મા દીકરી શૈલ આવી ત્યારથીજ કામકાજને હાથજ લગાડતા નહોતા. શુક્લજી પાસેથી વિદાય થઈ બંને જણાએ શૈલનો બહુજ ધિક્કાર કર્યો તેમજ આબુખાબુના પડોસીઓમાંથી કોઈ કોઈનું એમ પણ કહેવું છે કે તે દિવસે શૈલને તેની સાસુએ પુષ્કળ ગાળો દીધી અને નિર્દોષ બાળાને માર માર્યો.

હતભાગિ શૈલ હવે શું કરશે ? તે હવે ધરની નોકરડી જેવી થઈ પડી. સાસુ સસરાની દ્રષ્ટીમાં તે કલંકિત, પાપિષ્ઠ દેખાવા લાગી. એકવાર હૃદયમાં દુઃખનો આવેગ થવાથી તેણે વિચાર કર્યો કે વિષ ખાધને અથવા ફાંસીથી આત્માહત્યા કરું. પણ એમ કરવાથી માતા પિતા અને સ્વામીના હૃદયમાં હંમેશાંને માટે જવાબા સળગતી રહેશે. એ વિચારે તેણે પોતાની ઈચ્છાનો ત્યાગ કર્યો અને રડતાં રડતાં પરમેશ્વર પાસે મૃત્યુ માગવા લાગી.

૫] દુઃખનો મહાસાગર.

શૈલના ભાગ્યમાં આ સર્વ દુઃખ તો સાધારણ હતું પણ એનાથી મોટું દુઃખ પણ તેના લલાટે લખાયું હતું. શૈલનો સ્વામી લગ્ન કરીને ઘેર આવ્યા પછી બીજેજ દિવસે કટક ચાલ્યો ગયો હતો. ભણવામાં વિક્ષેપ થશે તેથી જો દિવસ પણ રહ્યા નહિ અને ત્યારથી અત્યાર સુધી આખા વર્ષમાં તેને ઘેર આવવાનો અવકાશ મળ્યો નહોતો. શૈલ ધારતી હતી કે રજામાં સ્વામી જરૂર ઘેર આવશે પણ એ આશા નિષ્ફળ નીવડી. ગામના તમામ છોકરાઓ ઘેર પાછા ફર્યા પણ નારાયણનો ખતો નહોતો. નારાયણ ન આવ્યો તેથી કંઈ નુકશાન ન હોતું પણ તેના સંબંધમાં પાછા ફરેલા છોકરાઓએ બહુજ દુઃખ-દાયક વાત કહી. શુકલજીએ પુત્રને ઘેર ન આવેલો જોઈ કટકમાં પોતાના ઓળખીતાઓ પર તાર કર્યા. તેના જવાબમાં તે લોકોએ જણાવ્યું કે “નારાયણ ભણવા ગણવાનું છોડી દધ નહારા માણસોની સોજતમાં ફરે છે. ખર્ચને માટે જે રૂપિયા મોકલાય છે તે દારૂમાં વપરાય છે અને દિવસે દિવસે વધુ બગડતો જાય છે.”

પુત્રની આ શોચનીય અવસ્થા સાંભળી શુકલ મહાશયને બહુ કષ્ટ થયું. તે કંજુસ હોવા છતાં પુત્રને ભણાવવાની ઈચ્છાથી ખર્ચને માટે દર મહીને પચીસ રૂપિયા મોકલતા હતા. ઉપરોક્ત વાત સાંભળી તેમના મનોદુઃખની સીમા રહી નહિ. નારાયણને તેડી લાવવા તેઓ તુરતજ કટક રવાના થયા.

આ વર્તમાન સાંભળી શૈલની શું અવસ્થા થઈ હશે ? તેને માં હતી, બાપ હતા, પાંચ બંધુ હતા, સાસુ સસરા સર્વ હતા પણ તે કોઈનું સુખ ભોગવી શકતી ન હોતી. સર્વ પાસેથી સુખમેળવવાની તેની આશાનો નાશ થયો હતો. માત્ર પતિની દયા દ્રષ્ટીની આશામાં જ તે જીવન ધારણ કરી રહી હતી. આટલું દુઃખ, આટલી નીંદા, આટલું અપમાન સર્વને તુજ સમજ માત્ર સ્વામીને માટે જીવતી હતી. આજ અકસ્માત તેના આ અચિન્તીત અધઃપતનની વાત સાંભળી તેને સમગ્ર વિશ્વમાં અંધકાર ફેલાયો હોય એમ લાગ્યું. તેના દુઃખ વાદળમાં આશાની એક ઝાંખી જ્યોતી રેખા દેખાતી હતી તે પણ અદ્રશ્ય થઈ. જીવનની એક માત્ર આશા નિરાશામાં બદલાઈ અને આખા શરીરમાં લોહીને બદલે વિષ દોડતું હોય તેમ લાગ્યું. માતા પણ પુત્રના સમાચાર સાંભળી રડવા લાગી અને ‘પુત્રની અવનતીનું કારણ દુર્લક્ષણા વહુજ છે’ એમ કહી શૈલને અનેક ગાળો દેવા લાગી શૈલના ધા હિપર મીઠું છંટાયું. દુઃખને લીધે આજ બે દિવસથી ખાવું પીવું છોડી તે શૈલ્યાવશ થઈ રહી હતી. ભૂખ ન હતી, તરસ ન હતી, નીંદ્રા ન હતી માત્ર રાત દિવસ આંખોમાંથી આંસુઓની ધારાઓ વહા કરતી. બે દિવસ સુધી નિરાહાર રહી પણ કોઈએ તેને પાણી પીવાનું પણ પૂછ્યું નહિ. વિમળા માત્ર તેની સખી-તેને ચલાનારી હતી પણ તેની સાસુ નણંદે તેને પોતાને ઘેર આવવાની ના કહી હતી. શૈલ પાસે એવું કોઈ ન હોતું કે જેની પાસે પોતાના દુઃખની વાત કહી કંઈ શાન્તિ મેળવી શકે. વિમળાએ બધું સાંભળ્યું હતું પણ લક્ષ્મી અને તેની માના બચથી તેને ઘેર જઈ તે શૈલને મળી શકતી નહોતી. શૈલે બે દિવસથી ખાધું નથી એવું જાણ્યા પછી તેનાથી રહેવાયું નહિ. નિરાશ્રય શૈલને માટે તેના હૃદયમાં બહુ દુઃખ થયું. ખરી વાત છે કે જેના હૃદયમાં ખરા પ્રેમની

લાગણી હોય છે તે અનેક અપમાન અથવા આત્મનિંદા સહ કરે છે. લક્ષ્મી અને તેની માએ વિમળાનું બહુ અપમાન કર્યું હતું અને ગાળો દીધી હતી તેમજ તેને પોતાને ઘેર આવવા સાફ ના કહી હતી છતાં શૈલની દુઃખો અવસ્થા સાંભળી તે સર્વને ન ગણુકારતા શૈલને મલવા તેને આશ્રાસન આપવા તે તરત શુકલજીને ઘેર આવી. તેણે જોયું કે શૈલનું શરીર સુકાઈને બીલકુલ હાડપીંજર જેવું થઈ ગયું છે અને તે આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ વર્ષાવતી એક ખાટલાપર પડી છે. તેનું સુકોમળ શરીર કાળુ પડી ગયું હતું, આખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી અને કેટલાએ વખતથી મંદવાડ ભોગવતી હોય તેવી અવસ્થા થઈ ગઈ હતી. આ જોઈ વિમળાની આંખોમાં આંસુ ઉભરાઈ આવ્યા. તે ધીરે ધીરે શૈલના માથાપર હાથ ફેરવી બોલી “શૈલ ! બહેન ? આ પ્રમાણે ખાધા શિવાય કેટલા દિવસ ચાલશે ? ભાગ્યમાં લખેલું દુઃખ શું મીઠ્ઠા થઈ શકે છે ? તું સમજી હોવા છતાં આમ કેમ કરે છે ? ઉઠ અને ! કરુણામય ભગવાનનું સ્મરણ કર. સુખ પાછળ દુઃખ અને દુઃખ પાછળ સુખ લખેલું જ છે. દેશ્વરનું સ્મરણ કર. તેજ તને આ દુઃખમાંથી મુક્ત કરશે. શરીરને અમથું કષ્ટ આપવાથી શું વળશે ? ”

વિમળાને જોઈને અને તેની પ્રેમભરી વાતો સાંભળીને શૈલનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. વિપત્તિના સમયમાં પોતાને ખરા પ્રેમથી ચલાનારને જોઈ દુઃખનો વેગ ખમણો થઈ જાય છે. શૈલ વિમળા પાસે ધાંટો પાડી રડવા લાગી. વિમળાની આંખોમાંથી પણ અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તે પોતાના લુગડા વતી શૈલની આંખો લુછતાં બોલી “ બહેન ! જરા શાંતી રાખ. આમ ગાંડી શું થાય છે ! સીતા અને તારામતી જેવી રાણીઓને પણ મહાભારત દુઃખો વેઠવા પડ્યા હતા

તો આપણે શું વિચારતાં ? જરા મન કપાજે રાખ. તારા ભાગ્યમાં સુખ હશે તો કાલે સવારે સુખી થશે. તુ આટલું ભણેલી હોવા છતાં ધૈર્ય કેમ છોડી દે છે.”

શૈલે રડતાં રડતાં કહ્યું “ વિમળા અત્યાર સુધી તો બહુ સહન કર્યું પણ હવે નથી થતું. મનુષ્ય હૃદય આથી વધારે કેટલું દુઃખ સહન કરી શકે? મેં પૂર્વજન્મમાં કાણ જાણે એવું શું પાપ કર્યું હશે કે આ ભવ આ કષ્ટો સહન કરવા પડે છે. હવે તો મૃત્યુ આવે તોજ મારો આ અસીમ દુઃખમાંથી છુટકો થાય. નહિ તો હજી મારા ભાગ્યમાં કાણ જાણે બીજા કેવાં કેવાં દુઃખો લખાયા હશે.”

વિમળાએ કહ્યું “ ધીરજ રાખ બહેન ! આમ અધીરી શું થાય છે ? બીજાને શીખામણ આપે છે અને પોતે કેમ ધીરજ રાખતી નથી ? વળી લોકોની વ્રાત સાંભળી આટલા વિકળ થવું પણ સાંઠ નથી. નવરાએને શું ? એકની અનેક વાતો કરે. ઇશ્વરની કૃપા હશે તો બધીએ વાત જુડી પડશે. તારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રીને ભગવાન એવું હંમેશનું દુઃખ નહિ આપે.”

શૈલે કહ્યું “ હું પણ અત્યાર સુધી એવોજ વિચાર કરતી હતી કે મારે દુઃખ લાંબો સમય સુધી રહેવાનું નથી. આજે નહિ તો કાલે પણ હું સુખી થઈશ પણ હવે એ આશાનો નાશ થઈ ગયો. મારા વિચાર પર પાણી ફરી ગયું. હું ભાગ્યહીન છું. મારે લીધેજ તેમની આવી દુર્ગતિ થઈ છે નહિતો પહેલાં તો જોઈએ તેવા સદગુણી હતા. જ્યાં સુધી મારે મૃત્યુ નહિ થાય ત્યાં સુધી તેઓ સુખી થવાના નથી. મારે મૃત્યુજ સર્વને માટે સુખનો ભાગ ખોલનાર થશે.”

વિમળાએ કહ્યું “ શૈલ શું તું ગાંડી થઈ ગઈ છે ? આવી વાતો કેમ કરે છે. મરવું જીવવું ભગવાનના હાથમાં છે. તેની ઇચ્છા વિના એક પાંતડું પણ હાલી શકવું નથી. જરા મનને કંઈ રાખ. હવે એ વાત મુક અને ચાલ જરા જે ભાવે તે ખાધે અને સ્વસ્થ થા. ”

શૈલ—“ મને હવે ખાવાની ઇચ્છા નથી. માત્ર એક મૃત્યુની આરાધના કરું છું તે મળે તો બસ. ”

વિમળાએ તેની વાત તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ. જખરજસ્તીથી ખીજનામાંથી ઉઠાડી રસોડામાં ખેંચી ગઈ. તેણે પોતાને હાથે ભોજન પીરસ્યું અને પાસે બેસી ખાવાને આગ્રહ કરવા લાગી. શૈલ ખાવા લાગી પણ ખાવાનું ગળે ઉતર્યું નહિ. આવી નિરાશામાં ખાય પણ શું ? ગમે તેમ થયું પણ વિમળાએ હઠ છોડી નહિ અને તેના આગ્રહથી શૈલને મને કમને પણ થોડું ભોજન કરવુંજ પડ્યું.

૬ સસરાજીનો સ્વર્ગવાસ.

સસરાજીએ લોકોને મોઢે જે વાતો સાંભળી હતી તે કટક જાળીને એતાં સાચી પડી. તેણે નારાયણને નકારા માણસોની સોખતમાં ફાડી પાડે નિશામાં પડેલો જોયો. તેના શરીરમાં પ્રથમતું તેજ ન હોવાં. શરીર મુકાબને જીવ્યું થઈ ગયું હતું. આંખોમાં આડા પડ્યા હતા.

પુત્રની આ દુર્દશા જોઈ શુકલજી જરા પણ વિલંબ ન કરતાં તેને પોતાની સાથે તેડી ઘેર પાછાં ફર્યા.

નારાયણ ઘેર આવ્યો પણ પત્નીને મળ્યો નહિ. હિન્દુ સંસારના સામાજિક બંધનોથી પતી પત્નીનું એક બીજાને મળવું તેમજ વાતચીત કરવી એમાં શરમ લાગે છે. અને ઘરમાં વડીલોને લીધે સહજ સંકાય થાય છે. ઘરના માણસો સાસુ નણંદ સુશીલ સ્વભાવના હોય તો પતી પત્નીને જરા ઓછો લય લાગે છે પણ અહીં તો વિપરીત દશા હતી. નારાયણ આવ્યો કે તરત લક્ષ્મી તેને શૈલના એક પછી એક દોષ કહેવા લાગી. તેણે કહ્યું કે “એ ઘરમાં કંઈ કામ કાજ કરતી નથી અને અમારી સાથે હંમેશ લડ્યા કરે છે. નહારા માણસો સાથે બોલ ચાલ રાખે છે અને એનું વર્તન પણ બહુજ ખરાબ છે. મેં જાતે તેને એક પત્ર લખતા જોઈ હતી અને તેથી મારી તો ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે તે વ્યભિચારીણી છે.”

નીચ સોજતમાં રહેવાથી નારાયણની બુદ્ધિ પણ બ્રષ્ટ થઈ ગઈ હતી. સારાસારનો વિચાર કરવાની શક્તિ એનામાં રહી નહોતી. મઘપાનથી એની બુદ્ધિ વિચલીત થઈ ગઈ હતી તેથી તેણે બહેનની વાતનો વિશ્વાસ કર્યો અને સાચી માની. પત્નીપર તેને બહુ ક્રોધ આવ્યો. તેણે તેજ સમય પ્રતિજ્ઞા કરી કે એવી નહારી સ્ત્રી સાથે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન રાખવો તેમજ બોલવું સુદ્ધાં નહિ.

ગમે તેમ થયું પણ નારાયણને જોવાથી શૈલનું દુઃખ કંઈક દૂર થયું. તેને પોતાની બહાલસોથી નણંદ પોતાને માટે શું ચોક્કસ જાણવતી હતી. તેનો ખ્યાલ પણ નહોતો. ગમે તેમ થવા છતાં પણ સ્વામી સકુશળ ઘેર આવ્યા તે જોઈને તેને અત્યંત હર્ષ થયો.

તે સ્વામીને સુધારવા ઈશ્વરની હંમેશ પ્રાર્થના કરવા લાગી. નારાયણને સુધારવાની આશામાં શુકલજી તેને ઘેર તેડી લાવ્યા પણ એટલામાંજ એક નવી આફત આવી પડી અને તેથી તેમની આશા પૂર્ણ થઈ નહિ. ઘેર આવીને તરતજ શુકલજી "કદમ માંદા પડ્યા. નારાયણને હવે કાંઈનો દાખ રહ્યો નહિ. તેણે કટકમાં શરૂ કરેલા દુઃશ્રવિત નાટકના બાકીના અંકો ભજવવા માંડ્યા. પોતાના જેવાજ મિત્રો તેણે પોતાના ગામમાંથી પણ શોધી કાઢ્યા અને કંજુસ શુકલજીએ લાંબા સમયથી કેદ કરેલી લક્ષ્મીદેવીને સ્વેચ્છપણે ફરવાનો માર્ગ શોધી આપ્યો. મહામહેનતે અનેક કાળા ઘોળા કરી પેદા કરેલું શુકલજીનું ધન દારૂની દુકાનોમાં ભરાવા લાગ્યું. એ રીતે પુત્રની અધોગતી થતી જોઈ શુકલજીએ તેને દુષ્ટ માર્ગોથી અટકાવવા પથારીમાં પડ્યા પડ્યા અનેક પ્રયત્નો કર્યા પણ નારાયણ સુધર્યો નહિ. પોતાનો આ એકનો એક પુત્ર છે એમ સમજી તેની પાછળ ખર્ચ કરવામાં શુકલજીએ બાકી રાખ્યું નહોતું. તેને ભણાવવા ગણાવવા પુષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ અંતમાં આ ફળ આવ્યું. પોતે માંદા હોવા છતાં પણ હંમેશ તેઓ નારાયણનીજ ચીંતા કરતાં. તેમાં ખાસ કરીને પૈસો તેમની બહાલામાં બહાલી વસ્તુ હતી. અનેક કષ્ટો વેડી તેમણે તે પેદા કર્યો હતો અને પોતાના મૃત્યુ પછી નારાયણ તે તમામ દ્રવ્યનો આવો દુરપયોગ કરશે એ ચીંતા તેમના હૃદયને અસહ્ય થઈ પડી. ઉપરોક્ત ચિંતા અને મનોવેદનાથી તેમનું શરીર દુર્બલ થઈ ગયું. વળી તેમને દમનો વ્યાધી હતો. વૃદ્ધાવસ્થામાં અશક્ત શરીર આ સર્વ ભાર વહન કરવાને અશક્ત નીવડ્યું અને ધીમે ધીમે એવી સ્થિતિ થઈ કે આ મંદવાડમાંથી ઉડવાની

આશા રહી નહિ. ગમે તેમ થયું પણ શુકલજી આ સમયેજ શૈલની કોમત બરાબર સમજી શક્યા. દેવી સ્વરૂપા પુત્રવધુના સદ્ગુણો પૂર્ણ સ્વરૂપમાં તેમને આ સમયેજ દેખાયા. લક્ષ્મી, તેની માતા અને નારાયણ શુકલજીની આવી અવસ્થા હોવા છતાં પાસે પણ આવતા નહિ. માત્ર શૈલ રાત દિવસ પાસે બેઠી બેઠી શુકલજીની સેવા-શુશ્રુષા કરતી. તેમની શારીરિક નિર્બળતાને લીધે તેમનામાં બેસતી ઉઠવાની પણ શક્તી નહોતી. પથારીમાંજ મળ મુત્રનો ત્યાગ કરતા અને શૈલ તુરંતજ સાફસુફ કરી આદર બદલી ફરીથી પથારી પાથરી આપતી. શુકલજી ધીમે ધીમે એટલા અશક્ત થઈ ગયા કે તેમનામાં શુંકવાની પણ શક્તી રહી નહિ. દમના વ્યાધીને લીધે તેઓ જ્યારે જોરથી ઉધરસ ખાતા અને કંઈ મોઢામાંથી બહાર નીકળી પડતો ત્યારે શૈલ પોતાને હાથે તે સાફ કરતી. આ રીતની તમામ જાતની સેવા-ચાકરી કરવામાં શૈલને કોઈ જાતનો સંકોચ થતો નહિ પણ તે સર્વ કાર્ય પ્રસન્નતાપૂર્વક કરતી. મંદવાડને લીધે શુકલજીને અરુચી પણ થઈ ગઈ હતી. કંઈ ખાઈ પણ શક્તા નહિ. પણ શૈલ હંમેશા જુદી જુદી સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ ખનાવી આગ્રહ પૂર્વક ખવડાવતી. શુકલ મહાશયે એક વખત પત્ની અને પુત્રીના લંબેરવાથી પોતાની પુત્ર વધુતા હાથનું ભોજન ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી પણ આ સમયે પત્ની કે પુત્રી કોઈ સામું જોતું નહોતું એટલે તેમને પુત્ર વધુતા હાથનું ભોજન કરવુંજ પડ્યું અને પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થયું નહિ. હવે તેમના મનમાં એમ ઠસી ગયું હતું કે વહુ જરૂર નિર્દોષજ હોવી જોઈએ અને તેને કલંકીત માનવામાં બૂલ થઈ છે. જો આ સમયે શુકલજીએ પ્રતિજ્ઞા પાળવાનો દુરાગ્રહ પકડી રાખ્યો હોત તો રૂચીને અનુભવ આવે એવું ઉત્તમ ભોજન મળતે નહિ. સન્નત (!)

પત્ની અને પુત્રી સહજ ખબર પૂછવા પણ આવતા નહિ તો બોજન કરાવવાનું તો પૂછવું શું ? શૈલનેજ પોતાના વૃદ્ધ સસરાની સેવાનો આર્જ તે સતી પત્નીએ અને પિતૃભક્ત લક્ષ્મીએ સોંપી લીધો હતો. લક્ષ્મી અને તેની માતા શુક્લજીની પાસે બીલકુલ આવતા નહિ કારણ કે અશક્તિને લીધે શુક્લજી પયારીમાંજ મળમુત્રનો ત્યાગ કરતા અને તેથી તેવી દુર્મધમ્ય જગામાં જવાનું તેઓ ઉચિત સમજતા નહોતા.

આજે શુક્લજીનો મંદવાડ કંઠક ઓછો લાગતો હતો. તેઓ આજ ઘણે દિવસે શાંત નીંદ્રા મેળવી શક્યા હતા; શૈલ પાસે બેઠી બેઠી પંખો નાખત હતી. આગલી રાત્રે દરદ વધવાથી નીંદ્રા આવી નહોતી તેથી સ્વસ્થા રીતે ઉઠતા હતા. પવન નાખવાથી કંઠક શાંત ઉંઘ આવશે એમ સમજી શૈલ સહજ પણ અટક્યા શિવાય પંખો નાખતી હતી. ઘરમાં સર્વ બોજન કાર્યથી પરવારી નીરાંતે સુતા હતા. શૈલ હજી જમી નહોતી. કેટલાક વખત પછી શુક્લજીની આંખ એકાએક ખુલી ગઈ. તેમણે જોયું કે રાત્રી વધુ વ્યતીત થઈ હતી છતાં શૈલ હજી પંખો નાખ્યાજ કરે છે. તેમણે આશ્ચર્ય સહિત પૂછ્યું “વહુ ! તુ હજી અહીંજ બેઠી છે ? બોજન કર્યું કે નહિ ? જોતી બહુ રાત ગઈ”

શૈલે કહ્યું “કંઈ હરકત નહિ આપ નીરાંતે નીંદ્રા લ્યો. ગઈ રાત્રે દરદને લીધે બીલકુલ ઉંઘ આવી નથી માટે આજે સ્વસ્થ રીતે ઉઠ્યો. હું થોડીવાર રહીને જમી લઈશ.”

શુક્લજીએ કહ્યું “ગઈ કાલે રાત્રે બહુ પીડા થવાથી મને સ્થેન પડતું નહોતું અને તેથી તુ આખી રાત મારી પાસે જમતી બેસી રહી હતી. સ્થેન પણ આરામ લીધો નહોતો અને આજે પણ હજી બોજન

કરીને સુતી નથી? જ્યારથી હું મારો પડ્યો છું ત્યારથી તારા શિવાય કોઈ મારી પાસે આવ્યું નથી તો શું તારા શિવાય બીજા ઘરમાં કોઈ છેજ નહિ?”

શૈલે કહ્યું “ કેમ નહિ? બધાએ છે. પણ સામુજી વૃદ્ધ અને અશક્ત છે એટલે કંઈ કામકાજ કરી શકતા નથી તેમજ મોટી બહેનની તબીયત હાલ કેટલાક વખતથી સારી રહેતી નથી એટલે એમનાથી ઉગરો થઈ શકે તેમ નથી. શું મારાથી આપની સેવા બરાબર થતી નથી? તે લોકો ન આવવાથી આપની સગવડ હું સાચવી શકતી નથી? આપને જે કામ હોય તે મને કહો હું જરૂર કરીશ. હું પણ ઘરનું જ માણસ છું ને? મને કહેવામાં કંઈ સંકોચ છે ”

વૃદ્ધ શુકલજીએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તેમના બન્ને નેત્રોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

શૈલે કહ્યું “ આપ કેમ દુઃખી થાવ છો? શું મારી કંઈ ભૂલ થઈ છે? ” શુકલજીએ રડતાં રડતાં કહ્યું “ શૈલ! હું ખરેખર લોચ્છિન છું! હું ખરેખરો પાપિષ્ઠ અને નરપિશાચ છું. તારા જેવી સાક્ષાત લક્ષ્મી જેવી પુત્ર વધુને ન ઓળખી શક્યો. અત્યાર સુધી મારી ભૂલથી તારે તારી સાસુ અને લક્ષ્મીનો કેટલો ત્રાસ વેઠવો પડ્યો છે? લક્ષ્મી અને તેની માની બનાવટી વાતો પર વિશ્વાસ રાખી મેં તારો કેટલો નિરસ્કાર કર્યો છે. હે ભગવાન! એ પાપમાંથી ક્યારે છુટીશ. વહુ તું ખરેખર દેવી છે. તું મારા જેવી થઈ હોત તો હું અવસ્થામાં રીબાઈ રીબાઈને મરી જાત પણ તું કુળવાન માઆપની પુત્રી છે એટલે મારા કૃત્યો સામે ન જોતા આજ તું મારી સેવા કરી રહી છે.

અરે ! મેં લોભમાં પડી તારા માખાપનો પણ કેટલો તિરસ્કાર અને અપમાન કર્યું છે. ”

શુકલજી એક તો વૃદ્ધ હતા. શરીરે માંદા અને તેમાંએ આ સૌથી મોટો શોક-પશ્ચાતાપ ઉત્તન્ન થવાથી તેમના હૃદયમાં વિષમ અગ્નિ પ્રસ્વલિત થઇ ઉઠ્યો. આજે તેમની પાસે તેમની પત્ની, પુત્ર પુત્રી કોઈ નહોતાં. હતી માત્ર એક વખત જેના હાથનું લોજન ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તથા જેને નીચ કુળની, દુઃશ્ચરિત્ર અને દુષ્ટા સમજતા હતા તે પુત્ર વધુ શૈલ ! આજ તેમની મૃત્યુ શૈયા પાસે સેવા શુશ્રુષા કરવા અને તેમનો અંતઃકાળ સાચવવા જેને બીખારી ગણતા હતા તે રામનાથની પુત્રી શૈલખાળાજી હતી. શુકલનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. સસરાની એવી દશા જોઈ શૈલને બહુ દુઃખ થયું. આ સમયે શું કરવું તે સમજણ ન પડવાથી તે ગુપચુપ બેસી રહી. શુકલજીએ થોડાંવાર વિશ્રાંતી લઇ કહ્યું “વહુ તેં મારા ઘરમાં આવીને એક દિવસ પણ સુખ જોયું નહિ. જે થોડો વધુ વખત જીવ્યો હોત તો તને સંપૂર્ણ સુખી કરતે પણ હવે એ આશા વ્યર્થ છે. મારો સમય ભરાઈ ગયો છે, શૈલ ! હું તારો બહુજ અપરાધી છું. હવે એક વખત તુ તારે મોઢે મને ક્ષમા આપ. પરલોકમાં મને આ પાપનું ફળ જરૂર મળશે પણ તું ક્ષમા કરશે તો મારું હૃદય શાંત થશે. શૈલ ! હવે વખત રહ્યો નથી. હું હવે કંઈ કરી શકું તેમ નથી. માત્ર તને આશીર્વાદ આપું છું કે તારૂં ભવિષ્ય જીવન ઈશ્વરની કૃપાથી સુખમય થાવ.”

મરણ શૈયાપર પડેલા સસરાની આવી અણધારી સ્નેહપૂર્ણ વાતો સાંભળી શૈલખાળા રડવા લાગી. તેણે કહ્યું “આપ આવું શું બોલો છો? આપે

મને જરાયે કષ્ટ આપ્યું નથી. પરમાત્મા તમને જલદી સારા કરે એટલે મને બધુંએ સુખ મળ્યું સમજાશ. ”

એ પછી શુકલજી કંઈ બોલ્યા નહિ. શૈલની સાથે માત્ર ટગર ટગર જોઈ રહ્યા. શૈલના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહાળ કરતી હતી, શુકલજીએ જોયું કે શૈલે સાત આઠ થીંગડાવાળું એક જીનું લુગડું પહેર્યું છે. તેમણે બહુજ દુઃખી થઈ કહ્યું “ શૈલ ! તું મારા ઘરમાં ઘરણાં તો નાહે પણ એક સારૂ વસ્ત્ર પણ પહેરવા પામી નહિ. ” શૈલે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. શુકલજી ઘણા સમયથી શૈલને આવા વસ્ત્રમાં જોતા હતા પણ તેમને તે વખતે એ બાબતનો જરાપણ વિચાર આવતો નહોતો. આજે તેમણે શૈલને તેના ખરેખરા સ્વરૂપમાં જાળખી હતી. પહેલાં જોને કાચનો દુકડો સમજતા હતા તે હવે અમુલ્ય રત્ન માત્રમ પડ્યું. શુકલજીએ કેડમાંથી કુંચી કાઢી કહ્યું “ શૈલ ! જલદી કર. મારી પેટીમાં જેટલી નોટો હોય તે બધી અહીં લઈ આવ. ”

શૈલ તુરતજ પેટી ખોલી નોટો લઈ આવી અને શુકલજીના હાથમાં આપી. શુકલજીએ બધાં નોટો શૈલને આપી દીધી અને કહ્યું “ શૈલ ! આ નોટોને બહુજ સાવધાની પૂર્વક રાખજો. બધી મળીને ચાર હજારની નોટ છે. અલાર સુધી તને એક સારૂ વસ્ત્ર પણ આપ્યું નહિ પણ આજ મરણ સમયે આ આપું છું. આનાકાની ન કર. નારાયણનું હાલનું વર્તન જોતાં ખાત્રી થાય છે કે માફ પેલા કરેલું ધન વધુ સમય રહેવાનું નથી. માટે આ તને આપી જઈ છું. બ્રહ્મચૂક પણ કોઈને આ વાત કહેતી નહિ કદી જો બે ચાર દિવસ જીવીશ તો બધુંએ તારા નામે કરીશ. જ એ નોટને ઠેકાણે મૂકી આવ. ”

શૈલે સસરાની આજ્ઞાનુસાર બધી નોટો એક ઠેકાણે સંતાડી દીધી. આ વાતની કોઈને ખબર ન પડી. સવારના પહોરમાં શુકલજીએ પત્ની

અને પુત્રીને બોલાવી કહ્યું કે “તમે અત્યાર સુધી શૈલને બહુ દુઃખ
 દીધું છે. હવે મરતી વખતે હું તમને આજ્ઞા કરું છું કે આ સાક્ષાત્
 ભક્ષમી જેવી વહુને હવે જરાપણ સંતાપશો નહિ.” એટલું કહી
 પોતાની પત્નીને વહુના તમામ ધરેણાં તેને આપી દેવાની આજ્ઞા કરી.
 ભક્ષમી અને તેની માતા મનમાં તો બહુ ગુસ્સે થઈ. પણ શું કરે ?
 શુકલજીની આજ્ઞા પ્રમાણે ધરેણાં આપી દેવા પડ્યાં. શુકલજીએ શૈલ
 ને બધા ધરેણાં પહેરવા કહ્યું. શૈલ શરમાઈને નીચું જોવા
 લાગી. શુકલજીએ વધારે આગ્રહ કરતાં કહ્યું “શૈલ, મારા મનમાં
 સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી શોભતી મેં તને કેમ વખત જોઈ નથી. આજ
 મૃત્યુ સમયે મને એ ઇચ્છા છે કે તને એક વખત ધરેણાંથી
 શણગારાયલી જોઈ મારી આંખો તૃપ્ત કરું. માટે મારું કહ્યું માન
 અને આ બધા ધરેણાં એક વાર પહેરી લે. હું જાણું છું કે મારા
 મૃત્યુ પછી તને આ લોક કષ્ટ આપશે પણ તું સહગુણી છે. મારી
 તને એટલીજ વિનંતી છે કે આ ધરની આખર હવે તારા
 છે તે હાથમાં સાચવજે. ભગવાન જરૂર તને તેનો બદલો આપશે.
 તેની ઇચ્છા હશે તો જરૂર તું સુખી થશે.” એટલું બોલી શુકલજી
 રડવા લાગ્યાં. સસરાને રડતાં જોઈ શૈલે એક પછી એક બધા ધરેણાં
 પહેર્યાં પણ તેનું બિવિધ સુખમય નહોતું. તેની ઇચ્છા પ્રમાણે સસરા
 પાસેથી છેવટની ધડીએ પિતૃપ્રેમ મેળવી શકી પણ તે વધારે સમય
 ટક્યો નહિ. તેજ દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે પોતાની સાધ્વી પુત્ર વહુના
 અલંકારપુરિત મુખનું દર્શન કરતાં કરતાં શુકલજીએ પરલોકનો માર્ગ
 પકડ્યો. શૈલખાળા બહુજ રડી. ધરનાં સર્વ કરતાં એને બહુજ દુઃખ થયું.

૭ નીતિબ્રહ્મ નારાયણ

—૧૬૬— પિતાનું મૃત્યુ થયું. નારાયણ સ્વતંત્ર થયો. હવે તે આગળનો

પિતાની તરફથી મળતા માસિક રૂપ રૂપિયા ઉપર ગુજારો કરનાર વિદ્યાર્થી નારાયણ નથી પણ વીસ હજાર રૂપિયાની મીલકતનો સ્વતંત્ર માલીક છે. અલાર સુધી પિતાના દામ અને પૈસાના અભાવથી તેના હૃદયની વાસનાની તૃપ્તિ થઈ નહોતી પણ હવે તેના ઉપર કોઈનો અંકુશ નહોતો તેમજ તેને પોતાની ઇચ્છા પુરી કરતાં અટકાવનાર પણ કોઈ નહોતું. હવે પુછવું શું ? પાણીના રેલા માફક પૈસાનો ખર્ચ થવા લાગ્યો. નિરંતર આમોદ પ્રમોદ અને એશઆરામના નવા નવા સાધનો આવવા લાગ્યા અને શુકલજીનું શાંત ગૃહ હંમેશ નવિન નવિન સૌંદર્યમયી લલનાઓના સંગીત ખ્વનીથી ગાજી ઉઠવા લાગ્યું. એશઆરામના મૂખ્ય સાધન દારૂની છોળો ઉઠવા લાગી અને પુત્રવધુના કલંકીત હાથના ભોજન અને જળથી અપવિત્ર થવાની શંકા રાખનાર પવિત્ર શુકલજીના ઘરમાં અનીતિનો પદસંચાર થવા લાગ્યો. પૈસાના લોભી નોકર ચાકરો રાત દિવસ નારાયણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને સાચી ખોટી વાતોથી તેનું મન રંજન કરવા લાગ્યા. કોઈ કોઈ વખત એક બીજા તરફની ઇર્ષ્યાથી ચાડી ચુમકી કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે શુકલજીની પાઈ પાઈ કરીને મહામહેનતે એકઠી થયેલી અને તેમણે અલાર સુધી કેદમાં પૂરી રાખેલી લક્ષ્મી દેવીને તેમના સુપુત્રે (!) કેદમાંથી છોડી વિશ્વમાં સ્વતંત્ર વિહાર કરવાનો માગ

ખુલ્લો કરી આપ્યો. આવક તો એક પૈસાની પણ નહોતી અને ખર્ચ રોજ પચાસ, સાઠ અને કદી કદી સો સો રૂપિયા સુધી થતો.

“નીતિએ નારાયણ વસે ને અનીતિએ કુતરા ભસે” એ ન્યાયે જ્યાં ખર્ચનો હીસાખજ નહિ ત્યાં કુખેરના ભંડારને પણ ખાલી થતાં શી વાર ? શુકલજીની અલ્પ પુંજના આવા ખર્ચ પાસે શું પ-તો લાગે ?

રોકડ નાણું તમામ ખલાસ થયું. ધીમે ધીમે દેવું પણ થવા લાગ્યું. ભોજન સમય શિવાય વધુ વખત હવે નારાયણ ઘરમાં રહેતો નહિ. શૈલ સાથે કોઈ વાર બોલતો પણ નહિ. હા એટલું જરૂર કરતો કે કોઈ કોઈ વખત મા અને બહેનના ચઢાવ્યાથી તેને ગાળો દેતો અને મારતો હતો.

અભાગિની શૈલ હવે શું કરે ? રાત દિવસ અસીમ દુઃખની જવાબાથી તે સળગી રહી હતી. કોઈ વખતે લાગ મળતો તો પોતાની દુઃખકથા વિમળાને કહેતી અને આંખોમાંથી આંસુ પાડી હૃદયને હલકું કરતી. બીજું કરે પણ શું ? અભાર સુધી સર્વનો ત્રાસ વેદની હતી પણ એને આશા હતી કે ભવિષ્યમાં સ્વામી જરૂર સુખી કરશે પણ પ્રારબ્ધયોગે એ આશાનો નાશ થયો. તેને પોતાનું દુઃખ વધારે લાગતું નહોતું પણ સ્વામીની રાત દિવસ અધોગતી થતી જોઈ તેમજ ખોટા માર્ગે પૈસાનો વ્યય થતો જોઈ, તેને બહુજ ચિંતા થતી ! ‘ભવિષ્યમાં શું થશે !’ એ વિચારે તે બહુજ દુઃખી થતી.

શૈલ વિમળાને હમેશ કહેતી કે “સ્વામી મારા તરફ પ્રેમ નથી રાખતા તેથી હું વધારે દુઃખી નથી પણ માત્ર એ વિચારથીજ દુઃખી છું.

કે એમની ચારિત્ર્યબ્રજતાથી ભવિષ્યમાં એમના ઉપર અનેક વિપત્તીઓ આવી પડશે. અને તે સમયે આજે એમની સાથે રહી એમને પૈસે મોજ મારનારાઓમાંથી કાઢી સાચું જોનાર નથી. ભગવાન એમને ક્યારે સદ્બુદ્ધિ આપશે ?”

વિમળા હંમેશા તેને ધીરજ આપતા કહેતી કે “ જુદેન ! તું ચિંતા ન કર. જીવાનીનો સમય એવોજ હોય છે. સૌ એની મેળે અથડાઈને ઠેકાણે આવી જશે. સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર-કૃપા-નિધાન ઇશ્વર તારા જેવી ધૈર્યશાળી અને પતિવ્રતા નારી રત્નને વધુ દુઃખી નહિ કરે. ખરેખર શૈલ ! તારા જેવું દુઃખ સહન કરનારી મેં કદાચ જોઈ નહિ. હવે તું સર્વ ચિંતાનો ત્યાગ કરી દયામય ઇશ્વર જેણે સતીઓને દુઃખોમાં સહાય કરી છે તેનામાંજ આસ્થા રાખી તેનુંજ સ્મરણ કર. અત્યારે તો ઇશ્વર તારા સતીત્વ અને ધૈર્યની કસોટી કરતો હોય એમ જણાય છે અને તેમાં તું શુદ્ધ કંચનની માફક પસાર થતાં તારું સર્વ દુઃખ આપોઆપજ નવું રહેશે. સીતા, દમયંતી વિગેરે સતીઓને, તેમના સ્વામી સાથે જંગલમાં અનેક-કષ્ટો સહન કરવાં પડ્યાં તો આપણે કાશુ માત્ર ?” વિમળાના આવા શબ્દોથી શૈલખાળાને બહુજ ધૈર્ય આવતું. ખરેખર દુઃખના વખતમાં કદાચ ધૈર્ય આપનાર હોય તો તે સહજ વિસ્તારે પડેછે. શૈલ પણ વિમળાના કથન અનુસાર રાત દિવસ પરમાત્માનું સ્મરણ કરી સ્વામીનું કલ્યાણ ઇચ્છતી.

એક દિવસ રાત્રે શૈલ ધરના કામકાજમાંથી પરવારી એકાંતમાં એસી ભચાર કરી રહી હતી. રાત બહુ વીતી હતી. સર્વ નિંદ્રાને આધીન થતા હતા પણ શૈલને નિંદ્રા ક્યાંથી આવે ? જેના હૃદયમાં રાત દિવસ ચિંતાનો અગ્નિ પ્રજ્વલીત થઈ રહ્યો છે તેને જૂખ તરસ નિંદ્રા !

કેમ આવે ? શૈલને દહાડે ચિંતા અને વિચાર કરવાને વખત મળતો ન હોતો તેથી તે આ ધોરરાત્રીએ તે પોતાના સ્વામીની ભવિષ્ય ચિંતામાં ગુંથવાઈ જઈ નિઃશ્વાસ મુકી વિચાર કરતી હતી.

અનેક વિચારો કરતાં કરતાં છેલ્લે નારાયણના ચરિત્ર અને ધનવ્યય તરફ તેની વિચારમાળા લંબાઈ. સ્વામીની ભવિષ્ય-દુર્દુશાનો ખ્યાલ થતાં તેની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યા. તે આકાશ સામું જોઈ હાથ જોડી કહેવા લાગી:—

“ હે જગદીશ્વર ! હે અનાથોના નાથ ! જરા તમારી દયામય દ્રષ્ટી હવે આ અભાગણી તરફ ફેરવો. પ્રભુ ! દેવ ! સ્વામીને સુખપ્રધાં આપો. મને મારા પોતાને માટે જરાએ ભાગતું નથી પણ મારા સ્વામીના ભવિષ્ય અમંગળની શંકાથી મારું હૃદય ખુલ્લું બેસીત થાય છે. મારા સ્વામી દુર્યોણનો ત્યાગ કરી સન્માર્ગમાં આવે એજ મારું મોટામાં મોટું સૌભાગ્ય છે. હું એથી વધારે સુખ મેળવવા ઇચ્છતી નથી. તેઓ જામે મારા તરફ પ્રેમ ખતાવે અથવા મારો ત્યાગ કરે પણ તેઓ પોતે સુખી રહે તો મને સર્વ મળી ગયું સમજામ.

તેમના હૃદયમાં હું અયોગ્ય હોઉં તો જાણે તેઓ ખીજ પત્ની બાવે. મને તેથી જરાપણ દુઃખ થવાનું નથી. માત્ર તેઓ હાલનો કુપંથ લાગી ભવિષ્ય જીવનની ચિંતા કરતા થાય તોજ ખસ ! હે કશ્યપ નિધાન ! હે સર્વેશ્વર ! તે અનેક સતીયોને વીપદ સમયમાં સહાય કરી તારી ભક્ત વસલતા ખતાવી છે તો હે નાથ ! આ દાસીની પ્રાર્થના ઉપર ખાન આપી મારા સ્વામીનું કલ્યાણ કરજો.”

આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરતાં કરતાં આંખોમાંની આંસુની ધારાઓથી હાલની ખાતી બીજાઈ રહી હતી. એ વખતે નારાયણે ખુલ્લું ઉતાવળથી

ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. સ્વામીને આ પ્રમાણે અચાનક આવી પહોંચેલા જોઈ શૈલ આંખો લુછવા લાગી. નારાયણ આવીને પલંગ ઉપર બેઠો. કોઈ દિવસ નહિ અને આજે એકાએક પોતાની પાસે સ્વામીને આવેલા જોઈ શૈલ વિસ્મિત અને આનંદિત થઈ. તેને એમજ લાગ્યું કે પરમાત્માની ખરા હૃદયથી કરેલી પ્રાથના આજ સફળ થઈ. આજ પહેલા નારાયણ કોઈવાર આવી રીતે પાસે આવ્યો નહોતો. ખરેખર આજે પરમાત્માએજ સ્વામીને મોકલ્યા હોય જોઈએ, નહિંતો કોઈ દિવસ સામુ પણ જોતા નહોતા તેમજ બોલતા પણ નહોતા. આજ શૈલ પોતાનું જીવન ધન્ય માનવા લાગી. દુઃખના વિચારો, સ્વામીની ચાલચલણ, સામુ નણુંદનો ત્રાસ બધું તે આ સમયે ભૂલી ગઈ. તેનું હૃદય પ્રવૃત્તીત થઈ ગયું. શૈલે અત્યાર પહેલાં આવો પ્રસંગ અનુભવ્યો નહોતો તેથી શરમદાને તે પલંગનાં નાકા ઉપર નીચું જોઈ બેસી રહી. હૃદયમાં હળરો વાત કરવાની ઈચ્છા હતી જતાં મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળ્યો નહિ. ઈચ્છા થઈ કે સ્વામીના ચરણમાં ઢળી પડું અને રાત દિવસ એમની સેવામાંજ રહેવાની પ્રાર્થના કરું પણ અત્યાર સુધીમાં સહજ પણ વાર્તાલાપ કર્યો નહોતો તેથી બહુ સંકાય થયો.

જ્યારે નારાયણે જોયું કે શૈલ શરમાઈને બોલતી નથી ત્યારે તેણે પોતેજ બોલવાનું શરૂ કર્યું. તેણે સહેજ પાસે ખસીને કહ્યું “હજી સુધી તું જાગે છે? મેં ધાર્યું કે તું ઉઘી ગઈ હશે. કેમ બોલતી નથી શું મારી સાથે રીસાઈ છે?”

શૈલ લજ્જાથી કંઈ બોલી શકી નહિ. તેણે વિચાર કર્યો કે “આશું? કેવા મીઠા શબ્દો છે ક્યાં દરરોજનો તિરસ્કાર અને ગાળો અને ક્યાં આજની મધુરતા? બસ! આજે એમને પગે પડી મધુરવા

પ્રાર્થના કરીશ અને હંમેશા એમની હૃદયપૂર્વક સેવા કરીશ. ખરેખર સ્વામી સ્વભાવે ઉત્તમ છે પણ ખરાબ સોખતથીજ બગડ્યા છે. પ્રભુ! તું એમની સહજુદ્ધી કાયમ રાખજે.”

મનમાંને મનમાંજ શૈલે અનેક વિચાર કર્યા પણ મુખેથી એક શબ્દ પણ બોલાયો નહિ. તેણે નાણાયણને મોઢેથી ગાળો શિવાય બીજું કંઈ સાંભળ્યું ન હોતું આજે તેના પ્રેમવચનો સાંભળી તેને બહુ આનંદ થયો. પવનના ઝપાટાથી વાદળાઓ ખસી જતાં જેવી રીતે સ્વચ્છ આકાશ દેખાય છે તેમ ઘડી પહેલાના દુઃખમય વિચારો ઉડી જતા તેના મુખ ઉપર મધુર હાસ્ય ફેલાઈ રહ્યું. આ પ્રમાણે નારાયણના સ્નેહસંભાષણથી શૈલતું સર્વ દુઃખ જતું રહ્યું. તેનું મન પ્રસન્ન થઈ ગયું અને મનમાંને મનમાંજ તેણે ધ્વનિરતું સ્મરણ કર્યું.

બહુવાર થયા છતાં જવાબ ન મળવાથી નારાયણે કહ્યું “કેમ નથી બોલવું? કાલાવાલા કરાવવા છે? શું વિચાર કરે છે?”

શૈલે ધીમેથી કહ્યું “કંઈ નહિ. તમારી પાસે કાલાવાલા કેવા? હું તો આપની દાસી છું.”

નારાયણે કહ્યું “તારે અત્યાર સુધી કેમ બોલતી નહોતી? રીસ ચઢી હતી.?”

શૈલે કહ્યું “આપના ઉપર રીસ શા માટે? આપે મારું શું બગાડ્યું છે?”

નારાયણે કહ્યું “હીક. જો સાંભળ આજે તારી સાથે એક ખાસ વાત કરવા આવ્યો છું. અત્યારે હું એક બાર વિપત્તીમાં આવી પડ્યો છું. તારે મને તેમાંથી છોડાવવો પડશે.”

શૈલે કહ્યું “ આજા કરો. આપ કહેશો તેમ કરીશ. સંસારમાં આપના શિવાય માફ કોણ છે ? ”

નારાયણે કહ્યું “ જો. હાલ મારે સો રૂપિયાની બહુ જરૂર છે. ઘરમાં સીલક બીલકુલ છે નહિ. સો રૂપિયા નહિ મળે તો મારી આબરૂ જાય તેમ છે માટે જો તું તારા એક ઘરેણું આપે તો અત્યારે કોઈ મિત્રને ત્યાંથી તેના ઉપર રૂપિયા લાવું. એ ચાર દિવસમાં પૈસાની સવડ થતાં તને પાછું છોડવી આપીશ. ”

શૈલના હૃદયમાં સ્વામીના આવવાથી જે આનંદનો ઉભરો આવ્યો હતો તે વીજલીની માફક વિલીન થઈ ગયો. તે સમજી ગઈ કે સ્વામી જે પ્રેમ આ સમયે બતાવી રહ્યા છે તે માત્ર પૈસાની જરૂરને લીધે દાગીનો લેવાનેજ છે. તે બહુ દુઃખી થઈને બોલી “માફ” સર્વસ્વ આપતુંજ છે. આપને જરૂર પડતાં સર્વ લઈ શકો તેમ છો પણ હાસીની એક પ્રાર્થના સાંભળો તો બહુ સારું. ”

નારાયણને અત્યારે પૈસાની બહુ જરૂર હતી અને તેથી તે ગમે તે સાંભળવા તૈયાર હતો. તેણે કહ્યું “ બલે, જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહે. પણ ટુંકમાં પતાવજે કારણ કે મને અત્યારે વધારે પુરસદ નથી. ”

શૈલે કહ્યું “ જુઓ ! આ પ્રમાણે ફેટલો સમય ચાલશે ? રોકડ પૈસા આ પ્રમાણે ખર્ચ કરવાથી તમામ પુરા થયા છે. હવે મારી પાસે જે દાગીના છે તે આમને આમ ખર્ચ ચાલુ રહે તો એક મહિનામાં પુરા થશે. પણ તે ખલાસ થવા પછી આગળ શું થશે તેના પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. હું આપને પગે પડું છું. આપ હવે કૃપા

કરિની આ સર્વ કુમારો છોડી દો. દાસીનું આટલું કહ્યું મારો” એકુંટ
કહી શેષ પોતાના સ્વામીના અરણ્યમાં પડી રહ્યા હા-પી.

હંમેશા દુષ્કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહેવાથી નારાયણની સારાસાર વિચાર
કરવાની શક્તિ નષ્ટ થઈ ગઈ હતી. વધારામાં અ. વખતે તે નિશ્ચામ-
ચક્રચર હતો. પૈસા સિવાય બીજી ચીજ તરફ તેનું લક્ષ નહોતું
બનતા સુધી સમજાવીને કામ લેવાય તો સાર એમ સમજી તે બોલ્યો
“મારા ધ્યાનમાં પણ એ વાત છે. તારે તે બંધી શીકર કરવાની જરૂર
નથી. હું પણ સમજી છું કે હાલ મારું વર્તન સાર નથી પણ તું
શીકર ન કર. હું મારી મેળે સર્વ છોડી દઈશ પણ અત્યારે તું મારું
આટલું કામ કર નહિ તો મારી આબરૂ જશે.”

સૈદ્ધેરડતાં રડતાં કહ્યું “ દેવ! બધા સમયથી હું ઇશ્વરની એજ પ્રાર્થના કરતી
આવી છું કે ભગવાન આપનું મંગળ કરે. અત્યાર સુધીમાં તમામ પૈસા
ખલાસ થઈ ગયા. હવે આ દાગીના પણ ખલાસ થશે તો ભવિષ્યમાં
અન્ન સિવાય રહવાનો સમય આવશે માટે આપ વિચાર કરો.
આપને ઉપદેશ કરવાની મારી યોગ્યતા નથી તે હું સારી રીતે
સમજું છું પણ પ્રભુ! હવે બહુ થયું. મને મારે માટે શીકર નથી પણ
ભવિષ્ય જીવનમાં આપનેજ કષ્ટ પડશે એ વિચારથી મારું હૃદય
વીધાય છે અને તેથીજ આટલું બોલું છું. તો મનમાં
બોલું ન લગાડતા સહજ વિચાર કરો કે આ અનિતીનું ભવિષ્યમાં શું
પરિણામ થશે ? હવે બહારના ખર્ચથી મોટા મોટા ધનાઢ્યોની
ત્રીજેરીના તળીઆ દેખાય છે તો આપણે શું હીસાબમાં ? બહુ
કિંમતથી આ વાતો તમને કહેવાની ઇચ્છા હતી પણ આપનું ધ્યાન
આ દાસી તરફ ખીલકુલ નહોતું એટલે કહેવાનો અવસર મળ્યો.

નહોતો. આજે આપે રંકની પ્રાર્થના સાંભળવાની કૃપા કરી છે તેથી આપની પાસે હૃદય ખોલ્યું છે. આપ સમજી છે એટલે આટલાંજ સર્વ સમજી જશો. લાગ્યારીએ મારે આટલું ખોલવું પડ્યું છે તે માટે ક્ષમા કરશો” એટલું કહેતાં શૈલનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તે નારાયણના પગ પકડી બહુ રડવા લાગી. હવે નારાયણને ધીરજ રહી નહિ. તે પલંગ ઉપરથી ઉભો થઈ શૈલના હાથમાંથી પગ છોડાવી ખોલ્યો “હવે એ રડવું કકળવું જવા દે. મને અત્યારે વખત નથી. માત્ર એટલુંજ કહે કે કંઈ ધરેણું આપે છે કે નહિ ?”

દુઃખથી શૈલની છાતી ફાટી જવા લાગી. તે કંઈ ખોલી શકી નહિ. જોરથી રડી પણ શક્તી નહોતી. ગુપચુપ વસ્ત્રમાં મોં ઢાંકી રડવા લાગી. હવે નારાયણને બહુ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તેણે શૈલને જોરથી લાત મારી કહ્યું “કમળત મારું કહ્યું માનતી નથી ?”

શૈલથી ચીસ પડાઈ ગઈ. તે રડતાં રડતાં ખોલી “પ્રભુ ! મને જીવથી મારી નાખો તો બહુ સારૂ જેથી મારા બળતા હૃદયની જવાબાઓ શાંત થઈ જાય અને આપને પણ ધમ્મજીત માર્ગથી કાઢી અટકાવનાર ન રહે.”

એટલું સાંભળતાજ નિષ્કુર, વિવેક શૂન્ય સ્વામીએ તે સતી સાખી, નિરપરાધિ કામળ બાલીકાને જોસથી એક બીજી લાત મારી. શૈલનું કામળ શરીર કઠીન પ્રહાર થતાંજ મુર્છિત થઈ એક બાજુ ઉપર ઢળી પડ્યું. નારાયણ પણ પેટીની કળ તોડી તમામ ધરેણાં લઈ પસાર થયો. સદ્બાએ શૈલે તેના સસરાએ મરણ પથારીમાંથી આપેલી નોટો વિમળાને સાચવવા આપી હતી તેથી તે નારાયણના હાથમાં ગઈ નહિ.

આખી રાત શૈલ ખેભાન અવસ્થામાં પડી રહી. મુળતો એકવડું શરીર તેમાં અવિરામ પરિશ્રમ, માનસિક અને શારીરિક બન્ને પ્રકાર ના કળેટા. યથાસમય સ્નાન, બોજન, આરામ, નિંદ્રા કશું ન મળવાથી તેનું શરીર તદ્દન અશક્ત થઈ ગયું હતું તેમાં સ્વામીના આદર્શ પ્રકાર અને તિરસ્કારથી શરીર અને મન બન્નેને પ્રાણુધાતક વેદના થઇ. આખી રાત તે ખેભાન અવસ્થામાં પડી રહી પણ કોઈએ તેની ખબર લીધી નહિ. સારવાર પણ કોણ કરે ? આ સંસારમાં હવે એનું કોઈ નહોતું.

શૈલની મુઠ્ઠા સવાર સુધી ઉતરી નહિ. સવારે લક્ષ્મીએ શૈલને ધરતું કામકાજ કરતી ન જોઈ ત્યારે તે તેને શોધવા નીકળી. ત્યાં જતાંજ તેણે જોયું કે શૈલ અચેત અવસ્થામાં પૃથ્વીપર પડી છે. તેને લાગ્યું કે ધરતું કામન કરવાના ઇરાદાથી શૈલ ઢોંગ કરી રહી છે. થોડી વાર ઢંઢોળવા છતાં જ્યારે શૈલ ખેલી નહિ ત્યારે તે ગભરાઇ અને તેજ વખતે તેની ખાત્રી થઇ કે શૈલ ઢોંગ કરતી નહોતી પણ ખરેખર ખેભાન થઇને પડી હતી. તે બહુજ બચબીત થઇ અને પોતાની માને ખુમ પાડવા લાગી. તેની માતા પણ ખુમે સાંભળી ત્યાં આવી. વહુની આવી અવસ્થા જોઇ બન્ને માદીકરી શોરબકાર કરવા લાગ્યાં. નારાયણ આ વખતે ધરમાં નહોતો અને ક્યાં હતો તેની પણ ખબર નહોતી કે જોથી તેને તેડવા પણ મોકલાય.

લક્ષ્મી અને તેની માતાના ખુમખરાડા સાંભળી વિમળા દોડતી ત્યાં આવી. શૈલની આવી બચકર અવસ્થા જોઇ તે રડી પડી. પછી શૈલને લક્ષ્મી અને વિમળાએ મળી પલંગમાં સુવાડી અને સાવચેત કરવાના ઉપાયો કરવા લાગી. માથા ઉપર પુષ્કળ ઠંડું પાણી નાંખ્યું.

અને વિમળા તેને પોતાને હાથે પંખો નાંખવા લાગી. એ પ્રમાણે બહુવાર પ્રયત્ન કરવાથી શૈલની મુઠ્ઠા ઉતરી અને તે સાવચેત થઈ આનુષાણુ જોવા લાગી. પણ એ શુદ્ધ થોડોજ વખત ટકી થોડીજ વારમાં તે ફરી બેભાન થઈ ગઈ. એ પ્રમાણે તે દિવસે શૈલ અનેક વખત સાવચેત થઈ ફરી ફરી બેભાન થઈ ગઈ. વિમળા આખો દિવસ તેની પાસે રહી તેની સેવા આકરી કરતી હતી.

(૮) વિમળાનો વિયોગ.

— વિમળાની સેવાઆકરીથી શૈલબાળા કંઈકે સ્વસ્થ થઈ —

પણ આ સમયથી તેને મંદવાડ લાગુ પડ્યો અને બીજાને પડી મુઠ્ઠાનો રોગ તે દિવસથી લાગુ પડી ગયો અને હંમેશા દહાડામાં તેને ત્રણ ચાર વખત મુઠ્ઠા આવવા લાગી. આહાર નિંદ્રા તમામ ઓછું થઈ ગયું અને દિવસે દિવસે શરીર શીકકુ અને અશક્ત થવા લાગ્યું. શરીરમાં માત્ર હાડકા અને ચામડી શિવાય કંઈ રહ્યું નહિ. ધીમે ધીમે એવી અવસ્થા થઈ ગઈ કે સર્વને એમ લાગવા માંડ્યું કે હવે તે આ મંદવાડમાંથી બચશે નહિ. અત્યાર સુધી શૈલના દેહમાં કંઈક બળ-સામર્થ્ય હતું પણ ક્રમે ક્રમે સાસુ-નણુંદના રાક્ષસી વર્તનથી સર્વનો નાશ થયો. આખો દિવસ નોકરડીની પેઠે ધરતું કામ કરતી અને સાંજસવાર વધ્યુ ધટ્યુ આખો દિવસ કાઢતી. અંતના સમયે સસરાનો કંઈક રોહ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તે પણ સંસારમાંથી ચાલતા

થયા. એ પણ જાગ્યનો દોષ. સાસુ નણુંદનું તો શરૂઆતથીજ અપાર હેત હતું એટલે એ તરફના સુખનું તો પુછવાનુંજ શું ? મોટામાં મોટી આશા નારાયણની હતી પણ વિશ્વપ્રેમી નારાયણને જગત્પતીતમામ ક્રીધો છોડીને માત્ર ધરની સ્ત્રી તરફ પ્યાર રાખવો અન્યાય બરેલું લાગ્યું એટલે તેણે પણ શૈલ તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. હવે શૈલના અન્ન વસ્ત્રની દરકાર કાણુ રાખે ? એની સેવાચાકરી પણ કાણુ કરે ? એને હવે સમગ્ર સંસારમાં કાંઈનો આધાર નહોતો અને જીવનનું પ્રયોજન નહોતું. જે કાંઈ હતું તે માત્ર વિમળા તરફનું હતું. એ નહોતો તો અત્યાર પહેલાજ તેનો આત્મા શરીરને છોડીને ચાલ્યો ગયો હોત અને આર્ય સંસારની રાક્ષસી રૂઢીના બંધનથી એક શુશિલ સાખીના સ્વર્ગસ્થ થયાના બેઠજનક સમાચાર વાંચકોને આપી અમારે આ નવલકથા આટલેથીજ સમાપ્ત કરવી પડી હોત.

શૈલ હવે સાસુ નણુંદને બોળ ૩૫ થઇ પડી. હૈયાની દાઝે નહિ પણ લોકની લાજે પણ દવા વિગેરેનો ખર્ચ તેમને કરવો પડતો હતો તેથી શૈલ હવે તેના બાપને ત્યાં જાય તો સાડ એમ તેઓ ઇચ્છવા લાગ્યા. તેમણે ખાત્રીથી માન્યું કે આ કુલકણ્ણી વહુના પગલાથીજ તેમના ઘરમાં ભારે અનર્થ થઇ ગયો હતો. એકજ વર્ષમાં શુકલજી દેવલોક પામ્યા, નારાયણની પણ આવી દશા થઈ અને ધનસંપત્તી પણ ઘટી ગયાં. હવે આ શંખણ્ણી વહુને ઘરમાંથી કાઢવામાં નહિ આવે તો હજી પણ કાણુ જાણે શું શું આકૃત આવશે. છેવટે માદીકરીએ નિશ્ચય કરીને શૈલના પિતાને ત્યાં તેને તેડી જવા પત્ર લખ્યો. વિશેષમાં એમ પણ જણાવ્યું કે 'શૈલ ભયંકર અવસ્થામાં છે. અમારી પુષ્કળ સેવા સુશ્રુષા છતાં કંઈ ફેર પડતો નથી માટે તુરતજ તેડી

જવાની વ્યવસ્થા કરશે. અમને લાગે છે કે હવાપાણીના ફેરફારથી કદાચ કંઈ ફાયદો થાય પણ ખરો.'

શૈલના માતા પિતા તેને બૂલી ગયા નહોતાં. વખતોવખત તેઓ બહારોબહારથી શૈલની ખબર કઢાવ્યા કરતા હતા. શૈલના સાસરેથી ઉપરોક્ત સમાચાર મળતાં તેઓ બહુ વ્યથીત થયા. પણ શુકલજીએ કરેલું દારૂ અપમાન યાદ આવવાથી કોઈએ સોનપુર જઈ શૈલને જોવાની ઇચ્છા કરી નહિ. રામનાથે કહ્યું “હવે એ છોકરી મરી જાય તો સાફ દુઃખમાંથી છુટવાનો એને માટે એ શિવાય બીજો કોઈપણ ઉપાય નથી. શૈલની માતા એ સાંભળી સ્થીર રહી શકી નહિ. પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને કષ્ટ-ભોગવતાં જોઈ શું માતા સ્વસ્થ રહી શકે ? તે શૈલને યાદ કરી બહુ રડવા લાગી અને તેને તેડી લાવવા રામનાથને બહુ આગ્રહ કરવા લાગી. છેવટે રામનાથે પોતાના નાના પુત્રને શૈલને તેડી લાવવા નોકરો સહિત હોડીમાં રવાના કર્યો.

સાસુ નણુંદે આ વખતે વહુને મોકલવામાં કંઈ વાંધો કાઢ્યો નહિ. શૈલનો ભાઈ જે દિવસે આવ્યો તેને બીજેજ દિવસે ત્યાંથી પાછા ફરવાની ગોઠવણ થઈ હતી. શૈલ લાંબા સમય પછી આજ પીયરમાં જવાની છે. તે લાંબા સમયથી માતા પિતા અને ભાઈઓનાં સ્નેહથી વંચિત રહી આજ માળાપને મળવા જનાર છે પરંતુ અભાગિની શૈલના હૃદયમાં એથી તલમાત્ર સુખસંચાર થયો નહિ. તે હવે સાસરાની વેઠમાંથી નીકળી પીયર આરામ લેવા જતી હતી એ વિચારથી તેને સંતોષ થવો જોઈએ પણ તેમ ન થતાં તેની આંખોમાંથી અવિરામ અશ્રુધારાઓ વહેતી હતી. શૈલે વિમળાને છેલ્લી વખત

મળવા બોલાવી હતી. તેના હૃદયમાં હવે ફરી મળાશે કે કેમ ? તેની શંકા હતી. શૈલ આજ પીયર જનાર છે એવા સમાચાર સાંભળી વિમળા દોડતી તેને મળવા આવી. શૈલને જોતાંજ તે રડી પડી. બહુ વખત સુધી બન્નેમાંથી કોઈ બોલી શક્યું નહિ. છેવટે શૈલે આંખમાંના આંસુ લુછતાં કહ્યું “જેન વિમળા ! હું આજ તારાથી હંમેશને માટે છુટી પડું છું. જેન, આ સ્થળે તું ન હોત તો કેટલોક સમય પહેલાંજ મૃત્યુ પામી હોત. તારો હિપકાર હું કદી બુલ્લી શકું તેમ નથી. કદાચ હવે ફરી તને મળાશે કે નહિ એ બાબતની પણ મને શંકા છે. તારાથી છુટા પડતા મને બહુ દુઃખ થાય છે.”

રડતાં રડતાં કંપિત સ્વરથી વિમળાએ જવાબ દીધો “શૈલ ! તું જરૂર જા. ત્યાં તને કંઈક શાંતી મળશે અને તારૂં શરીર પણ સુધરશે. કાળજી રાખીને દવા કરજે અને હંમેશ સમાચાર લખજે.”

શૈલે કહ્યું “ નહિ વિમળા ! મારી આ જવાબા કદી શાંત થવાની નથી. હું પીયર જઈને માતાપિતાનો સ્નેહ—મમતા પ્રાપ્ત કરીશ પણ હવે બચનાર નથી. તુંજ કહે કે ત્યાં જઈને સાથી બની શકીશ. મને જવાની જરા પણ મરજી નથી. જેટલા દિવસ જીવીશ તેટલા દિવસ સ્વામીની સેવામાં અને તારા સહવાસમાંજ ગાળવા ઇચ્છા છે. તું જઈને બાંધને કહે કે મારે ત્યાં જવાની મરજી નથી.”

વિમળાએ કહ્યું “ શૈલ આ શું ? હવે શા માટે વધારે દુઃખ ભોગવવાની જરૂર છે ? તારા પીયર જા. જ્યાં સુધી ત્યાં રહે ત્યાં સુધી આ ધરનો બીલકુલ વિચારજ કરતી નહિ. હંમેશ આનંદમાંજ રહેજે. આવી ગાંડાઈ કેમ કરે છે ? તું નહિ જા્ય તો તારા સ્નેહાળ માતા-પિતા, બાંધઓ બધાને કેટલું દુઃખ થશે ! ભગવાનની ઇચ્છા

હશે તો તારા માતાપિતાના પ્રયત્નથી તારો રોગ મરી જશે માટે માઈ કહ્યું માન અને હવે જવાની તૈયારી કર. ”

શૈલે કહ્યું “ મારો રોગ મટવાની આશા ફોગટ છે. મને હવે જીંદગીમાં બીજા સુખની સ્પૃહા રહી નથી. મરવાથી હંમેશાની શાંતી મળશે. કદાચ પિતાના પ્રયત્નથી બચી જાઉં પણ હવે ક્યા સુખની આશામાં બચવાની ઇચ્છા રાખું ? હાલમાં સ્વામીની જે અવસ્થા થઈ છે તે જોઈ સ્વર્ગમાં જઈને ત્યાં પણ સુખમાં રહી શકું નહિ. મારા જેવી અભાગણીને તો હવે મૃત્યુજ મંગળજનક છે. ”

એટલું બોલતાં બોલતાં અસહ્ય મર્મવેદનાથી શૈલનો કંઠ ખરાઈ આવ્યો. અવિચળ અક્રુધારા વહેવા લાગી. શૈલની આવી દશા જોઈ વિમળાએ પોતાના વસ્ત્રના છેડાથી તેનાં આંસુ લુછ્યાં. શૈલ ફરી બોલવા લાગી “ વિમળા ! ખરું કહું તો મને પીયર જવાની જરાપણ મરજી નથી. તું જઈને ભાઈને કહે કે ‘ હું આવનાર નથી !, એ લોકોએ મારે લીધે બહુ કષ્ટ સહન કર્યું છે. મને લાગે છે કે લાંબો વખત થવાથી તે લોકોનું કષ્ટ વિસારે પડ્યું હશે તો હવે ફરી થોડા દિવસને માટે ત્યાં જઈ તેમને ફરી શા માટે દુઃખમાં નાખું ? માઈ મોત હવે પાસે છે અને મારે અહીંજ-સ્વામીના ચરણમાંજ મૃત્યુ પામવું સારું છે કે જેથી છેવટનો અગ્નિ-સંસ્કાર પણ તેમની પાસેથી મેળવી શકું. અત્યાર સુધીમાં તેમનો સ્નેહ પામ કરી શકી નહિ હવે છેવટના સમયે અગ્નિ-સંસ્કાર તો પામવા દે ? તેમની સામે તેમનું મુખ જોતાં મૃત્યુ પામવાના પુણ્ય-બળથી હું સ્વર્ગમાં પણ સુખી થઈ શકીશ. ”

શૈલની આવી દુઃખપૂર્ણ વાતો સાંભળી વિમળાની છાતી ઝાટવા ભાગી. તેણે રડતાં રડતાં કહ્યું “ હે જગદીશ્વર ! શું કહું ? આપ પોતે ધર્મ અને અધર્મનો વિચાર કરવાવાળા છો. શું સંસારમાં ધર્મ પાલનનું પ્રતિક્ષણ આવુંજ મળે છે ? દુનિયામાં સન્માર્ગે ચાલનારને આવાજ કબો ભોગવવા પડે છે ? ”

આ વખતે શૈલના બાઈએ આવી કહ્યું “ હોડી તૈયાર છે. હવે ફીલ શા માટે કરવી ? ”

વિમળાએ શૈલનો હાથ પકડી કહ્યું “ શૈલ ! મા દુર્ગાનું સ્મરણ કરી હોડીમાં બેસ. મનને ધીરજ આપ અને ભગવાનની પ્રાર્થના કર. ”

શૈલે રડતાં રડતાં વિમળાના હાથ પર પોતાનો હાથ મૂકી કહ્યું “ વિમળા ! પ્રાણ સખી ! હું હવે જાઉં છું. મને લાગે છે કે આ આપણો છેલ્લો મેળાપ છે. અત્યાર સુધી તારાજ પ્રેમથી પ્રાણ ધારણ કરી રહી હતી. આજ તેનાથી પણ વંચિત થાઉં છું. હવે મને હંમેશને માટે રજા આપ. હજીર પાસે મારી હૃદય-પૂર્વક પ્રાર્થના છે કે મને ભવોભવ તારા જેવી સખી મળે. ”

ખન્નેના નેત્રોમાંથી અવિરામ અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. “ શૈલ ” એટલું બોલી વિમળા ચુપ થઈ ગઈ. ગળામાંથી વધારે બોલાયું નહિ. શૈલે કહ્યું “ વિમળા ! હવે રડ નહિ. મને ભૂલી જા. તારું જીવન સુખમય છે. મારી સાથે તું શું કામ દુઃખી થાય છે ? તારી પાસે હવે આ એક છેવટની પ્રાર્થના છે. સ્વામીની હાલની અવસ્થા જોતાં ખાત્રી થાય છે કે આ ધરમાં થોડાજ દિવસમાં અમનના પણ ફાંફાં પડશે તો તે વખતે પેલી ચાર હજારની નોટો મેં તને આપી છે

તેમાંથી થોડું થોડું આપ્યા કરજો. મારા સસરાનાજ તે રૂપિઆ છે માટે તે રૂપિઆ હોવા છતાં મારા સાસુ નણુંદ બૂમો ન મરે તેવો પ્રયત્ન કરજો. કદાચ રૂપિઆ સંબંધી તેઓ તને પૂછે તો મારું નામ દર્શાવ નહિ. એમજ કહેજો કે “મારી પાસેથી આપું છું.” ઇશ્વર તારું કલ્યાણ કરશે.”

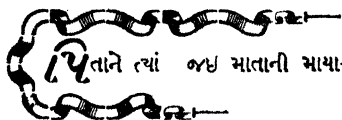
રડતાં રડતાં વિમળાએ શૈલને હોડીમાં બેસાડી. માછી લોકો જીતાવળથી હોડી ચલાવવા લાગ્યા. જ્યાં સુધી હોડી દેખાતી હતી ત્યાંસુધી વિમળા તે તરફ જોઈ રહી. શૈલ પીયર જાય છે એમ જાણી વિમળા શૈલે તેને રાખવા આપેલી નોટો પાછી લાવી હતી પણ શૈલની વાતો સાંભળી તેને ખાતરી થઈ કે “કદી જો આ નોટો હું હમણાં શૈલને આપીશ તો તે પોતાની સાસુ નણુંદને જરૂર આપી દેશે.” શૈલની સાસુ નણુંદ તરફ વિમળાને બહુ ક્રોધ હતો. શૈલને આટલું દુઃખ દેવા છતાં શૈલ પોતાને મળેલા રૂપિઆ તેમને આપી દે તે વિમળા સહન કરી શકી નહિ તેથી તેણે શૈલના હાથમાં નોટો આપી નહિ અને પોતાની પાસેજ રહેવા દીધી. ત્યારપછી વિમળા ફરી શુકલજીને ત્યાં ગઈ નહિ.

બેટ !! ઐતિહાસિક નવલકથા !! બેટ !!

મૃણાલિની

અંગસાહિત્ય સમ્રાટ બાણુ બંકિમચંદ્રની કસાયલી કલમથી લખાયલી સુખોદક નવલકથાનો ગુજરાતી અનુવાદ પૃષ્ઠ ૨૦૦ ઉંચા કાગળો છતાં મૂલ્ય રૂપિઆ એક. સાથે “માલવકેતુ” નામે બાર અનાના મુલ્યનું નાટક બેટ પોસ્ટેજ વી. પી બુદ્ધ લખો:—એનેજર “પુષ્પહાર”—સુરત.

(૯) ફરીથી માસરે.

પિતાને ત્યાં જઈ માતાની માયા-મમતા, હવા વિગેરેની

હિતમ વ્યવસ્થા, આરામ તથા નિયમિત આહાર સર્વથી શૈલની પ્રકૃતી કંઈક સુધરવા લાગી પરંતુ તેના હૃદયની પીડા ગઈ નહિ. આજ લાંબા સમયે અનેક દુઃખો સહન કરી શૈલ માતા પિતા પાસે આવી હતી. અહીં તેને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવવાનો વખત મળ્યો હતો. પોતાના હૃદયની વાતો કહેવાને—હૃદય ખાલી કરવાને સ્નેહીઓની ખોટ નહોતી પણ તેથી અંતઃકરણમાં સુખ થયું નહિ. અહીં તેને કોઈ જાતનો પરિશ્રમ કરવો પડતો નહોતો. તેની મા સવાર સાંજ હિતમ બોજન તૈયાર કરી પ્રેમપૂર્વક આગ્રહ કરીને જમાડતી. તેની તથા બાબીઓ બહુજ વિનયપૂર્વક વર્તી તેને આનંદમાં રાખવાના પ્રયત્નો હંમેશાં કર્યા કરતી અને આખા ઘરમાં કોઈ તેને સ્હેજ પણ દુઃખાવતું નહિ. આ સર્વથી શૈલના શરીરને આરામ થયો પણ રાત્રી દિવસ પતિની ચિન્તા કર્યા કરતા હૃદયને આરામ ન થયો. શૈલની જગ્યાએ ખીજ કોઈ સ્ત્રી હોત તો આ અવસ્થામાં તે પોતાને સંપૂર્ણ સુખી સમજતે પણ શૈલના બાગ્યમાં વિધાતાએ સુખ ભોગવવાનું લખ્યુંજ નહોતું.

શૈલ જ્યારે એકલી બેસતી ત્યારે અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓથી ઘેરાઈ મનમાં મનમાં રડ્યા કરતી. તેની મોટામાં મોટી ચિન્તા એજ હતી કે “મારા પતિનું શું થયું હશે ? તે કુશળ હશે કે નહિ ? ફરે

તે સુધયાં હશે કે નહિ ? આવી આવી અનેક ચિન્તાઓમાં તે હમેશ પડી રહેતી અને એજ કારણથી સારા ખાનપાન મળવા છતાં તેનું શરીર વળ્યું નહિ. તેનું અસહનું સ્વરૂપ-લાવણ્ય ફરી દેખાયા નહિ. પુત્રીની આવી ક્ષણ જોઈ માતા હંમેશ કલા કરતી કે

“ શૈલ ! તું નાહક શું કામ ચિન્તા કરી છે ? પરમાત્મા તારા પાંચે લાઘ્યોને સુખી રાખશે તો જીવતા સુધી તને અજ વચ્ચેનો શું ટોટો છે. તારા દુર્ભાગ્યથી તથા તારા ધણીના દુઃસ્ખરિત્રથી તું તારે સાસરે સુખ ન મેળવી શકી તો તેમાં શું થયું ! હવે તું તે લોકોની દરકાર કરી તારા જીવને શું કામ કષ્ટ આપે છે ? તે લોકોએ તને કેટલુંક સુખ આપ્યું છે અને તારે માટે કેટલીક કાળજી રાખી છે કે તે લોકોની દુર્દશાને વિચાર કરી તારે દુઃખી થવું પડે ? હવે તું તે લોકોને જુલી જા અને તારા શરીરની કાળજી રાખ. તે લોકોએ તને ખૂબ દુઃખ દીધું અને તેના ખલલા તરીકે ધધર તેને દુઃખ આપે તો તેમાં તું અને હું શું કરીશું ? મારું કશું માનીને એ બાબતનો વિચારજ કરવાનું છોડી દે. ”

માતાના આવી રીતના પુષ્કળ પ્રયત્ન છતાં શૈલને શાંતી મળતી નહિ.

આ પ્રમાણે એક વર્ષ વીત્યું. વિમળાના પત્રથી શૈલને પોતાના સાસરાના સમાચાર મળ્યા કરતા હતા. હાલ કેટલાક સમયથી વિમળા પોતાને સાસરે ગઈ હતી તેથી તેને શૈલના અમુરારાવની ખબરો ખરાબર મળતી નહોતી. આ કારણથી શૈલને પણ વિમળાના પત્રોમાંથી એ સંબંધી વીણત મળતી બધું થઈ હતી. શૈલને કેટલાક સમયથી

સાસુ-નણુંદ અને સ્વામીના સમાચાર ખીલકુલ મળ્યા નહોતા. તેના હૃદયમાં આથી હંમેશા નવી નવી દુઃશંકાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી. કદી કદી વિચાર આવતો કે “સ્વામી અત્યાર મુઘીમાં તમામ પુણ્ય ઉડાવી નાખી અમના કષ્ટથી પીડિત હશે. લોકો તેમનો તિરસ્કાર કરતા હશે. સાસુ-નણુંદ પણ ખુબ દુઃખી હશે.” આવા વિચારથી શૈલને મરણ કરતાં પણ વધારે પીડા થતી. એક વખત શૈલ જ્યારે આવાજ પ્રકારના વિચારો કરતી હતી ત્યારે તેને વિમળાનો પત્ર મળ્યો. પત્રમાં લખ્યું હતું કે:—

પ્રિય ખુદેન શૈલ !

હું છ મહિના મારે સાસરે રહ્યા પછી હાલમાં સોનપુર આવી છું. મારા ધરના સવ કુશળ છે. તમારા સાસરાની અવસ્થા ખુબ શોચનીય થઈ ગઈ છે. લક્ષ્મીના પાપનું ફળ તેને મળવા માંડ્યું છે. તે લકવાના રોગથી ચૈતન્યહિન થઈ શૈયાવશ ગઈ ગઈ છે. મળ મુત્રને માટે પણ ઉઠી શકતી નથી. કર્મનું જ ફળ મળ્યું છે. જ્યારે સારી હતી ત્યારે રોગનો ઢોંગ કરતી હતી તેથી ઈશ્વરે તેને ખરેખરી રોગી બનાવી છે. તમારી સાસુ રાત દિવસ રડ્યા કરે છે. તમારા સ્વામી કપિલેશ્વર બટ સાથે કોર્ટમાં લડે છે. ધરનો તમામ સરસામન વેચી તેના જે પૈસા આવ્યા તેમાંથી કેસ લડે છે. તેમના પ્રાયશ્ચિતની પણ શરૂઆત થઈ ગઈ છે. તમે તે ભોંકોની સહાયતા કરવા માટે મારી પાસે રૂપિયા રૂપિયા હતા પણ ખુદેન એ કામ મારાથી બને તેમ નથી. એવી પાપીષ્ઠ લોકો ઉપર હું ઉપકાર કરી શકતી નથી. તેમને જોઈને મારા શરીરમાં આગ ઉઠે છે. મને માફ કરજો. હું તમારા જોવી દયાળુ થઈ શકતી નથી. કુષ્ટ લોકો તેમના કર્મનું પ્રાયશ્ચિત

કરતા હોય તે વખતે તેમને સહાય કરવી એ કુદરતનો નિયમ તોડવા જેવું છે એમ હું માનું છું. જો બની શકે અને તમારી મરજી હોય તો એકવાર જાતે આવી તમારા ધરની દુર્દશા જુઓ. જો એમ ન બની શકે તો મને પત્ર લખજો હું તમારી નોટો તમને પાછી મોકલી આપીશ પણ એ લોકોને એક પૈસો પણ આપવાની ઉદારતા મારામાં નથી. હું સારી રીતે છું. તમને મળવાની બહુ ઊકંઠા છે.

લી. તમારી પ્રેમાકાંક્ષિણી,

“ વિમળા. ”

વિમળા બીજી બધી રીતે સારી હતી પણ લક્ષ્મી અને તેની મા તરફ તેને બહુજ ક્રોધ હતો. ખરૂં જોતાં તે લોકોની આવી દુર્દશા જોઈ તેને બહુ સંતોષ થયો હતો. તેને લાગતું હતું કે શૈલ પણ આ વાતથી ખુશી થશે પણ અહીં તો વિપરીત પરિણામ આવ્યું. શૈલને આ પત્ર વાંચી અપાર ક્રોધ થયું. પોતાની સાસુ નણુંદ વિગેરે આત્મીય સ્વજનોની દુર્દશાની વિગત વાંચી શૈલ જેવી બલી ઓળે કષ્ટ કેમ ન થાય ? જો કે તે લોકોએ તેને બહુ હેરાન કરી હતી તોપણ શૈલ તેમની બચાંકર દુર્દશાના ખ્યાલથી કંપી ઉઠી. ફરીથી તે પોતાના સ્વામીની ચિન્તાથી બહુજ દુઃખી થઈ. વિચારને અંતે તેણે એકવાર સોનપુર જઈને એકવાર તે લોકોને જાતે જોવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વિચાર કરી શૈલ પોતાની મા પાસે ગઈ અને તેને પોતાના હૃદયની વાત કહી સંભળાવી. તેની માએ આશ્ચર્યચક્રિત થઈ કહ્યું “શું કહ્યું ? હવે તું ત્યાં શું મોઢું લઈને જવા ઇચ્છે છે ?”

માતાનો આગ્રહ પૂર્વક વિરોધ હતો છતાં શૈલે કહ્યું કે “નાહિ, આ એક વખત ત્યાં જઈશજ, ગયા શિવાય મારા હૃદયને શાંતી નહિ

થાય.” એટલું કહેતાં શૈલને બહુજ સંકેત થયો અને તે શરમાઇ. તેણે વિમળાનો પત્ર તેની માતાના હાથમાં મૂક્યો.

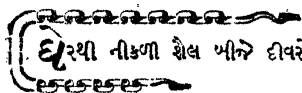
તેની માતા પણ બહેલી હતી. :પત્ર વાંચી તે બોલી “આ તે ઉલટું સાર્જ થયું છે. જેવા કર્મ કર્યા હતા તેવાજ ફળ મળ્યા છે તેમાં તું શું કરવા દુઃખી થાય છે ? તે લોક મરે કે જીવે તેથી તને શું લાભ અથવા હાની છે. તું હવે એ ધરતું નામજ છોડી દે અને એમજ સમજ કે તારે તે લોકો સાથે સંબંધ હતોજ નહિ. બલે તેમનું ધર નંદ બ્રષ્ટ થઇ જાય તારે તે વિશે જરાપણ વિચાર કરવાનો જરૂરજ નથી.”

શૈલની માતા આટલું બોલી પોતાના શબ્દોની શૈલ ઉપર શું અસર થાય છે તે જોવા લાગી. શૈલે કહ્યું “ગમે તેમ હોય પણ એક વખત જઈ આવવું ઠીક છે. મને મોકલો.” શૈલની માતાને આ વાત ગમી નહિ. તેની એકની એક લાડકી પુત્રી ઉપર અત્યાચાર કરનાર ઉપર દયા ?

ધીમે ધીમે ધરમાંના બધાંએ આ વાત જાણી. શૈલનો અત્યંત આગ્રહ જોઇ તેના પિતાએ પોતાના પુત્રોની સલાહ લઇ તેને ફરીથી સાસરે જવાની અનુમતિ આપી. શૈલ તુરત પોતાના એક ભાઇ સાથે સોનપુર રવાના થઇ.

૧૦ સર્વત્ર અંધકાર.

ધૃતી નીકળી શૈલ ખીજે દીવસે ખપોરે સાનપુર પહોંચી. ત્યાં સાસરે જઈ ત્યાંના દેખાવ જોતાજ તે સ્થંભીત થઈ ગઈ. તેણે ત્યાં શું જોયું ? ધર ખંડીયેર જેવું થઈ ગયું હતું. આભુખાભુ જંગલની માફક ઘાસ અને નાના છોડવાઓ ઉગી નીકળ્યા હતા. બીતોમાં સ્થળે સ્થળે ખાડા પડ્યા હતા અને પક્ષીઓએ ત્યાં માળા ખાંધ્યાં હતાં. ધરમાં ધુળ ઉડતી હતી અને કરોળીઓએ જ્યાં ત્યાં જાળા ખાંધ્યાં હતા. ટેબલ અને ખુરશીઓ પર ધુળના ઢગલા પડ્યા હતા અને ધરનું તમામ ફરનીયર અવ્યવસ્થીત દશામાં પડ્યું હતું. ધરમાં જાણે કોઈ વસતુજ નહિ હોય અને કેટલાએ વખતથી અવાવડ પડ્યું હોય એમ દેખાતું હતું. શૈલના સસરા જ્યારે જીવતા હતા ત્યારે શોધવા છતાં કોઈ સ્થળે ધુળ કચરો મળતો નહિ તેજ ધરની આજે આવી પીપરીત દશા જોઈ શૈલે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો. ધરની અંદરના ભાગમાં જતાં તેણે જોયું કે તેની સાસુનું શરીર સુકાઈને હાડપીંજર જેવું થઈ ગયું હતું અને ખારણાની પાસે બેઠી બેઠી તે રડતી હતી. પોતાની સાસુની આવી શોચનીય લયંકર અવસ્થા જોઈ શૈલ કંપી ઉઠી. તેણે તેની સાસુના ચરણોમાં માથું મૂકી પ્રણામ કર્યું. તેની સાસુ તેને જોઈ ચમકી ગઈ. શૈલ આવવાની છે એવી તેને ખબર નહોતી. તે એક શબ્દ પણ બોલ્યા શિવાય ઉઠીને ઉભી થઈ. તેજ વખતે. લક્ષ્મીએ ધરમાંથી “મા હું મરી જઈ છું. હું ખચનાર નથી” એવો

દુઃખપૂર્ણ ઘાટો પાડ્યો. શૈલે તે સાંભળી તેની સાસુને પૂછ્યું “ શું મોટી બહેન બહુ સીક છે ? ”

લક્ષ્મીની મા એ રડતાં રડતાં કહ્યું “ શૈલ આ સર્વ અમારા પાપના ફળ છે. તને અમે બહુ કષ્ટ આપ્યું તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ભોગવીએ છીએ. પણ તું અહીં કેમ આવી ? અમે તો થોડા વખતમાં ભૂખે મરી જઈશું તારે પણ અમારી સાથે ભૂખે મરવું છે ? તારા પિતાને ત્યાં સુખમાં રહેવાનું છોડી અમારી સાથે દુઃખ ભોગવવા શા માટે પાછી આવી ? વહુ, તું પાછીજી અમને અમારું કર્મફળ ભોગવવા દે. ”

શૈલ તરફ તેની સાસુનો આગળનો ક્રોધ-વૈરભાવ રહ્યો નહોતો. લોકોનું કથન છે કે “ દાંત હોય છે ત્યારે તેની કાંઈ પરવા કરતું નથી અને તેના ગુણ સમજતું નથી પણ વૃદ્ધાવસ્થામાંજ તેની કીંમત અંકાય છે. શૈલ લાંબો સમય સાસરામાં રહી હતી પણ તે વખતે તેના સહગુણો સમજાયા નહોતા. તેની સાસુ અને લક્ષ્મી તેના તિરસ્કાર કરતા હતા અને તેને તુચ્છ સમજતા હતા પણ તેના અભાવે એટલે તેના પીયર જવા પછી ધરની જે દશા થઈ તે જોઈ તેની સાસુ તેની કીંમત સમજી શકી. તે કેટલી ઉપયોગી હતી તે આ સમયેજ જણાયું. સર્વને વિપત્તિમાં આવી પડેલા બાળી પોતાને થયેલા કષ્ટ અને અપમાનનો વિચાર ન કરતાં તે વગર બોલાવે ચાલી આવી તે જોઈ તેની સાસુના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. પોતાની તરફ શૈલનો આવો અથંગ અનુરાગ જોઈ આજ તેની સાસુને પોતાના આગલા કૃત્યો માટે હૃદયપૂર્વક ખરેખર પસ્તાવો થયો અને શૈલ સાથે વાત કરતા પણ તેને શરમ લાગવા માંડી. પોતે આવી

સાધ્વી પુત્રવધુને અનેક યંત્રણાઓ દ્વં દુઃખી કરી હતી એવી અનેક વાતો યાદ આવવાથી શૈલની સાસુને બહુ દુઃખ થયું.

શૈલે સાસુનું નિસ્તેજ મુખ જોઈ જાણી લીધું કે આજે એમણે બોજન કર્યું નથી. વધુ વાત કર્યા વગર તે ઘરમાં ગઈ. જે ઝોરડામાં લક્ષ્મી સુતી હતી ત્યાં જઈ જોતાં માલમ પડ્યું કે લક્ષ્મી ભયંકર રોગથી તરફડીઆ મારતી હતી. પાસે કોઈ પણ માણસ નથી. ચારે તરફથી દુર્ગંધ ફેલાઈ રહી છે. શૈલ ધીમે ધીમે પાસે જઈ બોલી. “લક્ષ્મી?” લક્ષ્મીએ શૈલને જોઈ બીજી તરફ મોં ફેરવી લીધું અને તેને તેના માથાપર વજ્રાત થયો હોય એવી પ્રાણહારક વેદના થવા લાગી. તેણે વિચાર કર્યો કે ‘મેં’ શૈલને બહુ કષ્ટ આપ્યા છે અને તેથી હવે લાગ જોઈ તે બદલો આપવા આવી હશે.’ જે દુષ્ટ સ્વભાવનું હોય છે તે સજ્જનને પણ પોતાના જેવું જ સમજે છે. શૈલ લક્ષ્મી પાસેથી કંઈ જવાબ ન મળવાથી ખાટલા પાસે બેસી ગઈ અને ધીમે ધીમે તેના શરીરપર હાથ ફેરવતા પૂછવા લાગી “લક્ષ્મી બહેન, તમે કેટલા દિવસથી માંદા છો? ઘરની આવી અવસ્થા હોવા છતાં તમે મને પત્ર પણ ન લખ્યો? તમે મારાં તરફ આ માટે ગુસ્સો રાખો છો? મારો કંઈ અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો.”

લક્ષ્મીએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. શૈલ પણ પછી વધુ બોલી નહિ અને પોતાની સાથે પોતાના પીયરથી જે બીસ્તરો લાવી હતી તે ઝોરડામાં બીજી બાજુ સાફસુફ કરી બીજાવી દીધો. તે પછી પોતાના પહેરવાના કપડામાંથી એક ધોયલુ સ્વચ્છ વસ્ત્ર કાઢી લક્ષ્મીને કહ્યું “મોટી બહેન આ ધોયલુ લુગડું તમે પહેરી લો. તમારું લુગડું તદ્દન મેલું થઈ ગયું છે તે બદલીને મને આપો હું તેને ધોઈ નાખું. પછી

આ બીજાના પર આવો. તમારૂં બીજાનું પણ ખરાબ થઈ ગયું છે અને એવા બીજાનામાં સુવાથી રોગ વધવાનો સંભવ છે. જો મને પહેલેથીજ તમારી તબીયતના સમાચાર મળ્યા હોત તો તમને આટલું કષ્ટ ભોગવવું પડતે નહિ. ખેર—ભગવાનની મરજી. તેની કૃપાએ તમને થોડાજ વખતમાં તમારૂં આરોગ્ય ફરી પ્રાપ્ત થશે. ”

લક્ષ્મીમાં હાલવા ચાલવાની બોલકુલ શક્તિ નહોતી. શૈલે પોતાને હાથે ટેકા આપી તેને ઉઠાડી અને વસ્ત્ર બદલાવી ધીમે ધીમે લઈ જઈ નવા સ્વચ્છ બીજાના પર સુવડાવી. અને કહ્યું “ લક્ષ્મી બહેન, હું આટલા બધા દિવસે આવી છું છતાં તમે મારી સાથે મન ખોલીને વાત કેમ કરતા નથી ? ”

શૈલના આટલા આગ્રહ છતાં લક્ષ્મી મોઢામાંથી કંઈ ખોલી નહિ. માત્ર તે શૈલ તરફ ઉપકાર ભરી દ્રષ્ટીએ જોઈ રહી અને તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ વહેવા લાગી.

આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું કે શૈલનો સહવ્યવહાર જોઈ તેનું પાપાણુમય હૃદય પણ પીગળી ગયું હતું. પોતાની ભાભીની આટલી લજાઈ જોવા પછી તે ક્યાં સુધી કઠોરતા ધારણ કરી શકે ? આજ ચાર મહીના થયા લક્ષ્મીમાં ઉઠવા બેસવાની શક્તિ રહી નહોતી. તેની સામે કોઈ જોતુ નહોતુ અને તેને મળમુત્રવાળી દુર્ગ—ધમય જગામાં પડી રહેવું પડતું. શૈલની માફક કોઈએ તેની સાથે પ્રેમથી વાત કરી નહોતી. ચાર માસમાં કોઈએ તેની આટલી ડાઙજી પૂર્વક ચાકરી કરી નહોતી. અને મધુર શબ્દોથી આશ્વાસન પણ આપ્યું નહોતું. આટલા વખતમાં તેની માતા પણ તેનાથી વિરક્ત

થઈ ગઈ હતી. આજ બે દિવસ થયા લક્ષ્મીના મોઢામાં પાણીના બે ટીપાં પણ પડ્યાં નહોતાં. કોઈ તેને ભોજન તેમજ જળ સાર પુછતું પણ નહોતું. માત્ર આજ તેજ ભાભી જે તેના નેત્રોમાં વિષની માફક ખટક્યા કરતી હતી તે-તેજ આર્ય સંસારની આદર્શ ગૃહિણી રમણી રત્ન શૈલખાળા પોતાને હાથે તેના મળમુત્ર સાફ કરી રહી છે. ધન્ય છે આર્ય સંસારની એવી શુશિલ કુલવધુઓને !

લક્ષ્મીની માતા પણ મળમુત્રની દુર્ગંધથી તેની પાસે આવતી નહોતી. આજ શૈલને પોતાની માતા કરતાં પણ વધુ પ્રેમથી પોતાની સેવા કરતી જોઈ લક્ષ્મી આશ્ચર્યથી સ્થંભીત થઈ ગઈ. શૈલનો પ્રેમપૂર્ણ, વ્યવહાર જોઈ લક્ષ્મીએ મનમાંજ વિચાર કર્યો કે તેણે સાક્ષાત્ ગૃહલક્ષ્મીને વિનાકારણ બહુજ કષ્ટ આપ્યું હતું. આવા વિચાર આવતાજ તેના હૃદયમાં બહુ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. તે મોઢામાંથી એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહિ. ગુપ્ત્યુપ રડવા લાગી. તે જોઈ શૈલે કહ્યું “આ શું ? મોટી બહેન ! તમે શા માટે રડો છો ! તમને શું દુઃખ થાય છે ? ”

લક્ષ્મીએ રડતાં રડતાં બહુજ દુઃખપૂર્ણ મંદ સ્વરે કહ્યું “ભાભી હું શું મોઢું લઈ તમારી સાથે વાત કરું ? તમે સાક્ષાત્ દેવી સ્વરૂપ છો. પિતાજી ખરેખર કહેતા હતા કે ‘ આ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી વહુને સંતાપશે નહિ’ પણ અમે તે ન માન્યું અને તમારા પર બયંકર અભાચાર કર્યો. મેં તમારી સાથે રાક્ષસી વર્તન રાખ્યું તે પાપતું પ્રાયશ્ચિત્ત આજ બોગવી રહી છું. તમે મારે માટે હવે વધુ કષ્ટ શા માટે ઉઠાવો છો ? મારે લીધે તમે કલંકિત થયા, અપાર કષ્ટો સહન કરવા પડ્યા. આજે તમે છવ્છો તો તે સર્વનો બદલો લઈ શકો. તમે

તમે તેમ કેમ કરતા નથી ? મને મારી નાખતાં કેમ નથી ? હું ખરે ખર બહુજ પાપી છું. મારે લીધેજ તમારો સુવર્ણમય ગૃહસ્થાશ્રમ ધુળમાં મળી ગયો. મેં તમારા નીર્મળ ચરીત્રને પણ કાષ લગાડ્યો. હા, ભગવાન ! કેવાં ભયંકર પાપ ! એનો બદલો આવોજ મળવો જોઈએ.”

શૈલે લક્ષ્મીને આગળ બોલતાં અટકાવીને કહ્યું “રામ રામ મોટી જ્ઞેન અત્યારે એવી વાતો યાદ કરવાનો વખત છે ? મને કંઈ કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું હોય તો તે મારા નશીબનો દોષ એમાં તમારો શું વાંક ? તમે પૂજ્ય છો. તમારી સેવા કરવી તે મારો ધર્મ છે. એમાં હું કંઈ નવાઘ કરતી નથી. તમે આગલુ પાછલું બધું યાદ કરવાનું છોડીદો. કહો તમે ખાધું છે કે નહિ ? ન ખાધું હોય તો તમને શું ખાવાની ઇચ્છા છે ? હું હમણાંજ કરી આપીશ. અન્ન શિવાય શરીરમાં શક્તિ પણ કેમ રહે ?,,

લક્ષ્મીએ કહ્યું “ મારા નશીબમાં અન્ન વસ્ત્ર કયાં લખ્યાં છે ? આજ બે દિવસ થયા મારા પેટમાં અન્નનો એક દાણો પણ પડ્યો નથી. આવી દશામાં હવે મોત આવે તોપણ સારું. હવે આ દુઃખ સહન થતું નથી.”

શૈલે વિચાર કર્યો કે લક્ષ્મીને સ્વામીના કંઈક સમાચાર પુછું પણ તે સમયે એ વાત પુછવાનું તે સાહસ કરી શકી નહિ. તેના મનમાં એક પ્રકારનો ભય ઉત્પન્ન થયો. તે રહેજ વિચાર કરી આગળના ભાગમાં ગઇ. પોતાના પિતાને ત્યાંથી નીકળતી વખતે તેણે ખાવાની કેટલીક ચીજો સાથે લઇ લીધી હતી તેમાંથી થોડું થોડું સાસુ નણંદને ખવડાવી પોતાની સાથે જ નોકર આવ્યો હતો તેને બળર મોકલ્યો.

શૈલની માએ તેને વિદાય કરતી વખતે કેટલાક રૂપિયા આપ્યા હતા તે રૂપિયામાંથી દાળ ચોખા વિગેરે સામન મંગાવી તે ઉતાવળથી રાંધવા લાગી. શૈલના આવવાની ખબર સાંભળી વિમળા દોડતી આવી. તેણે જોયું કે શૈલ રાંધવામાં ગુથાઈ છે. શૈલ અને વિમળા વચ્ચે લાંબે સમયે મળ્યા હતા તેથી પરસ્પરના સુખ દુઃખની વાતો ઘણી વખત સુધી કર્યા કરી. વિમળાએ શૈલને તેના સ્વામીના પહેલેથી છેલ્લે સુધીના સમાચાર કહ્યા. શૈલને વજ્રધાતથી પણ વધારે ભયંકર મર્મવેદના થઈ. નારાયણ આ વખતે ભારી આકૃતમાં આવી પડ્યો હતો. તેણે કલાસિંહ નામે તેના મિત્ર મારફતે કપિલેશ્વર નામના ધનવાન બ્રાહ્મણ પાસે રૂપિયા ત્રણ હજાર વ્યાજે લીધા હતા. કપિલેશ્વર ગૃહસ્થ માણસ હતા અને તેણે લાંબા વખત સુધી સ્નેહને લીધે નારાયણની પાસે રૂપિયાની ઉધરાણી કરી નહિ. છેવટે તેમણે નારાયણ પાસેથી વ્યાજના રૂપિયા છોડી દઈ પોતે રોકડા આપેલા રૂપિયાની માંગણી કરી. નારાયણે તેમની માંગણીની બીલકુલ દરકાર કરી નહીં અને ખર્ચ જોતાં તે રૂપિયા તમામ મોજ શોખ અને એશઆરામમાં ઉડી ગયા હતા. એવી મોટી રકમ આપવાને હાલ તે સમર્થ ન હતો. વધારેમાં એ શિવાય પણ તેણે કેટલુંક દેવું કર્યું હતું. તેઓએ પણ વારા ફરતી ધમકીઓ આપી હતી અને છેવટે ફરીઆદ કરી તેની સંપત્તી લીલામ કરાવવા તૈયાર થયા હતા. કપિલેશ્વરે તેને બહુ સમજાવી પોતાના રૂપિયા આપવા કહ્યું. બીજાઓની માફક એકદમ ફરીઆદ ન કરતાં તેમણે તેને બહુજ નરમાશથી કહ્યું કે “જો નારાયણ તારામાં મેં વ્યાજ પણ છોડી દીધું છે. બીજાઓની માફક તારી આખર ઉપર હાથ કરી ફરીઆદ ન કરતાં હું હજી શાંત બેસી રહ્યો છું માટે હવે તું મને રૂપિયા આપ.”

નારાયણે કહ્યું “આપ કહો છો તે ઠીક છે પણ હાલ મારાથી રૂપિઆ આપવાનું બની શકે તેમ નથી. હું આપને વ્યાજ આપવાની ના કહેતો નથી પણ રૂપિઆ માટે હાલ કંઈ બની શકે તેમ નથી.”

કપિલેશ્વરે કહ્યું “મારે ક્યાં સુધી રાહ જોવી ? તારા બીજા માગનારાઓ પુરુષ છે. તેઓએ ફરીઆદી કરીને તારા ઉપર હુકમનામા કરાવ્યા છે. થોડાજ સમયમાં તેઓ તારી તમામ મીલકત લીધામ કરી દઈ તેઓ પોતાના નાણા વસુલ કરશે પછી તારી પાસે શેમાંથી મારા રૂપિઆ વસુલ કરવાની આશા ઉપર મારે બેસી રહેવું ? મારાથી હવે કોઈ ખમાય તેમ નથી. ગમે તે ‘હા’ કે ‘ના’ નો છેવટનો જવાબ આપ.”

નારાયણે વિરક્ત થઈ કહ્યું “જો આપ થોભી ન શકો તો આપને માત્ર તમામ માર્ગ ખુલ્લા છે. આપની ઇચ્છા હોય તો આપ પણ બલે ફરીઆદ કરો.”

કપિલેશ્વરે કહ્યું “જો નારાયણ, મને તારા ઉપર રોહ છે તેથી ફરી કહું કે મને રૂપિઆ આપ નહિ તો એમાંથી સાઈ પરિણામ નહિ આવે.”

નારાયણે બેદરકારીથી કહ્યું “આપનાથી થાય તે કરી લ્યો.”

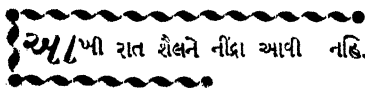
કપિલેશ્વરે ફરીઆદ કરી કોર્ટમાંથી હુકમનામું કરાવ્યું. તેણે નારાયણનું ઘર લીધામ કરાવી પોતાના રૂપિઆ વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા કરી. નારાયણને આથી બહુજ ભારે ક્રોધ થયો. લીધામ વખતે તેણે કપિલેશ્વરના અને સાથે સાથે પોલીસના માણસોને પણ માર મારી ત્યાંથી હાંકી મૂક્યા. પોલીસને પોતાની ફરજ બજાવતા અટકાવવાના

અપરાધ માટે પોલીસોએ તેને કેદમાં નાખ્યો. હજી સુધી મુકદ્દમાનો અંત આવ્યો નહોતો. લોકો માંહોમાંહે વાતો કરતા હતા કે આ કેસમાં નારાયણને ઓછામાં ઓછી એ વર્ષની જેલની સજા થશે.

વિમળાને મોઢેથી વીગતવાર ઉપરની હકીકત સાંભળી શૈલને દશે દીશા શુન્ય દેખાઈ. આખા જગતમાં સર્વત્ર અંધકાર ફેલાયલો તેને જણાયો. તેણે બહુજ કષ્ટથી રડતાં રડતાં ભોજન તૈયાર કરી પોતાના ભાઈ તથા સાસુ-નણંદને જમાડ્યા. તે દિવસે પાણીનું એક ટીપું પણ તેણે લીધું નહિ.

૧૧ “ તું મારી ધર્મ પુત્રી છે. ”

આખી રાત શૈલને નીંદા આવી નહિ. આંખોમાંથી વહેતી અખંડીત અશ્રુધારાઓએ ઓશીકું પડાળી નાખ્યું. તે મનમાંને મનમાં જ આ નવિન આપત્તી માટે વિલાપ કરવા લાગી. “હાય ! વિધાતાએ મારા ભાગ્યમાં કેટલું દુઃખ લખ્યું હતું. પૂર્વજન્મમાં મેં કાણુ જાણે કેવાં ધોર પાપ કર્યા હશે જેનું પ્રાયશ્ચિત આવી હંમેશની હૃદય જ્વાળાથી કરવું પડે છે ? આવા સુશીલ સ્વામી અને અપાર સંપત્તી હોવા છતાં હું સુખી થઈ શકી નહિ. મારા સ્વામીને જેલમાં કાણુ જાણે કેવું કષ્ટ પડતું હશે ? હાય ! યમદુત જેવા કુર સીપાઈઓ કેવી મર્મભેદક વાતો કહેતા હશે ? કેવું કષ્ટ આપતા હશે ? તેમણે કાઈ

દિવસ કંઈ દુઃખ સહન કર્યું નથી તો કારાગારના ભયંકર કષ્ટો એમ નાંથી કેમ સહન થશે? શું એમને છોડવાનો કોઈ ઉપાય નહિ હોય ? શું તે કચ્છાના સાગર ભગવાનની કચ્છામય દ્રષ્ટી આખા જન્મમાં મારી ઉપર એક વખત પણ નહિ પડે. હા ! યાદ આવ્યું. હજી સસરાજીએ આપેલા ચાર હજાર રૂપિયા વિમળા પાસે અનામત છે. પિતા માતા અને સ્નેહાળ ભાઈઓએ પાંચસો રૂપિયાના ધરણાં આપ્યા છે. શું એ બધું ખરચતાં એમને છોડવી નહિ શકું ? જો મારા પ્રાણદાનથી પણ તેમની મુક્તિ કરાવી શકું તો હું કૃતાર્થ થઈશ. હે દયાળુ પરમેશ્વર ! દયા કરો. આપની ઇચ્છા હોય તો મારા સ્વામીના ઉદ્ધારના બદલામાં મારો પ્રાણ બલે લઈ લ્યો; પણ મારા સ્વીમીને મારું સર્વસ્વ લેતાં પણ છોડવો. એમનું શરીર સુકુમાર છે. કોઈ દિવસ ટાઢ તડકો જોયાં નથી તેથી કેદખાનામાં એમની શું દશા થતી હશે તેનો વિચાર કરતાં મારા હૃદયના ટુકડે ટુકડા થઈ જાય છે. હે દીનબંધુ ! હે નિરાધારના સહાયક ! આ ચીર દુઃખીઆરી અબળાનો આટલો આર્તનાદ સાંભળજો.” વિચાર કરતાં કરતાં પ્રભાત થયું, આખા જીવનમાં કોઈ દિવસ તેણે આટલી અશાંતી અનુભવી નહોતી. શૈલે વહેલાં વહેલાં ઊઠી પ્રાતઃકર્મ કરી ઉતાવળથી ગૃહકાર્ય સમાપ્ત કર્યું. બની શકી તેટલી ઉતાવળથી રસોઈ કરી સર્વને જમાડ્યાં અને વિમળાને બોલાવીને કહ્યું “બહેન, પેલી ચાર હજારની નોટો કૃપા કરી આપ. એ મારા સસરાએ આપી છે એટલે મારા સ્વામીનું જ ધન છે. આજ તેમના છુટકારા માટે એ ઉપયોગમાં ન આવે તો પછી શા કામમાં આવવાની છે ? એ નોટો તથા ધરણાં કપિલેશ્વર ભટ્ટના ચરણમાં મૂકી મારા સ્વામીનો છુટકારો કરવા પડે

પડી પ્રાર્થના કરીશ. માટે મને જલદી નોટ આપ. મારા હૃદયેશ્વરને કેદખાનામાં બહુ કષ્ટ થતું હશે. એમને જેમ અને તેમ જલદી છોડવવા પ્રયત્ન કરવા દે.”

વિમળાએ પહેલા નોટો આપવા આનાકાની કરી કહ્યું “ જ્ઞેન એ નોટો તારીજ છે. તારે જોઇએ તે સમય આપવા મને વાંધો નથી પણ એ રૂપિયા આ પ્રમાણે ખર્ચ કરવાથી શું વળશે ? જો રૂપિયા હશે તો જીંદગી સુધી તને અન્ન વસ્ત્રને માટે વાંધો નહિ પડે.”

શૈલે કહ્યું “ વિમળા, સ્વામી જેલખાનાના દારણ કંદે સહન કરે અને એ રૂપિયાથી હું સુંદર વસ્ત્રાલંકાર પહેરી ફરું તો મારા જીવનને ધીક્કાર છે. તું માફ ભલું ઈચ્છે છે તે હું જાણું છું પણ આ સમયે મને વધુ કહીશ નહિ. મહેરબાની કરીને મને નોટો આપ.”

આ શબ્દો સાંભળી વિમળા સ્તબ્ધ થઈ. નિરંકુર સ્વામી તરફ શૈલનો આવો અડગ પ્રેમ જોઇ તેણે શૈલને હૃદયપૂર્વક ધન્યવાદ આપ્યો. નોટો લાવી આપી તેણે શૈલને કહ્યું “શૈલ ! જ્ઞેન મને માફ કરજે. તારા જેવી સાખી સ્ત્રીયો થોડીજ હશે. સ્વામી તરફ કેવો પ્રેમ રાખવો જોઇએ તે આજે તેં મને ખરાખર શીખવ્યું છે. જા ફતેહ કર. ઈશ્વર તને જરૂર તારા શુભ કાર્યમાં સહાય કરશે.”

આર હજારની નોટો તથા પોતાના તમામ ધરણાં એક ડબ્બામાં ભરી શૈલે એક બાકુતી ગાડી મંગાવી. ગાડીમાં બેસી તે કપિલેશ્વર ભટ્ટને ત્યાં ગઈ. શૈલ ડબ્બો લઇ ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી. કપિલેશ્વરના ઘરમાં સ્ત્રીઓ રસોઇ કરતી હતી. શૈલને ત્યાં કોઇ ઓળખતું નહોતું કારણ કે તે ઘરમાંથી કોઈ વખત બહાર નીકળતી નહોતી અને

કાઠને મળતી પણ નહોતી એટલે તે લોકો તેને કેમ ઓળખી શકે ? એક અપરિચિતા લજ્જાશીલા સુશીલ કુળવધુને પોતાને ત્યાં એકાએક આવેલી જોઈ તે સર્વ બહુ વિસ્મિત થયા. શૈલ પણ અગ્નિપ્રયામાં આવેલી હોવાથી સહેજ ગભરાઈ અને ખોલી શકી નહિ. સમજી પણ ન શકી કે આ સ્ત્રીઓમાંથી કોની સાથે વાત કરું અને શું વાત કરું ? ગુપ્ત્યુપ એક બાજુ ઉપર શરમાઈને ઉભી રહી. આ સમયે તેનું શરીર કંપી રહ્યું હતું અને આંખોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યા હતા. થોડીવાર પછી એક પ્રૌઢ સ્ત્રીએ કહ્યું “ જુદેન તમે કોણ છો ? અમે તમને ઓળખતા નથી. તમારે કોનું કામ છે ? ”

એક બીજી સ્ત્રીએ કહ્યું “ અરે જુવો તો ખરા; એની આંખોમાંથી આંસુ વહે છે. કાંઈ બહુજ દુઃખીયારી લાગે છે. નિરંતર રડવાથી એનું વસ્ત્ર બીનું થયું છે અને આંખો પણ કેવી લાલ થઈ ગઈ છે ? ” આ પ્રમાણે થોડો સમયની તે લોકોની માંહેમાંહેની વાતચીત ઉપરથી શૈલ સમજી શકી કે પ્રથમ પ્રશ્ન પુછનાર પ્રૌઢ સ્ત્રી કપિલેશ્વર ભટ્ટની પત્ની હતી. તેણે પોતાની સાથે આણેલો ડબ્બો ખોલી તેમાંથી નોટો અને ઘરેણાં કાઢી તેના ચરણમાં મૂક્યા અને આંખોમાંથી અશ્રુ વર્ષાવતી તે જાતે પણ તેના ચરણમાં ઢળી પડી. મોઢામાંથી એક શબ્દ પણ નીકળી શક્યો નહિ પણ તે તેની તરફ માત્ર દયા દ્રષ્ટીથી જોઈ રહી.

આ ઘટના જોઈ ત્યાં જેટલી સ્ત્રીઓ હતી તે સર્વ વિસ્મિત થઈ ગઈ. કપિલેશ્વરની પત્ની બહુજ દયાળુ અને સુશીલ સ્વભાવની હતી. શૈલની અવસ્થા જોઈ તેને અપાર દુઃખ થયું. તે બહુજ

ત્રેમથી બોલી “ જોન તમે કાણુ છો ? શા માટે રડો છો ? તમને શું નેઈએ છે ? આ સર્વ શા માટે લાવ્યા છો ? કોઈપણ જાતનો સંકોચ રાખ્યા સિવાય નિર્ભય થઈ બધી વાત કરો. જરાપણ ગભરાશો નહિ. શાંત થઈને વાત કરો. ”

શૈલે આંસુ લુછી કહ્યું “ આપ મારી ધર્મ માતા છો. હું આપની પુત્રી છું. આપ મારાપર દયા કરો. આજે માંડે જીવન મરણુ આપના હાથમાં છે. મારે માથે આવી પડેલી વિપત્તિમાંથી આપ મારો બચાવ કરો. આપના શિવાય આજે દુનિયામાં મને સહાય કરનાર કોઈ નથી. મારા જેવી દુઃખીયારી પર દયા કરશો તો ભગવાન આપનું કલ્યાણુ કરશે. ” એટલું કહી શૈલ ફરીથી ભટ્ટની પત્નીના પગમાં ધડી.

કપિલેશ્વરની પત્નીએ પાણી મંગાવી શૈલને મોહું ધોવા કહ્યું. ચાર પછી શૈલે પોતાની જીવન કથા તેમને કહી સંભળાવી અને છેવટે ચાર હબ્બરની નોટો અને પોતાના ધરણું લઈ સ્વામીને મુક્ત કરાવી આપવાની પ્રાર્થના કરી. વિશેષમાં તેણે કહ્યું કે “ આ રૂપિઆ અને ધરેણાથી આપનું લેણું પૂરું નહિ થતું હોય તો બાકી જેટલા રૂપિઆ રહેશે તે હું આપના ધરની દાસી થઈ નોકરી કરી વાળી આપીશ. ”

કપિલેશ્વરના ધરની સ્ત્રીઓ જાણતી હતી કે નારાયણની પત્ની બહુજ સુશિલ અને પતિવ્રતા છે પણ તેની સાસુ નણુંદ બહુજ દુષ્ટ છે. તેઓ હંમેશા સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી મુળવધુને કષ્ટ આપે છે. તેમને એ પણ ખબર હતી કે શૈલને બહુજ હેરાન કરી તેની સાસુ

નણુદે પીયર મોકલી દીધી હતી. આજ તેને એકાએક પોતાને ઘેર આવેલી જોઈ સર્વને બહુજ આશ્ચર્ય થયું. તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે નારાયણે પણ તેને દુઃખ દેવામાં બાકી રાખ્યું નહોતું. શૈલના અનેક સદ્ગુણોની વાતો તેમણે સાંભળી હતી અને આજ સમય આવતાં તે સર્વ સાચી પડી. પોતાના નિષ્કુર સ્વામીને કેદખાનામાંથી મુક્ત કરાવવા માટે આજ શૈલ પોતાનું સર્વસ્વ-શરીર પરનાં ધરેણ્યાં અને પોતાનો પ્રાણ સુદ્ધાં આપવા તૈયાર છે અને સ્વામીના વિરોધીને ત્યાં જતાં કદાચ કોઈ અપમાન કરશે એવો ભય ન રાખતાં પોતાને ત્યાં આવેલી જોઈ સર્વે ચક્રીત થઈ ગયા. શૈલે સ્વામીને માટે શરમાયા વગર મોટા ધરની વહુ હોવા છતાં આટલે દુર આવી શત્રુના ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું તે જોઈ સર્વના મુખમાંથી “ધન્ય ! ધન્ય !” એવો ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો અને સર્વેએ તેને દીલાસો આપી તેના તરફ સહાનુભૂતિ બતાવી. શૈલનું શીકકું મોઢું તથા આંખો ઉઠી ઉતરી ગયતી જોઈ કપિલેશ્વરની પત્ની સમજી ગઈ કે લાંબા વખતથી તેણે કંઈ ખાધું પીધું નથી તેથી તેમણે કહ્યું “અમારે ત્યાં આજનો દિવસ કંઈક ખા અને સ્વસ્થ થા. પછી તારા કહેવાનો વિચાર કરીશું.”

શૈલે કહ્યું “મા ! જેના સ્વામી કેદખાનામાં અસહ્ય કષ્ટ ભોગવતા હોય, અનેક આપત્તિઓથી ઘેરાયલા હોય તેની સ્ત્રીને શું ખાવાનું બાવે છે ? પાણીનો એક ધુંટડો પણ ગળે ઉતરી શકે કે ?”

આ સાંભળી ભટ્ટની પત્નીના નેત્રોમાંથી જળ વહેવા લાગ્યું. તે વધુ ન બોલતાં એકદમ કપિલેશ્વર પાસે ગઈ અને તમામ વાતો કહી. કપિલેશ્વર વાત સાંભળીને શૈલને જોવા અંતઃપુરમાં આવ્યા. શૈલે તેમને જોઈ શરમથી ધુમટા તાણ્યો. ભટ્ટની પત્નીએ તે જોઈ કહ્યું.

“ બેટા એમને જોધને શામાટે શરમાય છે. તું તો અમારી પુત્રી છે.”

શૈલે એ સાંભળી ધુમટો કાઢી નાખ્યો અને કપિલેશ્વરના ચરણમાં પડી દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં. કપિલેશ્વર બહુ સદાશયી પુરુષ હતા. શૈલની નિર્દોષ મુખમુદ્રા જોઈ તેમને પોતાની પત્નીએ કહેલી તમામ વાતો સાચી લાગી. શૈલની નમ્રતા અને પતિપ્રેમ જોઈ તેમને બહુજ દયા આવી. તેમણે કહ્યું “ નારાયણ મારો કટ્ટો દુરમન છે. એણે મારા પાંચ છ હજાર રૂપિયા ખરાબ કરાવ્યા છે અને ઉપરાંત મારું બહુજ અપમાન કર્યું છે. બીજો સમય હોત તો હું તેના પર બીલકુલ દયા કરતે નહિ પણ બેટા ! તું સાક્ષાત્ લક્ષ્મી છે. તારો પતિપ્રેમ જોઈ હું બહુજ પ્રસન્ન થયો છું. માત્ર તારીજ પ્રાર્થનાથી હું નારાયણને ક્ષમા કરું છું, અને તારું સુશિલપણું જોધનેજ હું તેને કેદખાનામાંથી છોડાવવા બનતો પ્રયત્ન કરીશ. તેને છોડાવવા માટે હું મારી તમામ શક્તિ વાપરીશ તે છતાં મને સફળતા મળશે કે નહિ તે અલ્પારથી કહી શકતો નથી. નારાયણે પોલીસનું બહુજ અપમાન કર્યું હતું તેમજ બહુજાને માર્યા પણ હતા તેથી પોલીસ બેની બહુજ વિરુદ્ધમાં છે. તારા ઘરેણાં તું પાછા લઈ જા. હું એવો નિષ્કુર નથી કે તારા જેવી સતિ સાધ્વી સ્ત્રીના આભૂષણોથી મારું લેણું વસુલ કરું. આ રૂપિયાજ માત્ર રહેવા દે. તે નારાયણના છુટકારા માટે ખરચીશ અને છોડવી શકીશ તો ઠીક નહિતો એ રૂપિયા પણ પાછા આપી દઈશ. મને ખાતરી છે કે બનતા સુધી નારાયણને જરૂર છોડવી લાવીશ કારણ કે હમ્મર તારા જેવી સાધ્વી તરફ સદા અનુકુળ રહેશે.”

કપિલેશ્વરની વાત સાંભળી શૈલને કંઈક સંતોષ થયો. પછી ઘરની સર્વ સ્ત્રીઓ તેને જમવાને આમંત્ર કરવા લાગી. શૈલ તે

સર્વનું અપમાન કરી શકી નહિ. જે દિવસના અપવાસ પછી માત્ર તેજ દિવસે તેણે કંઈક ખાધું.

વિદાય થતી વખતે ભટ્ટની પત્નીએ શૈલને એક નવું વસ્ત્ર ઉપહારમાં આપતાં કહ્યું “ તારા જેવી સુશીલ વધુ મેં કાંઈ જોઈ નથી. ઈશ્વર તારું કુશળ કરશે. આજથી તું મારી ધર્મપુત્રી થઈ છે.”

ખરું છે કે જે સદગુણી હોય છે તે દુઃખનને પણ પોતાના કરી લે છે.

(૧૨) સતીત્વનો પુરસ્કાર.

જ્યેષ્ઠ અઠવાડિયું વીતી ગયું પણ નારાયણના કેસનો નીકાલ નહોતો થયો.

આખો નહિ. આ તરફ શૈલ બહુજ ચિન્તાગ્રસ્ત થઈ રહી હતી. આટલા સમય પછી હવે શૈલને તેની સાસુ-નણુંદ પણ સ્નેહની દ્રષ્ટીથી જોવા લાગ્યા હતા. અત્યાર સુધી શૈલ સાસુ-નણુંદને આંખના પાટા જેવી લાગતી હતી પણ હવે તે તેમના નેત્રમણ્ડિ રૂપ થઈ હતી. શૈલને પરણ્યા પછી છેક હમણાં સાસરામાં નિઃસંકોચ રહેવાનો વખત આવ્યો હતો. બધું મળવા છતાં એના જીવનની ઘટમાળજ એવી વિચિત્ર હતી કે હંમેશા અકેક દુઃખ તો હોયજ. તેમાં પણ હાલ તો તેના જીવન સર્વસ્વ સ્વામીના કેદ થવાથી અત્યાર સુધીમાં આવી પડેલાં સર્વ દુઃખો કરતાં હાલનું દુઃખ બહુજ દારૂણ હતું. એને દુઃખ સાથે તેમાં નવાઈ પણ શું ? ગમે તે સમયમાં સતી સતીએ માટે તો

તેનો પતિજ માત્ર સુખનું કારણ હોય છે. જ્યારે તે દેવ સ્વરૂપ સ્વામીજી કારાગૃહમાં કષ્ટ ભોગવી રહ્યો હોય ત્યારે શું સતી સ્ત્રી સ્વર્ગમાં પણ સુખી થઈ શકે છે? કદી નહિ. શૈલ હૃદયમાં વ્યગ્ર રહે છે. સ્વામીના કેસના અન્તિમ પરિણામમાં તેનો છુટકારો થવા તે મન વચન અને કર્મથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી રહી હતી. હૃદયમાં વ્યાકુળતા હોવા છતાં તે કર્તવ્યકર્મથી ચુકતી નહોતી. તે સમજતી હતી કે મારી વૃદ્ધ સાસુ અને રોગપીડિત નણુંદની સેવા કરવા માટે મારા શિવાય બીજું કોઈ નથી તેથી હંમેશા તે તેમની કાળજીપૂર્વક સેવા-ચાકરી કરતી. પોતાના ધરણું એક પડોસીને ત્યાં ગીરા મૂકી લક્ષ્મીને માટે તે કુશળ વૈદ પાસે ચિકિત્સા કરાવી આપણ અપાવતી હતી. લક્ષ્મીનો રોગ હવે નરમ પડ્યો હતો અને તે ધીમે ધીમે ઢરતી ઢરતી થઈ હતી.

આજ નારાયણના કેસનો છેવટનો દિવસ છે. શૈલની વ્યગ્રતા આજે બહુજ વધી પડી હતી. તે રસ્તા તરફ જોઈ રહી હતી પણ કોર્ટમાં શું થયું તેના સમાચાર તેને કોઈએ આપ્યા નહિ. ધીરે ધીરે રાત પડી તોપણ તેને કંઈ ખબર પડી નહિ. ચિન્તાને લીધે તેને આખી રાત ઉંઘ આવી નહિ. વિચાર કરતાં કરતાં મોડી રાત્રે તેને નિંદ્રાદેવી પ્રસન્ન થઈ. નિંદ્રાવસ્થામાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું કે તેના સ્વામી પક્ષંગપર બેસી તેની સાથે મધુર સંભાષણ કરી રહ્યા છે. શૈલ પહેલાની માફક તેના ચરણમાં પડી રહે છે પણ સ્વામી પહેલાની માફક લાત મારવાને બદલે સ્નેહથી ઉડાડી હૃદય સાથે ચાંપે છે. ”

સ્વપ્નાવસ્થામાં આ દ્રશ્યો પુરા થતાં શૈલની આંખો ખુલી ગઈ. તેણે પથારીમાંથી ઉડતાંજ જોયું કે પ્રભાત થવા આવ્યું છે. પૂર્વ

દિશાના આકાશ પટમાં સોનેરી રંગ પ્રસરી રહ્યો હતો અને સૂર્યના મૃદુ કિરણો ધરમાં પ્રવેશ કરતા હતા. કદી કદી પક્ષીઓનો મધુર કલરવ પણ સંભળાતો હતો. પ્રભાતકાળનો મૃદુ પવન ધીરે ધીરે પુષ્પોની સુગંધ ચોરવા લાગ્યો હતો. મહાશક્તિ દુર્ગાનું સ્મરણ કરતાં કરતાં શૈલ દરવાજો ખોલી બહાર ગઈ. બહાર જતાંજ તેણે જે દેખાવ જોયો તેથી તેને આનંદની સાથે અપાર દુઃખ થયું. તેને આનંદ થવાનું કારણ એ હતું કે બહાર પગથીઆ પાસે નારાયણ બેઠો હતો અને દુઃખ એથી થયું કે નારાયણનું શરીર સુકાઈ ગયું હતું અને શરીર પર મેલાં વસ્ત્રો હતાં. આંખોમાં ખાડા પડ્યા હતા અને તે ધરના પગથીઆ પાસે બેઠો બેઠો ઉઘી ગયો હતો. શૈલને લાગ્યું કે તેણે આખી રાત આ પ્રમાણેજ કાઠી હશે. તે આ દેખાવ જોઈ થોડીવાર ગુપચુપ ઉભી રહી પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં ખોલી “હે જગદીશ્વર! આપે આ અભાગણિ તરફ અપાર કૃપા બતાવી આપના દયાસાગર નામનું સાર્થક કર્યું છે. હવે આ દુઃખી તરફ જરા વધુ કૃપા પણ કરજો. મારા સ્વામીને સુમતિ આપી એમનું અંગળ કરજો.”

એ પછી શૈલ ધીમે ધીમે નારાયણની પાસે ગઈ. આ વખતેજ નારાયણની આંખ પણ ખુલી ગઈ. જ્યારે તેણે પોતાની પત્નીને સામે જોયેલી જોઈ કે તરત તેણે તેનો હાથ પકડી રડતાં રડતાં કહ્યું “શૈલ! તું ખરેખર દેવી છે. હું તારો પાષાણહૃદયી સ્વામી પશુઓથી પણ અધમ છું. અસાર સુધી હું તારી સાથે તારા સ્વામી તરીકે નહિ પણ દુરમત તરીકેજ વર્ત્યો છું. જોલખાનામાં રહી મારા પાપનું ફળ ભોગવી રહ્યો હતો લાંથી દેવી! તે અસુરનો ઉદ્ધાર શા માટે કર્યો ?

મારા જેવા :નિહુર, વિચાર શુન્ય માણસને માટે તો કેદખાનુંજ યોગ્ય સ્થાન છે. મારા જેવા પાપીષ્ઠ પાસેથી કયા સુખની આશાએ તેં મને મૂકત કરાવ્યો છે. અરે ભગવાન ! શૈલ, તારા શરીરપર એક પણ ધરણું દેખાતું નથી. શું મારે માટેજ તેં તે સર્વનો પણ ભોગ આપ્યો ? અરેખર જન્મતમાં મારા જેવો નરાધમ કાઠ નહિં હોય. " એટલું જોણતાંજ તેનો કંઠ ડંધાઇ ગયો. વિષમ અનુતાપથી નારાયણનું શરીર જર્જરીત થઇ ગયું હતું. તેનાથી વધારે જોણાયું નહિ. માત્ર આજકની માફક મૂકત કંઠે રડવા લાગ્યો.

સ્વામીને રડતાં જોઇ શૈલ પણ રડવા લાગી. તે વધારે જોણી નહિ. સ્વામીનો હાથ પકડી ધરમાં તેડી મઠ. નારાયણને આવેલો જોઇ તેની માતા રડતી રડતી આવી અને લક્ષ્મી પણ તેની સાથે ધીમે ધીમે આવી. શૈલે ઉતાવળથી નારાયણને ગરમ પાણી કરી આપ્યું અને સાણુ તથા એક સ્વચ્છ ઘોતીજ પાસે મૂક્યાં. તેણે પોતે પણ જલદી જલદી સ્નાન કર્યું. નારાયણ છુટશેજ એવી આશાથી તેણે આગલે દિવસે ભોજન માટેનો ઉત્તમ સામાન મંગાવી રાખ્યો હતો. નારાયણ નાચા પછી નારતા માટે એક રકાબીમાં થોડું ખાવાનું આપી પોતે ઝટપટ રસોઇ કરવા લાગી.

નારાયણનું હૃદય અનુતાપથી મળગી રહ્યું હતું. તેને આજે ખાવાનું પણ લાગ્યું નહિ. જે નિરપરાધી બાલિકાને તેણે અનેક કષ્ટે આપ્યા હતા અને જેની તરફ તે હંમેશા તિરસ્કારથી જોતો હતો, આજ તેનાજ ગુણથી-તેનાજ પ્રયત્નથી તે કેદખાનામાંથી છુટી શક્યો હતો. કેદખાનામાંથી છોડાવતી વખતે કપિલેશ્વરે તેને પાસે જોલાવી કહ્યું હતું કે:-

“નારાયણુ ! તું એવો દુષ્ટ છે કે તારા ઉપર દયા કરવી અને તને છોડાવવો તે ધોર અન્યાય કરવા જેવું છે. આજે તું છુટી થાકે છે તે માત્ર તારી સાખી પત્નીના સતીત્વખજાનો પ્રતાપ છે. તેણે પોતાનું સર્વસ્વ વિસર્જન કરી તારો ઉદ્ધાર કરાવ્યો છે. હવે ભવિષ્યમાં તારે મુખી થવું હોય તો તારી ચાલચલણ સુધારજે અને તારી ગુણ વતી સ્ત્રીની સલાહ મુજબ ચાલજે.”

નારાયણે જ્યારે ઉપરની વાત સાંભળી ત્યારે તે આશ્ચર્યચક્રીત થઈ ગયો. જે કામળ પુષ્પને તેણે છીનવી કરી નાંખ્યું હતું તેજ પુષ્પે મધુર સુગંધ ફેલાવી તેના ધરને સુવાસીત કર્યું હતું. શૈલને આપેલા કષ્ટની વાતો યાદ આવતા તેને અપાર દુઃખ થયું. તેણે અસહ્ય માનસિક વેદનાથી દુઃખી થતાં કહ્યું “ શૈલ ! તું ખરેખર સતી સ્ત્રી છે. સતી સાવિત્રીનાજ ગુણથી તેના મૃત પતિને પ્રાણદાન મળ્યું હતું. જેનામાં હિત અહિતનો વિચાર કરવાની શક્તિ નથી તે મૃત્યુ પામેલા જેવોજ છે. આજે મેં દિવ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તારા જેવી સતી સ્ત્રીનો સ્વામી હોવાથીજ જગત્ મને મનુષ્ય ગણીને નહિતો હું પશુ કરતાં અધમ છું.”

સ્વામીની આવી વાતો અને પશ્ચાતાપ સાંભળી શૈલ વધારે દુઃખી થઈ. તેણે અત્યંત નમ્રતાથી કહ્યું “ હવે એ ગઈ ગુજરી બૂલી જઈ આપ જરા સ્વસ્થ થાવ.”

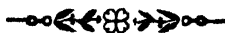
આજ વખતે કપિલેશ્વર ત્યાં આવી પહોંચ્યા. શૈલે ભૂમિપર પડી તેના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો. કૃતજ્ઞતાથી તેની આંખોમાં ઝળઝળાં ભરાઈ આવ્યાં. કપિલેશ્વરે શૈલની સામે કેટલીક મોટા ધરી કહ્યું “ શૈલ ! માત્ર તારા સતીત્વ ખજાનો તારા સ્વામીનો ઉદ્ધાર

થયો છે નહિંતો પોલીસ સામે હોવાથી છોડવી શકાતે નહિ. ગમે તેટલા પૈસા ખરચતાં એવા પાપીના પાપ નષ્ટ થઈ શકતા નથી. તેં આપેલા ચાર હજાર રૂપિયામાંથી એક હજાર રૂપિયા પોલીસમાં વેરવા પડ્યા અને બાકીના ત્રણ હજાર મારા લેણામાં વસુલ કીધા છે. બ્યાજ અને કેસનો ખર્ચ મારે જોઈતો નથી. હવે હું તને તારા સતીત્વના પુરસ્કાર રૂપે આ એક હજાર રૂપિયા આપું છું.”

શક્તિ રૂપિયા લેવા ઇચ્છતી નહોતી પણ સ્વામી પાસે હોવાથી કંઈ બોલી નહિ. નારાયણે જોયું કે પોતાને લીધે સંક્રમ્યવશ થઈ શકેલ કંઈ બોલતી નથી ત્યારે તે સાંચી ઉઠી બીજા ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. તેના ગયા પછી શૈલે કહ્યું “આપે અમારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તેનો બદલો જન્માંતરમાં પણ વળી શકે તેમ નથી. અમે આપના નાહક પાંચ સાત હજાર રૂપિયા ખગડાવ્યા છે અને અનેક રીતે હેરાન કર્યો છે તેના બદલામાં આપે જે ઉપકાર કર્યો છે તેનો બદલો અમે પ્રાણદાનથી પણ વાળી શકીએ તેમ નથી. અમને રૂપિયાની કંઈ જરૂર નથી. આપ માત્ર આપની ચર્ચુરજ આપી આશીર્વાદ આપો.”

કપિલેશ્વરે કહ્યું “શૈલ ! હું જાણું છું કે હાલમાં તમે ધનહીન થઈ ગયા છો. અજ વિગેરેનું કંઈ સાધન નથી. તું મારી પુત્રી છે. બાપની પાસે દ્રવ્ય હોવા છતાં પુત્રી ભૂખે મરે તો તે દ્રવ્ય શું કામનું ? જ્યારથી તેં મને ધર્મપિતા કહ્યો છે ત્યારથી હું તારા ભરણપોષણને માટે બંધાઈ ચૂક્યો છું. આ રૂપિયા હું તને દાન રૂપે આપતો નથી પણ માત્ર મારી પિતા તરીકેની ફરજ બજાવું છું.” એટલું કહી કપિલેશ્વર ઘેર જવા ઉઠ્યા. જતાં જતાં તેમણે નારાયણને કહ્યું “જે ત્રણ દિવસ પછી હું માણસ

મોકલીશ તેની સાથે શૈલને મારે ઘેર મોકલજો. મારી પત્ની પોતાની ધર્મ કન્યાને એક દિવસ ઉત્તમ રીતે જમાડવા ઇચ્છે છે.”

(૧૩) સુખનો સૂર્યોદય.

શૈલને પહેલાં જોટલું અપાર દુઃખ પડ્યું હતું તેટલુંજ

અપાર સુખ હવે મળવા લાગ્યું. તેના સુખની સીમા રહી નહિ. તે આજ પોતાના સ્વામીની સુખી ગૃહિણી થઈ છે. હવે પોતાના દિવસો અનહદ આનંદ અને શાન્તિમાં પસાર કરે છે. તેની દુઃખ રાત્રી વીતી ગઈ હતી. તેના સૌભાગ્ય સૂર્યનો ઉદય થવાથી વિપત્તિ રૂપી અંધકાર છીન બીન થઈ નાશ પામ્યો હતો.

જેવી રીતે અંધકાર પછી પ્રકાશ અને ઉજળાટ પછી વર્ષાદ આનંદવર્ધક છે તેજ પ્રમાણે દુઃખ પાછળનું સુખ શાન્તિદાયક હોય છે. નારાયણે પોતાની તમામ બાપીકી મીઠકત ગુમાવી દીધી હતી અને હવે તે ગરીબ થઈ ગયો હતો છતાં તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખ અને આનંદપૂર્વક ચાલતો હતો. ગૃહસ્થ જીવન એક નૌકા જેવું છે. પતિપત્નિ તેના સુકાનીઓ છે. જ્યાં સુધી બન્નેમાં પ્રેમ અને સૌજન્ય હોય છે ત્યાં સુધી નૌકા સારી રીતે ચાલે છે. પણ બન્નેમાં સહજ પણ વિરોધ પડતાં તે નૌકા દુઃખના ખડક સાથે અથડાઈ સંસારના અગાધ જળમાં ડૂબી જાય છે. એક નૌકાને એક તરફ ખેંચે અને બીજાની ધ ઇ વિરુદ્ધ દિશામાં

જવાની થાય. એવી રીતે ખેંચતાણમાં નૌકા કદાચ સુભાગ્યે બચે તો પણ તેને નુકશાન તો અવશ્ય થાયજ. એજ પ્રમાણે ગૃહમાં પતિ-પત્નિ જ્યાં સુધી પરસ્પર પ્રેમથી વર્તે છે ત્યાં સુધી ગૃહસ્થાશ્રમ સુખ શાંતિથી ચાલે છે. નારાયણે હવે પોતાની ગુણવતી પત્નીના સદ્ગુણોને ઝોળાખ્યા છે અને તે તેના ઉપર મુગ્ધ થઈ ગયો છે. તેને જોવા થીજ આપણને એવો વિચાર આવે છે કે આ નારાયણ છે કે કોઈ ખીણું ?

શૈલની સામુએ પણ હવે જાણ્યું છે કે પોતાની પુત્રવધુ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી છે. તે હવે પોતાની પુત્રી કરતા પણ વધારે પ્યાર તેના તરફ રાખે છે. શૈલને રાતદિવસ પરિશ્રમ કરતી જોવા છતાં જેને પહેલાં સંતોષ થતો નહિ તે હવે તેને હંમેશ કહે છે કે “ વહુ, આટલું બધું કામ કરવાથી પાછી તારી તબીયત બગડશે. રહેવા દે હું કરું છું. તું થોડો આરામ લે. ”

ખરી વાત છે કે ગુણવાન માણસને તેનો શત્રુ પણ માન આવે છે. હવે બાકી રહી લક્ષ્મી. પહેલા જેવી રીતે તે પોતાની ભાભીનો દ્વેષ કરતી હતી તેવીજ રીતે હવે તેની હિતૈષિ થઈ ગઈ છે. કેમ ન થાય ? શૈલને લક્ષ્મીએ પ્રથમ નિર્દયપણે દુઃખ દીધું હતું તેના બદલામાં શૈલે લક્ષ્મીની મન, વચન અને કર્મથી સેવા કરી અને તેનો અસાધ્ય રોગ સારો કરવા પોતાના આભૂષણ સુદ્ધાં વેચીને તેની દવા, ચિકિત્સા વગેરે પાછળ જીવતોડ પ્રયત્ન કર્યો. જે વખતે લક્ષ્મી ભૂખથી વ્યાકુળ થઈ હતી તે સમયે શૈલે સ્વાદીષ્ટ ભોજન તૈયાર કરી તેને તૃપ્ત કરી હતી. લક્ષ્મી પણ હવે સમજી ગઈ કે “ મારી ભાભી ખરેખર ધરતું રત્ન છે અને હુંજ દુષ્ટ છું ! ” તે રાત દિવસ એજ વિચાર કરતી કે

મેં આવી ગુણવાન વહુને અપાર કષ્ટ આપ્યું છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શી રીતે કરું ? શું કરવાથી મારા પાપનો ભાર હલકો થાય ? તે હવે શૈલની દાસી થઈ ગઈ. જે બળથી વશ થાય છે તેનું હૃદય ખરું જોતાં વશ થયેલું હોતું નથી પણ જે સહગુણ અને પ્રેમથી વશ થાય છે તે પોતેજ પોતાનું હૃદય સંપૂર્ણ સમર્પણ કરે છે. શૈલે લક્ષ્મીને પોતાના ગુણોથી વશ કરી હતી અને હવે તે શૈલની આત્મા-કારિણી થઈ ગઈ છે.

લક્ષ્મીનો રોગ મટી ગયો. રોગ ગયો અને સાથે તેના દુષ્ટ સ્વભાવને પણ લેતો ગયો. સતી શૈલદેવીના સંસર્ગથી હવે તેનું ચરિત્ર બહુજ સુધરી ગયું છે. શૈલે તેને સારી રીતે સમજાવી દીધું કે સ્વામીની સેવા ન કરી શકવાથી સ્ત્રીજન્મ અદ્વિજન્ય છે. પતિ-પ્રેમ શિવાય સ્ત્રીઓને માટે સંસારમાં બીજું કોઈ સુખજ નથી. લક્ષ્મીએ પણ શૈલનું જીવનચરિત્ર જોઈ અને તેની કહેલી વાતો સમજી સ્વામીને ત્યાં જવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. પણ તેના સ્વામીએ તેના દુષ્ટ સ્વભાવથી તેનો ત્યાગ કરી બીજું લગ્ન કર્યું હતું. હવે તેનો કેમ સ્વીકાર કરી શકે ?

શૈલે લક્ષ્મીના સ્વામીને એક વખત સોનપુર આવી જવા નારાયણ પાસે પત્ર લખાવ્યો. લક્ષ્મીના સ્વામીનું નામ કુંજવિહારી હતું. તે બહુજ ચરિત્રશાળી અને બુદ્ધિવાન પુરુષ હતો. શૈલના સહગુણોની વાત તેણે સાંભળી હતી, તેથી તેના સંસર્ગમાં રહેવાથી લક્ષ્મી સુધરી હશે એમ સમજી નારાયણનો પત્ર મળતાંજ તે સોનપુર આવવા ઉત્સુક થયો. બની શકતી ત્વરાએ તે સોનપુર આવ્યો. શૈલના આગ્રહ અને અભ્યર્થનાથી તે ત્રણ ચાર દિવસ સોનપુર

રહો. શૈલે તેટલા વખતમાં લક્ષ્મીનો સ્વીકાર કરવાની પ્રાર્થના કરી. કુંજવિહારીએ પહેલા તો એ વાતનો અસ્વીકાર કર્યો નહિ. પણ શૈલે પીછો છોડ્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે “લક્ષ્મીનો સ્વભાવ ખીલકુલ બદલાઈ ગયો છે. પહેલા તે નાદાન હતી અને પોતાનું જ ભણું ખુરં સમજી શકતી નહોતી. હવે તે પોતાનું હિત અહિત સારી રીતે સમજી શકે છે. હવે જો આપ તેનામાં કોઈપણ દોષ જુઓ તો જીંદગી સુધી ત્યાગ કરજો પણ આટલી વખત તેની ખૂબ માટે ક્ષમા કરી તેનો સ્વીકાર કરવોજ પડશે. આપને મારા કહેવાનો વિશ્વાસ ન હોય તો થોડા દિવસ અંતરે રહી તેની પરીક્ષા કરી જુઓ. ?

કુંજવિહારીએ આ શરત કબુલ કરી. બે ચાર દિવસ વધારે રહી તપાસ કરી તો તેની ખાત્રી થઈ કે શૈલનું કહેવું સાચું હતું. ખરેખર લક્ષ્મી પહેલાની લક્ષ્મી નહોતી. લક્ષ્મીએ સ્વામીના ચરણમાં પડી પોતાના અપરાધો માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરી. કુંજવિહારી હવે લક્ષ્મીનો અસ્વીકાર કરી શક્યા નહિ. તેમણે તેને મહત્વ કરી અને થોડા દિવસ રહી તેઓ પોતાની સાથેજ તેને ઘેર તેડી ગયા.

શૈલને કેટલોક સમય પૈસાનું કષ્ટ ભોગવવું પડ્યું પણ હવે તે કષ્ટ પણ જતું રહ્યું. નારાયણને એક સારી નોકરી મળી ગઈ હતી. તેને જેટલો પગાર મળતો હતો તે પોતાના નાના કુટુંબના પ્રમાણમાં પુષ્કળ હતો. આ પ્રમાણે શૈલના દિવસો બહુ સુખથી વ્યતીત થવા લાગ્યા. શૈલ હંમેશાં વ્રત હિપવાસ કરતી. કઠી કઠી ગરીબ, દુઃખી અને નીરાધાર મનુષ્યોને પૈસા અને અન્ન વગેરેની સહાયતા કરતી. નારાયણ નોકરીનો પગાર લાવી શૈલને સોંપી દેતો. તે શું ખર્ચ કરે છે તે કોઈ વખત પૂછતો નહિ.

શૈલને કેટલાક સમય પછી એક કન્યા રત્ન પ્રાપ્ત થયું. સુખ ના સમયમાં આ કન્યાનો જન્મ થવાથી શૈલખાળા તેને સારા પગલાની સમજવા લાગી અને તેનું નામ “ સુખમયી ” પાડ્યું. કન્યા દોઢ માસની થઈ ત્યારથી નારાયણ બહારગામ નોકરી ઉપર ગયો હતો અને હાલ આઠ માસ થયા ત્યાંજ હતો. આજે તે નોકરી ઉપરથી ઘેર પાછો ફર્યો હતો. શૈલે હસતાં હસતાં સુખમયીને તેના હાથમાં આપી. નારાયણે પ્રેમથી તેને ઉચ્ચકી તેનું સુખચુંબન કર્યું. ત્યાર પછી પતિ પત્ની સુખદુઃખની વાતો કરવા લાગ્યા. અનેક વાર્તાલાપ કર્યા પછી શૈલે કહ્યું “હવે સુખમયીને અન્નપ્રાશન કરાવવું પડશે. હાલ એ નવ મહી નાની થઈ છે અને આ યોગ્ય વખત છે. વળી તમને પણ રજા છે માટે દિવસ નક્કી કરીએ.”

નારાયણે કહ્યું “ હા મારો પણ એજ વિચાર છે. ”

ત્યાર પછી શૈલ એ ઉત્સવ માટે શું શું ગોઠવણો કરવી તેના વિચાર કરવા લાગી. “એક સાઈ વાળું મંગાવવું પડશે. ગામના લોકોને નિમંત્રણ કરવા પડશે. સર્વના સત્કાર માટે બોજન અને પાન ગુલાબ ની વ્યવસ્થા કરવી પડશે. લક્ષ્મી, વિમળા અને મારી ત્રણે બાબીઓને તેડાવવી પડશે. કપિલેશ્વરને ઘેરથી આમ્રહ કરી મારી ધર્મ માતાને તો કેટલાક દિવસ આગળથી અહીંજ રાખીશ.” એ શિવાય પણ અનેક વિચાર કર્યા. નારાયણે તે સર્વ વિચારોને ટેકા આપ્યો.

આ સમયે ઘરમાંથી બે વર્ષની ઉંમરનો એક બહુજ સ્વરૂપવાન સુંદર બાળક “ બા-બા ” કહેતો બહાર આવી શૈલના ખોળામાં બેસી ગયો. નારાયણે વિસ્મિત થઈ પૂછ્યું “ આ કોનો છોકરો છે ? ” શૈલે કહ્યું “ આપણા મહોક્ષાના વૃદ્ધ ત્રીવેદીના પુત્ર બળરામનો

છોકરો છે. આશરે છ મહિના થયા એની મા મરી ગઈ છે. બળરામ ના ઘરમાં આ માતૃહીન બાળકને ઉછેરે એવી કાઈ સ્ત્રી નથી. માતાના મૃત્યુ પછી આ બાળકે લાગલાગટ એ ત્રણ દિવસ સુધી રડ્યા કર્યું. કોઈથી શાન્ત થયો નહિ. 'બાવાતું' પણ ખાતો નહિ. માત્ર 'બા-બા' કહી ને રડ્યા કરતો. એ વખતે એની દશા જોઈ શત્રુને પણ દયા આવે" એટલું કહેતાં શૈલની આંખોમાં આંસુ આવી ગયા. પ્રેમથી બાળકને સુખન કરી તેણે કહ્યું "હાય! એના જેવો સંસારમાં દુઃખી કોઈ નહિ હોય. એ જન્મથીજ દુઃખી છે. એક વખત એની ધરડી દાદી એને લઈ આપણે ત્યાં આવી. મેં રોડથી બોળામાં બેસાડી એને દૂધ પાવા માંડ્યું. એણે ઘણા વખતથી દૂધ પીધું ન હોતું તેથી દૂધ પીને બહુજ પ્રસન્ન થયો અને ત્યારથીજ મને "બા-બા" કહીને બોલાવવા લાગ્યો. એ મને છોડીને જવા ઇચ્છતો નહોતો. ત્યારથી એ મારી પાસેજ રહે છે અને મનેજ એની માતા સમજે છે. પોતાની માને એ બૂલી ગયો છે. મેં એને માટે એક સારો કોટ લાવવા તમને પત્રમાં લખ્યું હતું તે લાવ્યા કે?"

બીજાના બાળક તરફ શૈલનો આટલો પ્રેમ જોઈ નારાયણ બહુજ પ્રસન્ન થયો. તેણે શૈલના વખાણ કર્યા અને પોતાની ટૂંકમાંથી એક ઉત્તમ કોટ કાઢી આપ્યો. શૈલે આનંદપૂર્વક બાળકને કોટ પહેરાવી હસતાં હસતાં પૂછ્યું "વસન્ત! તું તારી વહુને કોને સોંપશે?"

બાળકે ચટ દઈને કહ્યું "તમને." શૈલે તેને એકદમ ઉચ્ચકી લઈ સુખન કર્યું. વસન્ત પણ શૈલના ગળામાં હાથ બેરવી હસવા લાગ્યો.

જેના હૃદયમાં પ્રેમ છે તે બીજાના બાળકને પણ પોતાના ગણી લેછે. જેને માતા થવાની અંતઃકરણથી ઇચ્છા હોય તેને સંતાનની શું ખોટ હોય છે? પોતાના અગ્નિને તો પશુઓ પણ ખ્યાર કરે છે. જે

ખીખના ખાળકને સંતાનની પ્રેમ ભરી નજરથી જુએ છે તેજ ખરી માતા છે. શુભ દિવસે અન પ્રાશનનું મુહૂર્ત નક્કી થયું.

૧૪) તારે મારી વેવણ થવું પડશે.

ધીમે ધીમે અનપ્રાશનનો સમય આવી પહોંચ્યો.

વાળવાળા ઘોંઘાટ કરી રહ્યા છે. દીવાનખાનામાં સારા સારા માણસો આવીને એકઠા થવા લાગ્યા છે. કોઈ કોઈ સોફાખાળ, પાના વિગેરે રમે છે. ખાળકો ઉત્સાહિત થઈ આમ તેમ દોડી રહ્યા છે. સર્વે આમોદ પ્રમોદ કરી રહ્યા છે. ઘરમાં બધે આનંદ પથરાયેલો દેખાય છે. ઘરના અંદરના ભાગમાં એક ઓરડામાં સ્ત્રીઓ ગીત ગાતી હતી. કોઈ ચંદન ધસતી તો કોઈ પુષ્પની માળા ગુંથતી હતી. આજની રાત્રી પણ ખીલકુલ સ્વચ્છ છે. આકાશમાં પૂર્ણિમાનો નિમળ ચંદ્ર હસી રહ્યો હતો. જ્યાં જુઓ ત્યાં આનંદના ઝરા વહેતા હતા.

શૈલ અને લક્ષ્મી બંને જણાં એક સ્થળે મીઠાઈના ખુમચા ભરતી હતી. વાત કરતાં કરતાં શૈલે પૂછ્યું “ મોટી બહેન ! તમારી શોક કેવા સ્વભાવના છે ? કંઈ લડાઈ ટંટા તો થતા નથીને ? ”

લક્ષ્મીએ કહ્યું “ ના બાબી અમારે ખીલકુલ ઝગડો થતો નથી. શોક છે તેમાં શું થયું ? તેનો સ્વભાવ બહુજ માયાળુ અને ઉત્તમ છે. કોઈ સમયે તેણે મને શોક સમજી વર્તન કર્યું નથી. મને સગી બહેનજ સમજે છે. ”

શૈલે હસતાં પૂછ્યું “ ત્યારે કુંજવિહારીલાલ કોના તરફ વધારે પ્રેમ રાખે છે ? ”

લક્ષ્મીએ કહ્યું “ મરકરી કરો છો કે ? વધારે શું ને ઓછું શું ? અમને બન્નેને સમાન દ્રષ્ટિથી જુએ છે. મારો દોષ ખીલકુલ મનમાં લાવતા નથી અને મારી તરફ બહુજ પ્રેમથી જુએ છે. ”

આ વાતો ચાલતી હતી એટલામાં કુંજવિહારી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. લક્ષ્મીએ સ્વામીને આમ અચાનક આવી પહોંચેલો જોઈ શરમાઈને ધુમટો તાણ્યો. અને નીચી નજરે જમીન તરફ જોઈ રહી. કુંજવિહારીએ શૈલ તરફ જોઈ કહ્યું “ આને તો તમે તદ્દન સુધારી નાખી. પારસમણીના સ્પર્શથી જેમ લોહનું સુવર્ણ થાય છે તેમ તમારા સહવાસથી આ સદ્ગુણી થઈ છે. હજુ થોડો વખત તમારી પાસે રાખી એના સ્વભાવમાં જે દોષ હોય તે કાઢી નાખો. ”

શૈલ કુંજવિહારીની વાત સમજી શકી નહિ. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું “ કહો કહો હજી શું બાકી છે ? કેવા લોભી છો ? સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના સ્વામી થયા છતાં ધરાતા નથી ? બોલો હજી શું જોઈએ છે ? ”

કુંજવિહારીએ કહ્યું “ કેમ, ન સમજ્યા ? હું એમ કહું છું કે તમે પારસમણી જેવા છો અને આ તમારી નણુંદ કાટ બાધેલા લોખંડ જેવી છે. સ્પર્શમણીના સંગથી તે સુવર્ણ સમાન થવા લાગી છે પણ હજી ચોખ્ખું સુવર્ણ નથી. માટે તમારા યાનાત્રિમાં તાવીને કુંદન બનાવો. ”

આત્મપ્રશંસા સાંભળી શૈલ શરમાઈ ગઈ. તે ગુપચુપ મોં ફેરવી કામ કરવા લાગી. કુંજવિહારી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. બારણેથી

કાઠએ શૈલને ખૂમ પાડી. અવાજપરથી શૈલ સમજી ગઈ કે વિમળા આવી પહોંચી હતી. વિમળાને તેડી લાવવા શૈલે ગાડી મોકલી હતી. તેના અવાજ સાંભળી તે એકદમ ત્વરાથી ઉઠી તેને તેડવા બહાર ગઈ. બંને બહુજ પ્રેમથી મળી. વિમળા શૈલની સંકટ વખતની સખી છે. આજ શૈલના સુખના સમયે તે આવી છે. શૈલ સુખી થાય એ તેના અંતરની ઇચ્છા હતી. આજ શૈલને ઘરની દાસી મટી રાણી થયતી જોઈ વિમળાના આનંદનો પાર નહોતો. શૈલ પણ આ દિવસ વિમળાને લીધેજ આવ્યો હતો એમ સમજતી હતી. શૈલ આજ સુખ અને આનંદમાં ડૂબી હતી. આનંદના આવેગમાં બંનેએ સ્નેહલિંગન કર્યું અને બંને થોડો સમય ખોલી ચકી નહિ. બંનેની આંખોમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યા.

વિમળાને એક પુત્ર પ્રાપ્ત થયો હતો અને તેની ઉંમર હાલ પાંચ વર્ષની હતી. તેનું નામ દીનબન્ધુ હતું. દીનબન્ધુએ શૈલની પુત્રીને ઉચકી લીધી અને સુખમયી પણ તેના શરીરને વળગી રમવા લાગી. થોડોવાર પછી શૈલ અને વિમળાનો આનંદનો ઉભરો સાંત પડ્યો. બંનેની નજર બાળકો તરફ ખેંચાઈ. પોતાના બાળકોનું ચરિત્ર જોઈ બંનેને હસવું આવ્યું. વિમળાએ કહ્યું. “ શૈલ તારે મારી વેવણ થવું પડશે. ” શૈલે હસતાં હસતાં કહ્યું “ તારો છોકરો પણ જન્મશે છે. જોની મારી કન્યાનું હરણ કરી જાય છે. એ બંનેએ એમની મેળેજ સ્નેહલિંગન કર્યું તો હવે વેવણ થવામાં અને વિવાહ કરવામાં બાકી પણ શું રહ્યું ?

વિમળાએ કહ્યું “ ત્યારે આજથી તું મારી વેવણ થઈ જોઈ મારી પુત્રવધુને શું અલંકાર આપું ? ”

શૈલે કહ્યું “ હવે જરા ઉભી તો રહે. મારા જમામ બિચારા બૂખ્યા હશે તેમને જમાડવા તો દે. પછી જે આપવું હોય તે આપજો. ” એટલું કહી પોતાની પેટીમાંથી સુંદર ઘોતીઉ અને કાટ કાઢી પોતાના બવિધ્યના જમામને પહેરાવ્યો.

વિમળાએ શૈલની કન્યાને ખોળામાં બેસાડી તેના ગળામાં સોનાનો એક સુંદર અછોડો પહેરાવ્યો અને વારંવાર તેનું મુખચુંબન કરવા લાગી. શૈલે એક યાળીમાં મીઠાઈ કાઢી દીનબન્ધુને કહ્યું “ કેમ જમામરાજ ! તમારી માએ આજે ઘેર ખવાડ્યું છે કે નહિ ? ”

વિમળાએ કહ્યું “ માએ ખવાડ્યું નહિ હોય તો એની સાસુ ખવાડવાવાળી કયાં કેમ છે ? પણ આ શું કરે છે ? આટલું ખધું કોણ ખાશે ? ”

શૈલે કહ્યું “ જમામને ઓછું પીરસાય નહિ. જમામ નહિ ખાઈ શકે તો તેની સાથે જણામાં આવેલાઓ ખાય છે. મારા જમાઈ તો જણામાં એમની માંને તેડી લાવ્યા છે એટલે એમનાથી નહિ ખવાય તો એમની માને ખાવું પડશે. ”

એટલું કહી શૈલે વિમળાનો હાથ પકડી યાળીની પાસે બેસાડી દીધી. વિમળાએ કહ્યું “ વેવણ, આજ હું એકલી નહિં ખાઉં તમે પણ સાથે બેસો. ”

એ સાંભળી શૈલ પણ તેની સાથે બેઠી. અસ્તુ !

કાગળની મોંઘવારીમાં હવે એથી વધારેની શું જરૂર છે ? છેવટે મરમાત્મા પ્રત્યે એટલી પ્રાર્થના છે કે શૈલખાળા જેવી આદર્શ કુળવધુઓ ભારતમાં ઘેર ઘેર ઉત્પન્ન થઈ ભારતના સતીચરિત્રોથી સકળ વિશ્વને અધિર્ભાનું શિક્ષણ આપે. અસ્તુ !

સુબોધક !! રસીક !! મનહર !!!

ગુજરાતના તમામ જાણીતા વિદ્વાન લેખકોની કસાયલી
કલમથી લખાયલી સુબોધક રસિક વાર્તાઓ, લલિત
કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, હાસ્યના વિષયો વગેરે
સહિત દર માસે શરૂઆતમાં પ્રગટ થતી

પ્રતિમાસે ૬૪ પૃષ્ઠમાં સામાજિક, ઐતિહાસિક અને રહસ્ય
મય ડિટેક્ટીવ મંપૂર્ણ વાર્તાઓ પ્રગટ કરનાર ગુજરાતી ભાષામાં
આ માત્ર એકજ વાર્તામાળા છે. કાગળોની લયંકર મોઢવારીમાં
પણ સસ્તામાં સસ્તા મૂલ્યમાં અત્યુત્તમ સાહિત્ય પ્રગટ કરે છે.
તમામ પત્રકારોએ અને વિદ્વાનોએ ઉચ્ચ મત આપ્યા છે. દર
વર્ષે સચિત્ર ખાસ અંક અને ભેટનું પુસ્તક, ઇનામમાળા, સસ્તા
મૂલ્યના પુસ્તકો વગેરેનો લાભ ગ્રાહકોને મળે છે. આ સર્વ છતાં
આજુ એડીશનનું વાર્ષિક મૂલ્ય—

ખાસ ઉંચા કાગળો ઉપર પ્રગટ થતી રોયલ એડીશન
નું મૂલ્ય રૂ. ૨-૧-૦ પોસ્ટેજ સાથે. હિંદુસ્થાન બદાર આજુ એડી-
શન માટે અહીં શીલોંગ અને રોયલ એડીશન માટે ત્રણ શીલોંગ
ચાર પેન્સ. તુરંતજ લખો:—

